

A R B A Y A Y I N L A R I

Kendi Kaleminden

TEĞMEN CEMİL ZEKİ (YOLDAŞ)

ANILAR - MEKTUPLAR

Dr. ENGİN BERBER

TEĞMEN CEMİL ZEKİ (YOLDAŞ)

Kendi Kaleminden

TEĞMEN CEMİL ZEKİ (YOLDAŞ)

ANILAR - MEKTUPLAR

Dr. ENGİN BERBER

ARBA YAYINLARI: 63

Tarih / Anı Dizisi 24

Baskı: İstanbul. Kasım 1994

ISBN 975-391-011-8

Basım Yeri: Tayl Ofset Tel: 517 83 87

ARBA Araştırma Basım Yay. Tic.

Mühürdar Cad. Akmar Pasajı 70/29 Kadıköy -İstanbul

Tel. 0216-349 23 28

Satış Bürosu Tayyarecifehmi Sok. No.7 Osmanbey-İstanbul

Tel. 0212- 233 41 69

Kendi Kaleminden

TEĞMEN CEMİL ZEKİ (YOLDAŞ)

ANILAR - MEKTUPLAR

Dr. ENGİN BERBER

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
I. Teğmen Cemil Zeki ve yaşamı	11
II. Cemil Zeki için yazılanlar	15
III. Cemil Zeki' nin yazdıkları üzerine bir değerlendirme	17
IV. Yazdıklarının yayımlanmasında uygulanan yöntem	19
V. Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele anıları	20
VI. Yeğenlerine yazıp "göndermediği" mektuplar	28
VII. Bursa Ziraat Mektebinde öğrenci iken gönderdiği mektuplar	42
VIII. Seydibeşir Üsera Karargahından gönderdiği mektuplar	48
IX. Lefkada Üsera Karargahından gönderdiği mektuplar	50
X. Larisa Üsera Karargahından gönderdiği mektuplar	52
XI. Volos Üsera karargahından gönderdiği mektup	60
XII. Üsera mübadelesinden sonra Bursa' dan gönderdiği mektuplar	61
XIII. Siyasal yaşamına ışık tutan bazı yazışmalar	81
Ekler	93
Notlar	100
Fotoğraflar	109
Dizin	115

Halk adamı Cemil Zeki'nin yüce anısına...

ÖNSÖZ

Cemil Zeki (Yoldaş), "vatan" uğruna savaştan savaşa, cepheden cepheye koşan on binlerce Türk gencinden sadece biriydi. Birinci Dünya Savaşında, Sarıkamış dışında Osmanlı Devletinin çarpıştığı tüm cephelerde bulunan Cemil Zeki'yi, ne iki kez yaralanması, ne de bir buçuk yıl sürmüş olan esareti yıldırması, 1920 yılında özgürlüğüne kavuşur kavuşmaz, milli kuvvetlere katılmakta hiç tereddüt etmemiştir. Bursa Yunan kuvvetlerinin eline geçtikten kısa bir süre sonra, esir düştü. Otuz ayı bulan ikinci esaret döneminden sonra Türkiye'ye dönen Cemil Zeki'yi, en az savaş kadar zorlu bir sivil yaşam bekliyordu. Bu günlerde, üzerinde doğup büyüdüğü Make-donya'dan ayrılmanın verdiği acıya, "mübadil" olarak gelmesini beklediği ailesine duyduğu özlemle ekmegini kazanma kaygısı eklendi. Tanık olduğu haksızlıklar karşısında suskun kalmayıp, onu siyasi iktidarı elinde bulunduran C.H.F. gözünde sabıkalı bir kişi yaptı. Serbest Cumhuriyet Fırkasında başlayan "muhalif olma" konumu, 1930'lu yıllarda C.H.F.'na yaptığı uyarıların dikkate alınmaması üzerine, Demokrat Parti'de devam etti. Ancak, başta "hizmet" olmak üzere, aradığı ilkeleri Demokrat Partide de bulamayan Cemil Zeki, aktif siyasetten ayrılarak, kendisini mesleği olan çiftçilik'e verdi.

Cemil Zeki'nin değişik nedenlerle kaleme aldığı anıları ile mektupları, bu mücadele dolu yaşamı gözler önüne seriyor. Asker, çiftçi ve politikacı olarak ölümüne değin kolu, kafası ve yüreğiyle ülkesine hizmet etme çabası içinde olan Ce-

mil Zeki'yi konu edinen, anı-monografi niteliğindeki bu kitap, bir arşivci titizliği ile ağabeyine ait çoğu eski yazı ve Yunanca kaleme alınmış çok sayıda belgeyi, bugüne dek saklayan ve kullanmamıza izin veren Zeliha Bilge Hanım'a çok şey borçlu. Sözlü olarak verdiği bilgilerle de kitabın içeriğini zenginleştiren Zeliha Bilge ile ablası Nafia, yeğen Ahmet Bilge'ye sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Kitabın dizgi ve basımında emeği geçenleri de saygıyla anıyorum.

Dr. Engin BERBER
Bornova, 30.9.1993

I. Teğmen Cemil Zeki ve yaşıamı

1896 yılında Manastır Vilayetine bağılı Florina Kazasının(1) Katip Ali Mahallesinde dünyaya gelen Cemil Zeki, eshabı mülk'ten Tefvik Ahmet Efendi(2) ile Güzide Hanım'ın ilk çocuğıdur. 1905 yılında Florina Mektebi İbtidaiyesini yüz üzerinden seksen dokuz numara tutturarak "ala" derece ile bitiren Cemil Zeki, şehir mektebinde okumasını isteyen babası tarafından Manastır Rüşdiyyesine verildi. Tefvik Ahmet Efendi de, ailesiyle birlikte Manastır'a yerleşti. Cemil okulunu bitirmek üzereyken Balkan Savaşı patlak verdi. Hastaneye dönüştürülen okulunda arkadaşlarıyla birlikte bir süre gönüllü olarak hastabakıcılık yapan Cemil Zeki'yi Fransızca eğitim yapmakta olan Frerler Mektebine gönderirlerse de, her sabah istavroz çıkarmak zorunda bırakılması nedeniyle devama ikna edemezler. Cemil Zeki Manastır'ın Sırp kuvvetlerinin eline geçmesinden sonra (19 Kasım 1912) ailesiyle birlikte, artık Yunanistan sınırları içinde kalmış bulunan Florina'ya döner. Savaş nedeniyle Florina'daki okulların tümü kapanmıştır. Tefvik Ahmet Efendi, Cemil Zeki'yi Halkalı Ziraat Mektebine yazdırmak üzere İstanbul'a getirir (3). Sözkonusu okulun kontenjanının dolmuş olduğunu öğrenen Tefvik Ahmet Efendi, 13 Eylül 1913'de Cemil Zeki'yi yıllıkı on iki altın liradan Bursa Ziraat Mektebine paralı yatılı olarak bırakır. Ertesi yıl başlayan ve Osmanlı Devletinin de taraf olmakta gecikmediğı Birinci Dünya Savaşı, Cemil Zeki mektebin üçüncü sınıfına geçtiğı yıl ona ve sınıf arkadaşlarına uzanmakta gecikmedi.

Başlangıçta biraz pürüz çıkmakla birlikte, 9 Ekim 1915 tarihinde ihtiyat zabiti olarak askere alınan Cemil Zeki, (4) aynı gün Kartal'a bir saat mesafede bulunan Yakacık İhtiyat Zabiti Okulu'na katılmak üzere İstanbul'a hareket eder. Yakacık, Erenköy, Bostancı ve Maltepe'de yedi ay devam eden sıkı bir eğitim döneminden sonra kılıç kuşanıp 1916 Mayıs'ında Çanakkale Cephesine sevk edildiğinde piyade ihtiyat mülazımı sanisi Cemil Zeki'nin yaşı sadece on dokuz'dur. Eylül Ayı başında birliğiyle birlikte Romanya Cephesine sevk edilen Cemil Zeki, 30 Eylül 1916'da Toprakhisar Muharebelerinde ayağından yaralanır. Aynı yılın 30 Ekim'inde zabıt vekilliğine, 5 Nisan 1917'de ise mülazımı saniliğe terfî eder. 1918 Şubat'ı sonunda birliği İstanbul'a dönen Cemil Zeki, Haziran Ayı ortalarında Filistin Cephesine gönderilir. 19 Eylül 1918'de El taiyibe'de başından yaralanınca Avustralya süvarilerine esir düşer.

Cemil Zeki artık Mısır'ın İskenderiye şehrine 20 km uzaklıkta bulunan Seydibeşir(5) bir numaralı Osmanlı Üsera Zabitanı Karargahının (S) kısmı 5907 numarasında kayıtlı bir esirdir. Tel örgüler içinde on sekiz ay kaldığı Seydibeşir'de yaşamı boyunca arkadaşlık edeceği cumhuriyet döneminin İzmir İlköğretim Müfettişlerinden, yazar Asım İsmet (Kültür) ile tanışır(6). Günlerini tarih, coğrafya ve askerlikle ilgili bilgi ve tecrübelerini arttırmakla geçiren Cemil Zeki, 1920 yılı baharında İngilizlerin Mısır ve Hindistan'da tuttukları Osmanlı savaş esirlerini serbest bırakmaya başlamaları sonucu özgürlüğüne kavuşur. 3 Mayıs 1920'de deniz yoluyla İstanbul'a gelen Cemil Zeki,(7) burada Hilafet Ordusuna katılması yolunda yapılan telkinlere kapılmayarak Anadolu'ya geçer ve Bursa'da milli kuvvetlere katılır.

20 Haziran 1920'de, Yunan genel taarruzunun başlaması üzerine Soma Cephesine sevk edilen Cemil Zeki, Giresun (Savaştepe)'daki şiddetli çarpışmalardan sonra birliğiyle beraber Bursa'ya çekilir. Ancak, Bursa Ovasında kuşatılarak, 12 Temmuz 1920'de yirmi altı subay arkadaşıyla birlikte bu kez Yu-

nanlılara esir düşer. Ağustos Ayı başında deniz yoluyla önce Atina'ya, birkaç gün sonra ise, Adriyatik Denizindeki Lefkada Adasında bulunan kaleye götürülen Cemil Zeki, babasının Yunan makamları katında yaptığı girişimlerden sonra serbest bırakılır(8). Babasıyla birlikte Florina'ya dönen Cemil Zeki'nin, başında kalpakla dolaşması Yunanlıları rahatsız eder. Kemalistlerin simgesi olarak görülen bu başlığı kullanmaması yolunda babası ve kendisine yapılan başvurulardan sonuç alamayan Yunanlılar, 20 Şubat 1921'de Cemil Zeki'yi tutuklarlar. 4 Mart'ta Selanik'e sevk edilen Cemil Zeki, oradan önce bir ay kalacağı Edirne Hapishanesine götürülür, 10 Nisan 1921'de ise Larisa Üsera Karargahına dahil edilir. 1921 ve 1922 yılını burada geçiren Cemil Zeki(9) Lozan Konferansında, Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923'de, sivil tutuklularla savaş esirlerinin karşılıklı değişimini öngören bir anlaşmanın imzalanması üzerine, Türkiye'ye gönderileceği Volos'a nakledilir (10). 31 Mart 1923 akşamı Urla iskelesinden Anadolu'ya yeniden ayak basan Cemil Zeki, Bursa'da kendi ifadesiyle "mütevazi bir otel odasında" yaşamağa başlar.

31 Ağustos tarihinde, ordudan geçici olarak terhis edilince maddi durumu sarsılır. Bursa'da bulunan değişik çiftliklerde ziraat makinisti olarak çalışır. 1924 Temmuz'u sonunda, "mübadil" olarak Florina'dan Türkiye'ye gelen ailesini (11) karşılamak için İzmir'e gittiğinde ise, Bursa'da çekirge itlaflıyla ilgili bir devlet görevini yürütüyordu. Gerçekte ne kendisi ne de babasının bir devlet görevi üstlenmesine taraftar olan Cemil Zeki, 2 Ağustos'ta ailesinin geçici olarak iskan edileceği Ayyalık'ta yeniden ailesiyle buluşur. Kısa bir süre sonra döndüğü Bursa'da bu görevde kalıp kalmadığını saptayamamakla birlikte, 17 Ekim 1925'de onu özel bir çiftlikteki ziraat makinelerinde çalışırken görüyoruz. Aynı günlerde Cemil Zeki'nin ailesi İzmir'in Kemalpaşa ilçesine yerleşmiştir. Onları ziyaret etmek amacıyla 1926 Nisan'ında Kemalpaşa'ya gelen Cemil Zeki, Kuşadası-Söke büyük manevralarına katılması için askere

çağrıldığını öğrenir(12). 11 Mayıs'ta tayin olduğu Söke'deki 6. Tümen 57. Alay'a katılmak üzere Urla'da bulunan taburuna dahil olur. İtalya'nın, Akdeniz'de yayılmak istediğini göstermek üzere, donanmasıyla Kuşadası sahillerinde yapmakta olduğu deniz manevralarına yanıt vermek üzere düzenlenen, Söke Manevrasındaki birliğinden 28 Mayıs'ta terhis edilen Cemil Zeki, 3 Haziran'da Kemalpaşa'ya döner. 23 Haziran'da Gördes'teki işinden ayrılan Cemil Zeki, ertesi gün, 1941 yılına kadar kesintisiz olarak ikamet edeceği Kemalpaşa'ya yerleşir.

Burada, emvali metruke'nin, mübadillere dağıtılması sırasında iskan memurlarınca yapılmak istenen yolsuzluklar başta olmak üzere, usulsüz bulduğu her uygulamaya karşı çıkması, siyasi iktidar tarafından önceleri, onun bir devlet memuriyeti istediği şeklinde yorumlanır. Siyasi iktidarla bütünleşmiş C.H.F. tarafından yapıldığı anlaşılan, Kemalpaşa Ziraat Müdürü olması önerisini reddetmesi, partinin Kemalpaşa ilçe ve İzmir il örgütü tarafından tepkiyle karşılanır. Bunun üzerine, babasıyla birlikte Serbest Cumhuriyet Fırkasına katılır(13). Soyadı Kanunu çıktıktan sonra babasının aldığı "bilge"yi değil, "yoldaş" sözcüğünü soyadı olarak alan Cemil Zeki, yeğeni Ahmet Bilge'nin de belirttiği üzere ütöpik bir sosyalistti(14). C.H.F.'ye muhalif olduğu bilinmesine rağmen doğruluğu ve dürüstlüğü nedeniyle kendisine önemli görevler verildi. 1930'dan sonra, fahri olarak Kemalpaşa Ziraat Odası başkanlığı yapan Cemil Zeki, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin daveti ile 1931 yılında Ankara'da toplanan Birinci Ziraat Kongresine İzmir temsilcisi olarak gönderilir(15). Küçük toprak sahiplerini makinalı tarıma geçirmek amacıyla kurulan zirai kombinaların müdürlüğünü yapmakta olan arkadaşı Cemal Kıpçak'ın ricası üzerine, 1941 yılında Hatay-Kırıkhan, Eskişehir ve Trakya'daki zirai kombinalarda sekiz ay devlet işlerinde çalışır(16).

İkinci Dünya Savaşının patlak vermesi üzerine 15 Kasım 1941'de Trakya-Çorlu'daki Üçüncü Demiryolu Muhafız Taburu, ikinci bölük komutan vekili olarak silah altına alınan Cemil

Zeki, toplam on yılı bulan askerlik hizmetinin bu son görevinden, 31 Eylül 1942'de terhis edilir. Kemalpaşa'ya döndükten sonra ziraatle uğraşmağa devam eden Cemil Zeki'yi, 29 Eylül 1946 tarihinde Demokrat Parti Kemalpaşa ilçe başkanı olarak görüyoruz. Üç ay sonra başkanlıktan ayrıldığı anlaşılan Cemil Zeki, 1947 yılında kızkardeşleriyle birlikte İzmir'e göçeder(17). Demokrat Partili belediye meclisi üyelerinin "program ve sosyal düzene daha başlangıçta aykırı düşünce ve hareketler içinde olması" nedeniyle 18 Ağustos 1950'de, önce Kemalpaşa Belediye Meclisi, 16 Eylül'de ise ilçe parti üyeliğinden istifa etti. Daha sonraki yaşamını, çiftçilik ve okumakla geçiren Cemil Zeki (18) 23 Eylül 1964'de İzmir'de hayata gözlerini kapadı.

Osmanlı Harb, Alman ikinci rütbeden demir salib, Avusturya Harb ve kırmızı şeritli istiklal madalyası(19) sahibi olan Cemil Zeki, sağlığında kendisini "toprak adamı" olarak tanımlamaktaydı. Yeğenine göre ise Cemil Zeki, "tam bir halk adamıydı" Yaşamı boyunca kravat takmamış, hiç saç uzatmadığı başına kasketten başka bir başlık takmamıştı. Muhalefet onun karakteriydi.

II. CEMİL ZEKİ İÇİN YAZILANLAR

Gerçekte sahip olmadığı bazı değerler ile donatmak veya tam tersini yapmak yoluyla, üzerinde çalıştıkları kişiyi yüceltmek ya da aşağılamak monografi yazarların içine düştüğü temel yanlışlardan biridir. Binbir emekle ulaşılmaya çalışılan tarihsel doğruyu çarpıtması ve okuyucuları doğru bilgilendirmeyerek yazın ahlakını zedelemesi nedeniyle, çoğu kez bireysel çıkarlar sağlamak uğruna bilinçli olarak düşünülen bu yanlışın affedilemez olduğu düşüncesindeyim. Bu nedenle, bir insan olarak Cemil Zeki'yi, bana ait satırlarla daha ayrıntılı olarak anlatmak yerine, başkalarının gözüyle tanımlayan iki mektubu yayınlamayı uygun buldum.

Bu mektuplardan ilki, Kitabiyi Hazreti Şehriyari Sabri Bey tarafından Cemil Zeki'nin babasına İstanbul'dan gönderilmiştir. Tevfik Ahmet Efendi, Florina Nakşibendi Dergahı Şeyh Vekili olan babasıyla İstanbul-Beşiktaş Kılıçalı mevkiindeki Yahya Efendi Nakşibendi Dergahına geliş gidişleri sırasında Sabri Bey'le tanışmış ve dost olmuştur. Sözkonusu dergahın şeyhi Hacı Mustafa Ruhi Kalkandeleni'nin yeğeni olan Sabri Bey, 28 Aralık 1913 tarihini taşıyan mektubunda şöyle diyordu:

"Hakikatli Biraderim Tevfik Efendi,

Kemali rahatla, salimen muvasalat buyurduğunuz Florina'yı bir asudegiyi tam içinde bulduğunuzu mübeşşir olan mektubunuzu pek büyük bir memnuniyet ve lezzetle okudum. Birader efendiye esnayı rahta ifa buyurulan hidematı uhuvvetperveraneden dolayı cidden memnun ve ailemiz hakkında pederi muhtereminizin kadimen perverde eylediği muhabbeti hakikiyye ve dindaranede kendisine hakikaten hayrül halef olduğunuz cihetle evladı kiramınızında tulu ömr ile muammer olarak size hayrül halef olmalarına duahan oldum. Cemil Efendi oğlumuz mektebçe verilen tehdili abü hava müddetini Florina'da geçirmeği tensib eylediğimizden ol canibe izam olundu. İnayeti hakla ve himmeti piranı izam ile ahvali sıhhiyesinde mucibi merak olacak bir hal yoktur (20). Binaenaleyh mevsimi şita müna-sebetiyle müddeti mezuniyeti geciktirildiği takdirde bir rapor istihsaliyle mektebe irsalinde ihmal buyurulmasın. Çünkü hazır elde edilmiş bir mekteptir. Necabetlü, hamiyetli çocuk bir gün esnayı musahabede kendisinin hastalığına, rahatsızlığına bakmayub "Babam benim için pek çok masraflar yaptı, şimdi de tehdili hava için İstanbul'a geldiğimi işidir ise luzumundan fazla merak ederek buraya, helki de maaile gelmeğe kalkacak, oradaki işleri yüzüstü kalarak beyhude mutazarrır olacaktır" diyor, ve bunları öyle bir samimiyyeti kalb ile ve tavrı masumane ile söylüyordu ki hissiyatı ferzendanesini tahsin için olsun karşısında iki söz söylemeğe, daha doğrusu şiddeti teessüründen huzurunda gözyaşlarını zabta muktedir

olamadım. Derhal yanından ayrıldım. Cenabı hak her babaya bunun gibi oğul nasibetsin. Azizim, orada ihvanı kiramın cümlesine alel esami selam ve arzı ihtiram ederim. Buradakiler de size aynı surette selam ve muhabbetlerini iblag velselam ederler Nureddin elinizi öper "

İkinci mektup, Cemil Zeki'nin ölümü üzerine edebiyat profesörü Pertev Naili Boratav tarafından ailesine gönderilmiştir. Boratav eski yazı kaleme aldığı 13 Ekim 1964 tarihli bu mektubunda şöyle diyor;

"Muhterem Tevfik Bey, Macide, Nafia, Zeliha, Macit ve Ahmet kardeşler,

Şimdi Halide'den mektub aldım. Cemil Ağabeyin ölüm haberini üzüntü içinde anlatıyor Buna ne kadar üzüldüğümüzü tahmin edemezsiniz.

Biz Cemil Ağabeyin şahsiyetinde insan olarak kimsede görmediğimiz meziyyetleri görmüştük. Dürüst, merd, şahsiyet sahibi harikulade bir insandı. Cemiyetin binbir dalaveraları, insanların entrikaları ona hayatı boyunca ızdırab vermiş, kendisine verilen bütün imkanlara arkasını çevirerek toprakla meşguliyetin en asil bir hareket olacağına inanarak kendisini bu güzel meşgale ile avutmuştu. Onda pek az insanda rastlanan meziyyetler vardı. Hayatımızda Cemil Ağabey, unutamayacağımız bir şahsiyet olmuştur. Ölümü bize çok hüznün verdi. Biz de hepinizin bu büyük acısına iştirak ederek bütün kalbimizle sizlere başsağlığı dileriz. Böyle büyük kalpli bir insanın yakını olmak sizlerin en büyük tesellisi olacaktır."

III. CEMİL ZEKİ'NİN YAZDIKLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Cemil Zeki kalemi almış olduğu mektuplarından birine "Hayatımda yazı yazmaktaki ihmalim, çocukluğumdan beri kötü bir itiyad halindedir" diye başlamıştı. Nitekim ölümünden

sonra özel evrakını sakladığı manevra çantasından(21) eski harflerle anılarını not ettiği küçük bir defter ile yine anı diye tanımlayabileceğimiz birkaç mektup dışında hiçbir şey çıkmamıştır. Zeliha Bilge Hanım'ın ısrarları sonucu tuttuğunu sandığımız bu defterde(22) Cemil Zeki, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemi anılarını toplamıştır. Anılar, Cemil Zeki'nin ihtiyat zabiti mektebinde geçirdiği günlerle başlamaktadır, kronolojik bir sıra izleyerek Çanakkale, Romanya, Filistin Cepheleeri, Seydibeşir Üsera Karargahı ve Soma Cephesi ile devam etmekte, ikinci kez esir düştükten sonra gönderildiği Lefkada Adasına varışı ile noktalanmaktadır.

1952 yılında tutuklanarak hapse koyulan yeğenleri Macit ve Ahmet'e(23) göndermek üzere yazmış olduğu mektupların ilkinde, Seydibeşir'de on sekiz ay süren hapis hayatının ağır ve acı ıztıraplarını çektiğinden söz etmesinin ardından, "sabrı tahammül hayat yükünün zaruri limanlarından" demesi, Cemil Zeki'nin yeğenlerini yüreklendirmek için böyle bir yazım işlemini başlattığını göstermektedir. Altı mektupta anlatmayı planladığı sözkonusu dönemi beş mektuba sığdıran Cemil Zeki, bir bakıma, sadece cumhuriyet öncesi askerlik anılarını not etmekle yetindiği defteri tamamlamış olmaktadır. Yeğenleri için olumsuz sonuçlar doğurabileceği endişesiyle yazdığı mektuplarda, politik çalışmalarından hiç söz etmediği anlaşılan Cemil Zeki, aynı endişe ile bu mektupları göndermekten vazgeçmiş olmalıdır(24).

Cemil Zeki'nin eğitim, askerlik ve esaret nedeniyle Florina'da bulunmadığı dönemde "ailesine" göndermiş olduğu yirmi üç mektup önce babası, onun ölümünden sonra ise Zeliha Bilge tarafından korunmuştur. Seydibeşir Üsera Karargahından gönderdiklerinden Yunanca yazılı olan biri dışında tamamı eski harflerle kaleme alınmış bu mektuplardan yirmi birini yayımlıyoruz. Cemil Zeki'nin yaşamının en zor kesiti olan; Bursa Ziraat Mektebine başlamasıyla, ailesinin Türkiye'ye gelmesine kadar geçen on bir yılı, tüm canlılığı ile bulmanın

mümkün olduğu sözkonusu mektuplar, sonradan kaydettiği anılarını da zenginleştirmektedir. Politik anlamda Cemil Zeki'nin vasıflarını tanımlaması yanında, Kemalpaşa gibi küçük bir kaza merkezinde olsa da, dönemin siyasi çekişmeleri, hırsları ve yolsuzluklarını tüm çıplaklığı ile sergilemesi bakımından önemli gördüğümüz, biri dışındakiler eski harflerle yazılı beş belgeyi "siyasal yaşamına ışık tutan bazı yazışmaları" başlığı altında sunmayı uygun bulduk.

IV YAZDIKLARININ YAYIMLANMASINDA UYGULANAN YÖNTEM

Cemil Zeki'nin anılarını kaydettiğini belirttiğimiz defter (7.5x11.5) ölçülerinde olup, kendisi tarafından 1'den 114'e kadar numaralandırılmıştır. Böyle olmakla birlikte, defterin altmış sayfasının aralıklı olarak boş bırakıldığı yedi sayfalık bir kısma ise şarkı güfteleri ve gazellerin not edildiği görülmektedir. Bunlar, Cemil Zeki'nin silah arkadaşlarıyla, komutanlarının isim ve adreslerini not ettiği on dört sayfa kaplayan bilgiler ve tamlamalarda kullanılan çizgiler okuma zevkini öldüreceği endişesiyle tarafımızdan çıkarılmıştır. Geride kalan otuz dört sayfalık metin, özetleme ve kısaltma yapılmaksızın, özgün biçimiyle verilmiş, tamamı yazıldığı zannedilerek bırakılmış birkaç yarım sözcük tamamlanmıştır. Gerek defter, gerekse tarih sırasına koyduğumuz mektuplarda sözedilen olayları, okuyucuya daha iyi kavratabilmek amacıyla, gerekli gördüğümüz açıklamalar notlar bölümüne konmuştur.

Cemil Zeki'nin, yazı devriminden sonra kaleme aldığı anılarının (defter ve yeğenlerine "göndermediği" mektuplar) dili sade ve akıcıdır. Mektuplarında, günümüzde kullanımdan düşmüş bazı sözcük ve deyimler bulunmakla birlikte, onun duygu yüklü, üslubunu bozmak kaygısıyla sadeleştirme yapmayarak, sona bir sözlük koymağı tercih ettik. Cemil Zeki'nin bir

mektubunda "belki artık ebediyyen uzak yaşayacağımız vatanımızın fotoğraflarını getirmeği unutmayınız" diyerek uyardığı ailesi tarafından toplanan, Florina ve aile albümünden çıkardığımız kendisine ait bazı fotoğraflardan bir seçme yapmağı da unutmadık.

V. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE MİLLİ MÜCADELE ANILARI

Maltepe İhtiyat Zabitanı Talimgahından ihtiyat mülazımı sani Tevfik Efendi oğlu Cemil Zeki, Florina 312.

Çanakkale:

5. Ordu, 25. Fırka, 75. Alay, 3. Tabur, 12. Bölük.

Romanya:

9. Alman Tuna Ordusu, 6. Kolordu, 25. Fırka, 75. Alay, 12. Bölük ve 16. Bölük Kumandanlıklarında.

Filistin:

8. Ordu, 46. Fırkayı müretteb. 17. Alay, 1. Tabur, 1. Bölük.

Soma Cephesi:

Fırka 56, Alay 172, Tabur 1, Bölük 4 ve Bölük 2.

Talimgah Hayatı:

Yakacık, Erenköy, Bostancı, Maltepe endaht mektebi, ikinci defa Erenköy, müddeti talim: sekiz ay.

Talimgah hayatı mahrumiyet ve meşakkat içinde geçmiştir. Günde iki defa zeytin yağlı bulgur çorbası veya bakla ile mervaddı muhtelifeden mürekkebe yarım kiloluk bir ekmek veriliyordu. Tahtalar üzerine birer beylik ve birer kaputla emrarı hayat ettik.

Yevmiye dokuz-on saat dağlarda talim görüyorduk. Talimgahtan [b] sınıfından neş'et ettim. Üç sınıf vardı [Birinci, ikinci, üçüncü].

Çanakkale Hayatı:

3 Mayıs 332 (M. 16 Mayıs 1916)'de Dersaadet'ten vapurla Bandırma'ya sevk olunduk. Ordu, Çanakkale'ye tayin etti. Akbaş'a vapurla vasil olduk. Gelibolu ile Saros Körfezi arasında Tekke sırtlarında çadırli ordugahta ikamet eden 25. fırkaya tayin oldum. Gelibolu'da bulunan fırka karargahına vasil olduk.

75. Alay 12. Bölüğe tayin edildim. Fırka Şam Arap fırkası idi. Havran, Nablus, Kudüs, Gazze, Yafa, Curan ve Şam ahali-sinden müteşekkildi.

Burada geçen 3 aylık hayatımda elim mahrumiyetlere maruz kaldım. Meyus olmadan mukavemette güçlük çekmedim.

12. Bölük emini Şamlı Talip Efendi'nin insani muamelele-rini gördüm. Şam'ın asil bir ailesine mensub imiş.

Bölük arkadaşım takım zabiti ihtiyat mülazımı sani Bağdatlı Hadi Efendi [Dobrice'de Karabağ taarruzunda şehit düşmüştür. Ağzından piyade mermisiyle şehit oldu. Rahmetul-lahi aleyh rahmete vasia].

Ramazan Bayramının birinci günü Gelibolu'dan hareketle maşiyen bir haftada Edirne'ye vasil olduk.

Bolayır, Keşan ve Uzunköprü şehirlerinden geçtik. Koru-dağ yokuşundaki mezahimi hiç unutamayacağım.

Gece, orman yangını pek müdhış oldu. Ağustos'un yakıcı güneşi bütün bir haftalık yolumuzda daima yaktı. Edirne'de tec-hizatı ikmal için bir ay kadar kaldık. Bu müddet zarfında endahat ve harb talimleriyle iştigal ettik. Eylöl bidayetinde Karaağaç is-tasyonun'da trene rakiben Dobrice'ye hareket ettik. Bulgaris-tan'ın Pazarcık, Kale, Tırnova, Pravadi şehirlerini geçtik.

Pravadi'de trenden indik. Trenle yolumuz üç gün ve gece devam etti.

Pravadi'den hareketle Dobrice hududuna vasil olduk.

Dobrice Muharebeleri:

Dobrice Cebhesinde Ballice Köyünde ilk hudud muharebe-

si başladı. Bulgarlar muvaffakiyetle Pazarcık'ın şimal sırtlarına kadar ilerlediler. Pazarcık Müslüman ve Bulgarları bizi fevkalade bir surette istikbal ettiler

Zavallı ihtiyar Müslüman dedelerin sancak ve askeri görünce gözyaşları pak mübarek ak sakallarına kavuşurdu.

Taburlar Çayırırtı istikametinde hareket etti. Sol cenahta Bulgarlar sıkıştığından bizi süratle takviyeye celbettiler. Müdhiş topçu ateşi altında hattı harbe girdik. (Musa Bey) köyü çemberinde Bulgarlarla beraber mütekabil taarruzumuza mukavemet edemeyerek perişan bir surette firar etti.

Bu muharebede zabıt namzeti arkadaşlardan biri şarapnel ateşiyle mecruh düştü. Zavallı gözlerinden ve ayağından malul kaldı.

Rus ve Romenlerin müştereken mukabele ettikleri Pazarcık muharebesi üç gün pek şiddetli devam etti.

Pazarcık'tan sonra taburlar Çayırharmanı istikametinde düşmanı karşılamak üzere hareket etti. Burada boş siperleri yaktık.

Ertesi gün, sol cenahta Bulgarların sıkıştığı Musa Bey muharebesini takviyeye gittik. Mukabil taarruzla düşmanı tard ettik.

Takibe devam: Ayranköyüne vardık. Bu köyün sırtlarında dört saat kadar müsademe oldu. Düşman ricat ediyor. Ertesi gün Bayramdede muharebesi oldu. Düşman ricat ediyor. Osmancık muharebesinde biz galibdik. Orada iken sol cenahta Bulgarların ricatı üzerine biz de ricat ettik. Tekrar mukabil taarruza devam gece meşhur baskına uğradık.

Binbaşı Halit Bey şehit düştü. Ertesi gün hava yağmurlu. Üçüncü Karaköy muharebesine iştirak ettik. Düşman ricat ediyor. Toprakhisar muharebeleri beş gün kadar devam etti. Burada ben, bölük kumandanım ve bölük arkadaşım Mahir yaralandık. Tabur kumandanı ile, yaver de mecruh düştü. Üçüncü bölük kumandanı gözlerini kaybetti.

Yirmi üç gün kadar Pazarcık hastahanesinde yattım. Tekrar kıtaya avdet ettim. Köseler'de iltihak ettim. [Toprakhisar Muharebesinde ziraatli(25) arkadaşlarımdan Ankaralı Sait Efendi şehit düştü. Bu genci de kaybettik.]

İki gün sonra Karabağ taarruzuna başladık. İlk gününde bölük kumandan vekili Bağdatlı mülazımı sani Hadi Efendi [ih-tiyat] ağzından piyada mermisi ile şehit oldu.

Muharebeler pek şiddetli devam ediyor. Ruslar hezimeten firar ediyorlar.

Meşhur Komadin'den sonra Mecidiye istihkamları sukut ediyor. Çernovoda taarruzunda Çelebi köyünde Ruslar, gayet şiddetli topçu ateşiyle altı saat kadar mukavemet etti. Meşhur Çernovoda köprüsüne vasil olduk. Burada bir gün kaldıktan sonra tekrar Çelebi köye döndük. İki gün sonra taburumuz Çernovoda'nın dört saat kadar cenubunda tahkimat hususunda Bulgarlara mukavemet etmek üzere Konozlu köye gittik.

Üç gece Tuna kenarında tahkimat yaptık. Acele bir emirle iki gün iki gecede -cebrî bir yürüyüşle- (Dorebandi) hattı müda-faasına dahil olduk.

Yirmi gün kadar burada kaldık. Şiddetli sonbahar yağmurları devam ediyordu. Burada, Bükreş'in sukutu haberi geldi. Yirmi gün sonra taarruza devam ettik.

İsmiini hatırlayamadığım dağlarda akşam vakti düşmana tesadüfle iki saat kadar müsademededen sonra gece düşman ricat etti.

Ertesi gün Neştemil ? ormanlarında düşmana tesadüfle üç saat kadar müsademededen sonra gece düşman yine ricat etti.

Taarruza devam ediyoruz. Bir iki muharebeden sonra Alibey köyünde meşhur Kanlısirt muharebeleri başladı. Üç gün devam etti. Taburumuz kolordu ihtiyatı bulunuyordu. İlk önce asker düşmanın şiddetli baskın ateşinden pek çok zayıat vererek bir miktar ricat ettiği halde tekrar mukabil taarruzla şiddetli bir muharebeden sonra düşman ricat etti. Alibey köyünde iki gün

kaldık. Sol cenahta (Maçin) cebhesinde Almanlara muavenet ettik. Üç gün devamlı taarruzdan sonra düşman Tuna'dan ricat etti.

Maçin'den avdetle üç günde Harsova köprüsüne geldik. Burada kırk kadar Avusturya motorbotu üzerinde mevzu seyyar köprüden Eflak kısmına geçtik.

Eflak Muharebeleri:

5 Kanunı Sani 332 (M. 18 Ocak 1917).

Kanunı Evvel nihayetinde Harsova'da kırk kadar Avusturya motorbotu üzerinde mevzu büyük seyyar köprüden Tuna'yı geçtik. Dört günde (İbrail) şehrine vardık.

İstanbul'da üç ay (26)

Filistin Cebhesi:

Dersaadet'ten trenle üç gün ve gece Telkerim'e vasil olduk. 13 Haziran 334 (1918) El taiyibe'nin şimalindeki incirliklerde ihtiyatta bulunuyorduk. Kalonsova sırtlarında manevra yapıyorduk. Üç gün deniz hamamına gittik. On dört gün Kalkliya'nın şark sırtlarında kayalıklı tepelerde Kefer Kasım köyünün cenubunda Mücdelyaba istikametinde Ağıltepe ve Ümmüllebriz tepelerinde hayatı geçirdik.

Kefer Kasım köyü civarında Zülkifil Aleyhisselamın kabri bulunduğu rivayet ediliyordu. Güzel, şirin Müleybis köyü sağ cenah ileride bulunuyordu. Dört saat kadar mesafede düşman mıntıkasında Yafa şehri vardı. Cebheye giderken meşhur (Vadiyi Arun) denilen vadide bir gün kaldık. Avdette yine aynı vadi den geçerek bir gün kaldık. Tekrar İncirlik'e avdet ettik. Son muharebeye kadar bu etraftaki sırtlarda alay manevraları yapıyorduk. Haftada üç gün alay kumandanı Patfir ders veriyordu. Burada oldukça asude bir hayat geçirdik.

19 Eylül 334 (1918) sabahı düşman sekizinci ordu cebhesine şiddetli topçu bombardımanı ihzaratından sonra taarruz başladı. Dört saat kadar taarruz devam etti. Talsitur vadisinden sahili kıtıatımızı ricate mecbur etti. Hemen bütün bataryalar esir

edildi. Sabiye ve Reşke köyleri düşman eline geçti.

İhtiyatta bulunan fırkamızından iki alay El taiyibe köyünün şimali garbiyesinde düşmanı karşıladık. Bölük, alayın tahkimatını setre memur edildi. İlk müsademedede başımdan yaralandım. Sadık emirberlerim Kalkandelenli Abidin ve Sinan onbaşılar geriye hastaneye kadar götürdüler. Takım çavuşum ve efradımdan birçoğu yaralandı. Akşama doğru Mesudiye Boğazında Avustralya süvarileri tarafından esir edildim.

Telkerim'den İngiliz sıhhiye otomobilleriyle dört saatte Re'sulayn istasyonundaki İngiliz seyyar hastahanesine vasıl olduk. Burada iki gece bir gün kaldık. Pek iyi muamele gördük.

Sıhhiye treniyle üç saatte istasyondaki seyyar hastahane vasıl olduk. Trende malzemeyi sıhhiye ile beraber pek iyi gıdalar vardı. Süt, kakao, bisküi, çay, tavuk konservesi gibi yemekler veriliyordu.

Mecruh arkadaşlarım:

Muvazzaf mülazımı sani, seyyar toplu Ali Efendi [Bu gencin Telkerim'de kahramanlığı görülmüştü.]

Muvazzaf mülazımı sani onbeşlik obüs topçu, Macid Efendi. Her ikisi de şakaklarından mecruh idi.

İki gün ismini hatırlayamadığım istasyondaki seyyar çadırlı hastahane de kaldıktan sonra trenle iki saatte Direlbelah seyyar hastahanesine sevk edildik. Burada üç yaralı ve hasta zabitan arkadaşlarımızla yirmi gün kaldık. İaşe pek fena idi. Hemen yalnız soğanlı mercimek çorbasına münhasırdı. Yirmi gün sonra trenle üç saatte Kantara'da çadırlı seyyar hastahane vasıl olduk. Bir hafta kadar bu hastahane de kaldım. Yollarda, hastahanelerdeki doktorlar ekseriyet üzere Rum, Ermeni ve Arap idi. Bunlar da bizim taraftan ya kasden veya bila ihtiyar esir düşmüşler idi. Pek iyi, doktorluğa yakışır insani muamele görmedik. Hastahanedен iyileşerek çıktıktan sonra Kantara'daki tel örgü dahilinde çadırlı üsera karargahına sevk oldum. Dört gün kadar burada kaldım. İkişer battaniye verdiler, yemek

soğanlı mercimek çorbası idi. Arasına çay ve reçel verirlerdi. Dört gün sonra Kanal köprüsünü maşiyen geçerek İsmailiye'ye yakın bir istasyondan trene rakiben bir gün bir gecede. İsmailiye. Tanta ve meşhur Zekazik şehirlerinden geçerek İskenderiye'de trenden indik. Tramvaylara rakiben Seydibeşir'e vasil olduk.

23 T.Evvel 334 (1918) tarihinden itibaren tel örgüsü dahilinde esaret hayatı başlıyor.

Birinci esaret, Mısır'da esaret hayatı

Akdeniz. Mısır'ın kumlu sahillerini daima yalıyor. O ıssız muhitte dalgalar muhtelif sadalarıyla bize teselli veriyordu. Kamp dahilinde dükkan, gazino, tiyatro teşkil edildi. Hepsi çadırlarda.

Esir-arkadaşlarım:

75. Alay ikinci tabur zabitanı ile, birinci tabur zabitanından bir kısmı. Alay 172'den Nevrekop'lu Ziya Efendi.

Bedbaht talih yeis derecelerine vardırdı. Birkaç vak'a tecennün ve intihar derecesine teessürü fena ezmişti. Nihayet Cenabı hakka ibadetle münzevi bir hayat geçirmeye başladım. Mısır'ın kışını da bu deniz kampında geçirerek, altı ay sonra dördüncü kamp namıyla yad olunan deniz kampından yarım saat mesafede dahile doğru diğer bir kampa sevk olunduk. Bu kampta da beş ay kadar kaldık. Arkadaşlardan Kesriye'li Kemal, Manastır'lı İhsan. Yanya'lı postacı (Ekrem Kadri) vardı.

Beş ay sonra birinci karargah adıyla yad olunan diğer kampa sevk olunduk. Yedi ay kadar burada hayat geçirdik. Muhafızlarımız ekseriya Müslüman Hintli askerleri idi. Arasına Mecusi Hintlilerle, İngilizler de nöbet bekliyordu. Her kampta gazino, tiyatro, tathıca, meyveci dükkanları vardı.

Sabah akşam İngiliz zabiteleri tarafından yoklama yapılıyordu. Birkaç arkadaş tecennün ve intihar etti. Böyle bir hayatı esaret bize pek tesir yapıyordu. Zavallı Türk geçleri böylece çöllerde sönüyordu.

Of

Hariçten kimseyle katiyyen temas ettirmezlerdi. Mektublarımız sıkı bir sansüre tabi idi.

Soma Cephesi Muharebeleri

3 Mayıs 336 (1920)'da Mısır'dan İstanbul'a vasil olduk. Yirmi gün sonra Bursa'ya [56]ncı fırkaya iltihak ettim. Kirmasti'de 172. Alay, 1. Tabur, 4. Bölüğe tayin edildim. Yirmi beş gün kadar Kirmasti'de talim ve nevakısı ikmal ile iştigal ettikten sonra. Haziran'ın 25'nde Kirmasti'den maşiyen Susurluk'a ve oradan trenle Balıkesir tarikiyle Soma'nın şimal sırtlarındaki Giresun istasyonunda trenden inerek cenubunda Kızılhisar Boğazi karşısındaki sırtlarda mevzie iltihak ettik.

Üç gün sonra, 29 Haziran 336 sabahı beş saat kadar devam eden bir taarruzdan sonra inhizama uğrayarak perişan bir surette şimale doğru çekiliyorduk.

On altı saatte Balıkesir'in iki saat kadar ilerisindeki (Eftalya) köyüne vasil olduk. Geceyi bu köyde geçirdik. Sabahleyin Balıkesir istikametinde tekrar ricate devam ediyoruz. Gece ve gündüz ricat devam ediyor. Susurluk ve Kirmasti derelerinden geçerek Çatalorman dağı tarikiyle, 3 Temmuz 336 tarihinde Bursa'ya vasil olduk.

On gün kadar Bursa'da Şişko Mevlüd Ağa'da misafir oldum. Halit Efendi'nin hanesinde oturuyordu. Pek, iyi kardaşhane muamele gördüm.

İkinci esaret hayatı

12 Temmuz 336 tarihinde Bursa'da esir düştüm. Dört gün kadar Bursa'nın şimalinde Kasabhane civarında fırka jandarma bölüğünde mahruti çadırda kaldık.

Trenle Mudanya'ya ve oradan da vapur ile Bandırma'ya sevk olunduk. On gün kadar Bandırma'da kaldıktan sonra, vapur ile Atina'ya sevk olundum. Vapurda Çanakkale'den alınmış birçok köhne toplar vardı.

Üç gün dört gecede Pire'ye vasil olduk. Oldukça müdhiş

dalga oldu. Beş gün kadar Pire ile Atina arasında çadırılı üsera karargahında Bulgarlarla beraber kaldıktan sonra vapurla iki gece bir günde (Lefkada) adasına vasıl olduk. Deniz ortasında her iki adaya birer şose yoluyla merbut eski büyük bir kaleye iskan edildik. Yirmi altı zabıt on nefer bulunuyoruz.

VI. YEĞENLERİNE YAZIP “GÖNDERMEDİĞİ MEKTUPLAR

(Birinci mektup)

Macit, Ahmed;

Hayatımda yazı yazmaktaki ihmalim, çocukluğumdan beri kötü bir itiyad halindedir, hele yaşıml ilerledikçe.

Birinci Dünya Harbinde Sina çölünde yaralı olarak İngilizlere esir düştükten sonra, ıssız çölde on sekiz ay tel örgülü kampa geçen hapis hayatının ağır ve acı ıztırablarını çekmiştim, sabırtahammül hayat yükünün zaruri limanlarındandır.

Bereket versin intizam ve programlı hareketi seven kardeşim Zeliha, aile namına sizinle mektublaşmak işini üzerine almıştır. İşlerimin azaldığı ve gecelerin uzadığı bu kış mevsiminde, size altmışa varan hayat devremde bizzat yaşadığım ve geçirdiğim hadiselerin kısaca özünü hikaye etmeyi düşündüm ve karar verdim, on beş günde bir göndereceğim mektublarımla mevzuu şudur:

- 1- Doğuşumdan Balkan Harbine kadar çocukluk devrem.
- 2- Balkan Harbinden Birinci Dünya Harbine kadar Bursa Ziraat Mektebinde tahsil devrem.
- 3- Yedek subay olarak iştirak ettiğim Birinci Dünya Harbi sonuna kadar.
- 4- Son harpte Sina cebhesinde yaralı esir düştüğüm çölde on sekiz aylık esaret felaketi.

5- Esaretten kurtuluşu müteakib milli mücadeleye iltihak ve sonuna kadar geçen devre.

6- İstiklal Savaşının sonundan bu ana kadar geçen devre.

1896 yılında Manastır Vilayetinin Florina Kasabasında doğmuşum, geniş, çok mâhsul veren münbit ovasıyla, bol akar sularıyla, çeşitli ağaçları bulunan ormanlarıyla, iklim ve havasının güzelliğiyle, halkını refah içinde yaşatabilecek bütün şartları taşıyan bu diyarda Türk, Bulgar, Rum ve Sırlar ekseriyetle karışık bir halde yaşarlardı. 1885 tarihinden itibaren Rumeli'nde Türkiye hududuna komşu bu üç kavmin dinen ve ırken bağlı bulunduğu devletler, sınırlarımız içinde yaşayan ırkdaşlarını istiklale kavuşturmak için teşvik, irşad ve siyasi teşkilatla harekete getirmeğe başlamışlar, günden güne gayelerine ulaşmak için en elim ve ağır şartlar içinde faaliyetlerini genişletiyorlardı. 1896'dan sonra siyasi mücadele, silahlı çete teşkilatlarının çarpışmalarıyla başlamıştı. Burada hakim Türk halkıyla, devlet kuvvetleri birlikte veya münferid olarak ihtilalcilerle çok şiddetli ve kanlı mücadelelere devam ediyorlardı, artık gece ve gündüz bir ihtilal muhiti haline gelen Makedonya'da fert ve aile hayatının emniyeti kalmamıştı.

1912 Balkan Harbine kadar bu diyar, bir facia sahnesi halini almıştı. Çiftçiler, köylüler, işçiler, esnaf, sanatkar her yerde daima silahlı gezmeğe mecburdu. Bu kanlı ihtilal muhitinde hükümet buna müsaade ettiği gibi, silah verme yardımı da yapıyordu. Bu savaşlarda halk çok zayıat veriyordu -asiler daha fazla-.

Yakın komşu ve akrabalarımızdan yedi aile, erkeklerini bu savaşlarda kaybettiler. Bu kâhraman ölülerin halen bir kısmı berhayat evlatlarıyla, o siyasi mücadele kurbanı yetimlerle, Makedonya'nın tabiatı cennet kadar güzel muhitinde devamlı hüznün, keder ve elem içinde ve her an yeni faciaları görmek veya duymak endişeleri arasında çocukluğumuzu kara günlerle geçirdik.

Hiç durmadan devam eden bu iç savaş, dış siyasi hadiselerin de inzimamıyla 1912 yılında Balkan Harbi faciasını doğurdu.

Dahilde halk arasındaki kanlı husumet ve mütecaviz ırkdaşlarını komşu devletlerin intikam harbi neticesinde mağlubiyetimizi müteakıb o kadar ağır cinayetler işlendi ki, insan, tasavvur ve hayaline sığdıramaz.

On altı yaşına kadar çocukluk devrem bu hadiseler arasında geçti. Balkan Harbini müteakıb tahsilimi devam ettirmek üzere Anayurda-Türkiye'ye geldim. Bursa Ziraat Mektebine girdim. Hayatım boyunca sevdiğim ve seveceğim bu meslekte tahsilime devama başladım. Hepimiz iyiyiz. Selamlar, gözlerinizden öperim.

(İkinci mektup)

Macid, Ahmed:

Evlerde, sokaklarda, kırlarda, kanlı ihtilal savaşlarında ve yurd müdafaasında kahramanca çarpışarak ölenlerin hazin türküleri söylenen, bedbaht yetimlerin ıztırab ve iniltileriyle bir matem diyarı olan istiklal ve hürriyetini kaybeden bu vatan parçasını ve aile yuvasını yaşadığım müddetçe, acı izleri silinmeyecek göz yaşları içinde terk ederek Manastır'da yarım kalan tahsilimi ikmal için Anayurda geldim (yaşım 17).

Bursa Ziraat Mektebi:

Göklere doğru yeşil ormanlarıyla yükselen Uludağ'ın eteğinde, meşhur kaplıcalarıyla çok münbit topraklarıyla çeşitli mahsullarıyla, bol akarsularıyla tabiatın müstesna, imtiyazlı varlıkları arasında bulunan bu şehrin bir saat mesafesinde, ova-
da bulunan ziraat mektebi, mütenevvi mahsulat ve hayvanatıyla güzel binalarıyla muztarib ruhlu insanlar için münzevi, sakın bir yaşama sahası idi.

Bütün hayatım boyunca izimi bırakmayan kara talihim bu-
raya da yetişti.

Rumeli'nin muhtelif mıntıkalarından benim gibi tahsil için gelmiş felaketzede arkadaşlarla karşılaştım. Anadolulu arkadaşların içinde de savaş meydanlarında aile erkeklerini kaybeden bedbahtlar vardı.

Selanik Vilayeti'nin Nevrekop Kazalı Ali Rıza ile sınıfta ve bütün tahsil devresinde yanyana idik. Balkan Harbi faciasında bütün aile efradını -Bulgarların istila mıntıkasında yaptıkları katliam suretiyle- kaybeden asil ruhlu bu zavallının, eksik olmayan elem ve ıztırlarını teskine çalışıyordum. Kardaşlık derecesinde samimiyetimiz olan bu delikanlı ile kader beraberliği yapıyorduk. Mektebi ikmal edince birlikte ziraat işi yapacak, yaşadığımız müddetçe bir arada çalışacaktık. Bana evden gelen parayı taksim ederdik. Ona mektup yazan kimsesi de yoktu. Mektepte Rum, Ermeni, Yahudi, Arap öğrenciler de vardı. -Manastır lisesinde de Rum, Bulgar Sırp ve Romen öğrenciler çoktu. Çünkü Makedonya halkından idiler- Balkan Harbinden sonra süratle genişleyen bir milliyetçilik cereyanı başladı. Bizim mektepte de hadd bir şekil aldı. Birinci Dünya Harbine kadar devam etti.

1915 yılında mektebi ikmal edeceğiz. Müstakbel hayatımız için muhayyel planlar çizmeğe başladık. Delikanlılık yaşama giriyorduk.

Cemiyetten nispeten uzak bir çiftçi aile yuvası kurmak ve mukadder ömrümüzü tabiatla başbaşa yaşayarak ikmal etmek emel ve gayemiz idi. Topluluk hayatında geçirdiğimiz ve gördüğümüz ictimai ve siyasi facialar, bizi genç yaşta ürkütmüştü. İnziva nispeten hayatın bu acılarını hafifletecekti.

Biz bu ümid ve tasavvurlar içinde yaşarken, Birinci Dünya Harbi başladı. Bize telkin edildiğine göre yirminci medeniyet asrında dünya mektebleri, üniversiteleri doluyordu. Artık münevverler, beşerin ibtidai hayatta uğradıkları felaketlere düşmeyecek veya hatalarını çabuk önleyebilecek kudrette idi.

Savaş o kadar şiddetle devam ediyordu ki, insanlar kitle halinde kırılıyor, bu boşlukları doldurmak, yurd müdafaasına devam edebilmek için sıra bize gelmişti. Mektebin son sınıfından tahsilde iken, yedek subay okuluna sevk edildik. Yedi ay gece gündüz nazari ve ameli ders ve talim devresini müteakib, cebhelere taksim edildik. Ben Çanakkale cebhesine sevk edildim (yaşım 19).

O yirminci asır medeniyetini idare eden ve edecek olan yüksek tahsil görmüş insanlar, dünyanın beş kıtasından igfal veya tehdit ederek topladıkları beyaz, siyah, sarı, kırmızı ırklardan bedbaht insan kitlelerini, haris emel ve gayeler uğruna yurdu muzun her tarafından saldırttılar. Maddi çok üstün kuvvetler karşısında öyle bir boğuşma devam ediyordu ki, bu facianın içinde bulunmayan tarif ve tasvir ile kavrayamaz. Bu zavallılar siyasi ve iktisadi esaretleri altında yaşadıkları emperyalist, istismarcı efendilerinin istifadeleri uğruna ölse de, öldürse de faide temin ediyorlardı.

Asil milletimiz; tarih boyunca birbirini takib eden iç ve dış savaşlarda maddi zayıatını telafiye çalışırken, üç iklimde ve çok geniş hudutlarımızda başlayan ve beş sene devam eden müdafaada hayatın ancak istiklal ve hürriyetle kaim olacağı imaniyle, düşmana nispetle çok ağır mahrumiyetler içinde çarpıştık. Bütün maddi imkanlarımızı kullandığımız bu müdhiş savaşlar düşmanların galebesiyle sona erdi -yukarıda ismi geçen arkadaşım Ali Rıza, harbin ikinci yılında, cenub cebhesinde Urfa hastahanesinde tifo hastalığından öldü. Çocukluk ve gençlik başlangıcında geçirdiği elim ve ızdırablı facialardan sonra bahar hayatında ecelin pençesine düştü. Karlı dağlarda, ıssız çöllerde, vahşi ormanlarda çok elim şartlar içinde feci şekillerde büyük emel ve ümidlerle hayatın henüz bahar devresine girmiş çok gençler kaybettik...

Çanakkale savaşından sonra Romanya cebhesine, mütteliklerimiz olan Bulgar, Avusturya ve Almanlara üç tümenle yardıma gittik. Bir buçuk sene şimalin müdhiş kışlarında soğuk-

tan da epeyce zayıf verdik. Bu harb yıllarında tabiat da bütün şiddetleriyle üzerimize yükleniyordu. Bu cephede de harb muvaffakiyetle sona erdi. Dobrice muharebelerinin birinde yaralandım, yirmi beş gün hastahane de yattım. Tam tedavi olmadan şiddetli ihtiyaç dolayısıyla, taarruz muharebeleri yapılacağından cepheye sevk edildik. Buradan cenuba anayurda döndük. Yine büyük ihtiyaç dolayısıyla Filistin, Sina cephesine hareket ettik, çöl harblerine başladık.

Bu ıssız çöllerde de, hasmın fevkalade üstün malzeme ve kuvvet mevcudu karşısında ağır şartlar ve mahrumiyetler içinde harb ediyorduk. Sekiz saat çok şiddetli topçu ateşiyle devam eden kanlı muharebelerden sonra, son savaşta bütün cephe sarsıldı. Alayımıza artçı müdafaa vazifesi verildiğinden, nihayet düşmanın büyük kuvvetlerinin muhasarası içine düştük. Alay komutanımız da dahil birçok subay ve erleri kaybettik. Ben de yaralı olarak İngilizlere esir düştüm. Bir ay çöl hastahanesinde tedaviden sonra, esir kampına sevk edildik.

Hep iyiyiz, selamlar, gözlerinizden öperim.

(Üçüncü mektup)

Ahmed;

Mektubunu aldım. Gönül isterdi ki insanlara, tabiat ve sosyal hayat sahasında mukadder ömür devresini tamamlayıncaya kadar geçirilmesi mümkün iyi ve güzel günlerden bahsedeyim. Fakat ne çare yine tabiat ve sosyal hadiseleri idare eden sert ve insafsız kanunlarının bedbahtlara yüklediği ağır devrelerin, hayat boyunca silinmeyen ezici ve acı hatıralarının tazyiki altında duygularımı yazıyorum.

Talih bütün insanların hayatında muhtelif şekillerde tecelli eder. Hayatı ve hadiseleri daimi surette talihin idare ettiği anlaşılmasın -efsanevi itikadlarla hiç alakam yok-. Meslek ve sergüzeştlerim neticesinde altmış senelik hayatımda görünen veya tahmin edilen bir çok tabii ve ictimai hadiseler, düşünce ve

emel haricinde, isteğe ve hakka aykırı tecelli eder. Cemiyet hayatında da, fert ve aile içinde de böyledir.

İşte insanların istek ve hak telakkilerinin seyrini bu hadiseler değiştirir. Ve tecelli şekline de talih denir. Benim kökleşmiş inancım budur. Değişmeyen tabiat kanunları ve bunun tesiri altında yaşamak mecburiyetinde olan insanlar da, yine bu çerçevede içinde zaman ve hadisat ile cüzi değiştirebildikleri hayat şekilleriyle, mukadder ömürlerini geçirirler.

Ne garib tecellidir ki bahar hayatımızda, meşru ve mukaddes haklarımız olan istiklal ve hürriyetimizi saldırganların fevkalade üstün maddi kuvvetlerine karşı beş sene en elim mahrumiyetler altında, içinde bulunmayanların tasavvur ve tahayyül edemeyeceği şartlar arasında yurd müdafaasının neticesi, çölde bir ay hastahanede yaralarımın tedavisinden sonra (18) ay da yine çölde bir esir kampında bir suçlu gibi mahkum olarak geçti.

Vatani, hürriyeti ve istiklali kaybetmiştik. Ümid, emel ve tasavvurlarımızın üstüne bir kara perde çekilmişti. Bedbaht arkadaşlarımla gece gündüz üzüntü içinde kampta başbaşa verir, tarih, coğrafya, askeri bilgi ve tecrübelerimizi, okuduğumuz, duyduğumuz hadise ve hikayeleri sıralardık. O günkü vakıa ve şartları ölçer, hesap ederdik, netice hep felaket. Bizden başka kim bilir kaç nesil daha bu ağırlığı çekecek endişeleri altında, varlığımıza ve dünyaya küskün, yeis ateşi içinde kavruluyorduk. Baharı, yazı, sonbaharı, hatta kışı bile tahayyül ederek, cennet kadar güzel, anayurd ve orada esaret altında yaşayan aile ve yurddaşları hatırlayarak ızdırabımız çok derinleşiyordu. İftiharla anılan yirminci asır medeniyetinin insanlara, insanlığa getirdiği, getireceği hayat hakları idi bunlar. Dünyayı ve milletleri emperyalist ve istismarcı zihniyetle, taşkın refahlarını temin için yaratılmış telakki eden ve güya medeniyetin klavuzluğunu yapmak iddiasında bulunan mahdud fakat maddeten kuvvetli devletler idi bunlar.

Günler, aylar böyle geçiyordu [size bir şey hatırlatayım:

Bütün insanlar için hayatın maddi, manevi mukadder ıztırablarına tahammül edilebilmesi için tam bir vücut sıhhati temin ve idamesi zaruridir. Kuvvetli bir vücut, manevi ıztırabların üzücü sinir zaafını da oldukça giderir. Ferd olarak, aile içinde, cemiyette vazifelerini tamam yapabilmek için bu elzemdır. Bunun için bolca, devamlı su banyosu, güneş banyosu yapmak ve devamlı hareket etmek icabeder. Ne kadar sıkıcı şartlar arasında olursanız olun, bunlara mutlak devam edin. Bunu çok gayri mümkün şartlar arasında yaşamış ve tatbik etmiş bir kimse olarak söylüyorum. Zaman oldu ki bir bardak su ile banyo yaptım. Şöyle ki: Mendilimi ıslatarak bütün vücudumu siliyordum. Manevi idmana gelince, hayatın iyi ve kötü günleri muvakkattır. Bunu çok ağır görgülerim neticesi olarak kati bir inançla söyleyim.].

Çölde tel örgüler arasında geçen 18 aylık esaret devremiz böylece sona erdi. Dört gün dört gece vapurla İskenderiye'den İstanbul'a getirildik.

İstanbul, düşmanların istilası altında. Padişah ve onun hükümeti istilacıların emri altında. Güya müstakil bırakılan mahdud bir saha da, ecnebi vesayeti altında bulunan hükümetin idaresi altında. Hükümdar ve hükümet şahsi hayat ve menfaatlarını korumak için vasilerinin körü körüne emri altında.

Asil milletimiz istiklal ve hürriyetine kavuşmak için, aklır ve hesap ölçülerinin kabul etmediği gayrimüsaıd şartlar altında, Anadolu'da, birbirleriyle henüz irtibat temin etmeden, yer yer millî silahlı müfrezeler teşkiline başlıyor. Bu vaziyet karşısında sefil hükümdar ve emrindeki hükümet İstanbul'da askeri birlikler teşkil ederek, istilacıların istek ve emirleriyle bu kahraman vatanperverleri çapulcu, asi çeteler şeklinde göstererek imhaları cihetine gidiyor. İşte biz bu vazıyyet karşısında İstanbul'a çıktık.

Bizi bir sürü düşmana satılmış, sarıklı hocalar, sırmalı paşalar, sivil amirler karşıladı. Doğruca Millî Savunma Bakanlığına götürüldük. Burada ulema, paşalar ve sivil büyükler-

den bazıları, mesleki saha ve iktidarlarına göre nutuklar irad ettiler. Yeni vatani vazifelerin bizi beklediğini anlatmağa çalıştılar.

İstilacı emperyalistlerin emeline hizmet eden bu kara vicdanlı alçaklar, Anadolu'da milli kurtuluş savaşına başlayan muhtelif küçük halk topluluklarının güya padişaha, kanunlara asi bu kahraman vatanperverlerin, çapulcu, asi çeteler şeklinde gösterilerek imhasının farz olduğunu anlatmağa çalıştılar. Padişahın emriyle, şeyhülislamın fetvasıyla, milli ve vatani selamet menfaat uğruna bize yeni vazife verilmek istenildi. Bu İstanbul -halife- ordusuna iltihak edecek subaylara bir rütbe terfi, üç maaş peşin vesair mükafatlar bol bol vaadediliyordu. Vaziyet çok nazikti. Ortalık casusla doluydu. Ne kimseye bir şey sorabilir, ne bir düşünce açıklayabilirdik. Bir kaç gün istirahat istedik, müsaade ettiler. Pek samimi mahdud arkadaşlarla hadiselerin iç yüzünü öğrenince şöyle bir kanaata sahip olduk. Bizi karşılayanlar ve telkinatta bulunanlar, istilacıların emel ve gayelerine hizmet eden sefil ruhlu kölelerdir.

Türkler, haksız muamelelere maruz kalmadıkça silaha sınılmaz.

Bir kaç gün halktan ve bazı gazetelerden edindiğimiz bilgi, kanaatimizde isabeti gösterdi. Münferid veya küçük topluluklar halinde Anadolu'ya firara başladık. Ben, bir arkadaşımın Bursa'ya kaçtım ve milli kuvvetlere iltihak ettik (27).

Hepimiz iyiyiz. Selamlar.

(Dördüncü mektup)

Macid. Ahmed;

Milli savaş başlangıcı. sebep ve amiller. geçen hadiseler:

Birinci Dünya Harbi mağlubiyetimizle neticelenince, yurdun cenub ve kısmen şark illerini Fransız ve İngilizler, garb kısmını İtalyan ve Fransızlar, kısmen Yunanlılar, şimal kısmını da yine bunlar müşterek veya münferid işgal altına aldılar. Orta

kısımları da yine bunlardan askeri ve sivil heyetleri kontrol-
larında bulunduruyorlardı.

Ey kara talih! Elemli günler yıllar bir türlü tükenmiyor. Bu
istiklal ve hürriyet kaybı felaketleriyle inzılam eden en büyük
ıztırap ta. harb sahalarında bıraktığımız pek çok şehit arka-
daşlarımızın dul aileleri, yetim yavruları, yine savaşıardan sakat
dönen bedbaht malullerle aile ocakları birer matem yuvası ha-
linde idi. İctimai hayat vaziyeti, düzeni bozmuş iktisadi vaziyet
çığırından çıkmış, yeis verici acı hakikatlarla karşılaşmış.

Balkan Harbi, iki sene sonra başlayan Birinci Dünya Harbi
ve bunlardan önce Yemen ve sair illerde iç isyanlar dolayısıyla,
pek çok ocaklar sönmüştü. Maddi ölçü ve mukayese
bakımından bu ağır vaziyet karşısında, çok üstün kuvvetlerle
mücadele ve muvaffakiyet imkansız görünüyordu. Aynı za-
manda istilacıların kölesi ve emir kulu İstanbul Hükümeti dini
fetvalarla, padişah fermanlarıyla ve Anadolu'ya gönderdiği kara
kalbli vali ve memurlarıyla, İstanbul'da hazırladığı inzibat ve
tedib kuvveti adını verdiği silahlı ordusuyla da harekete ge-
çerek, milli kuvvetleri boğmağa çalışıyordu. O günlerdeki hali te-
ferruatıyla anlatsam ciltlerle kitab teşkil eder. İşte milli savaş,
istiklal ve hürriyetini hayatından kıymetli bilen asil milletimi-
zin bu çok ağır şartlar ve mahrumiyetler içinde kendi aralarında
pek küçük, birbiriyle irtibatı olmayan mahalli teşkil ettikleri
halk birlikleriyle başlamıştır. İstanbul Hükümetinin emriyle
Anadolu'da mühim miktarda silahtan tecrid edilmiş ve bir çok
askerlerini terhis etmiş mahdud askeri birlikler bu teşkilata ilti-
hak etmeğe başladılar.

Cenub vilayetlerinde Fransızlarla, (yerli Ermeni halk ta.
Fransızlara iltihak ederek silahlı savaşıara girmişlerdi.) İzmir
ilinde de Yunanlılarla harb başladı. Ve devam ediyordu. Yu-
nanlılar gittikçe çoğalan kuvvetlerle taarruza geçtiler. Yu-
nanlılara mukavemete çalışırken, arkadan hain hükümdarın
teşkil ve üzerimize sevk ettiği ordusu saldırıyor, hasmın kuvvet
ve malzeme üstünlüğüne karşı çekilme harbi yapıyorduk. Bir ta-

raftan da kuvvetlerimizi çete teşkilatından kurtararak muntazam birlikler haline koyuyorduk. Bu harb te dört sene devam ediyor. Bunları yazılmış eserlerden daha geniş öğreneceksiniz. Büyük Atatürk ve fedakar arkadaşları çok müşkil şartlar içinde harika denecek sürat ve tedbirlerle muntazam teşkilatlı bir kuvvet meydana getirdiler. İzmir cephesinde münferid küçük birlikler halinde (o zaman mevcudumuz pek azdı.) Yunanlılarla çarpışarak üstün kuvvetler, arka ve yanlarımızdan, milli kuvvetlere muhalif çetelerin saldırıları arasında harb ederken artıcı savaş vazifesiyle akıncı müfrezesi namı altındaki birliğimizle Bursa ovasında muhasara edildik. Kara talihim ikinci bir esaret felaketine düşürdü. 26 subay arkadaşımın Atina'ya sevk edildik. Oradan da Adriyatik denizinde (Lefkada) kalasına götürüldük.

Çok eski devirlerden kalma bu kal'a Lefkada adasının cenub ucunda etrafı deniz ile sarılı yalnız açılır kapanır bir köprüsüyle ve üç yüz metre kadar yine denizin sığ kısmında yapılmış bir kara yoluyla adaya bağlı idi.

Atina'ya geldiğimizde Trakya milli kuvvetler kumandanı Cafer Tayyar Paşa ile buluştuk. Bu bedbaht kumandan da Trakya savaşlarında Yunanlılara esir düşmüştü ve Atina'da bu acı hayatı geçiriyordu. Esaret hayatı çok acı sergüzeştlerle geçti.

Milli mücadele zaferini müteakib yurdumuza döndük. Bu son savaşlarda da ağır kayıplara uğramıştık. Yurdun bir kısmı yanmış, harab olmuş, diğer kısımlarında da harbin ictimai, iktisadi afetleri çeşitli tahribat yapmış, matem yuvaları çoğalmış, bu güzel vatan bir felaket diyarı haline gelmişti. Fakat İstiklal ve hürriyet kazanılmıştı. Terhis başladı. Arkadaşlarım aile yuvalarına, ocaklarına dönüyorlardı. Ben, Bursa'da mütevazı bir otelin küçük bir odacığına sığındım. Garibtim, garib. Çünkü Türkiye'de kimsem yoktu. Aile efradı Yunanistan'da Florina'da idiler. Yine kara talihim ile başbaşa kalarak bir ay kadar dinlendikten sonra iş aramağa başladım. Ve bir çiftlikte ziraat makinelerinde çalışmak üzere iş buldum ve devam ettim. Bir sene sonra Rumeli

Türklerinin Anadolu'ya gelmesiyle aile efradıyla görüşebildik. Bir müddet Ayvalık'ta kaldıktan sonra, Kemalpaşa kazasında iskan olduk. İşte şimdiye kadar da orada işçilik ve çiftçilik hayatı devam ediyor. Milli mücadeleden sonra iki defa daha askerlik vazifesi yaptım. Birisi 1925'te Kuşadası sahillerinde İtalyanların büyük deniz manevreleriyle bize karşı nümayişkar hareketlerine karşı ihtiyati tedbir olarak Akdeniz kıyılarına sevk edildik. Dördüncü askerliğim de İkinci Dünya Harbinde Trakya cebhesinde bir sene vazife ile geçti.

Hepimiz iyiyiz. Selamlar. Gözlerinizden öperim.

(Beşinci mektup)

Macid, Ahmed;

Sekiz sene, her üç iklimde (soğuk, sıcak, orta) tabiatın bütün insafsızca, dehşetli darbeleri altında dünyanın ırk, din, mezheb ve meşrebi başka başka insanlarıyla ve vahşice boğuşmalardan sonra (iki yaralanma ve iki esaret felaketleri de dahil) harb sona ermişti.

Hayat boyunca tesirini kaybetmeyecek çok ağır hadiselelerin, feci büyük acı insan zayıyatının manevi ıztırab ve elemeleri içerisinde kavuştuğumuz barış devresinde mukadder ömrümüzü belki biraz sakince geçirebilmek ümid ve emeli hayalimden geçiyordu. Terhiş olduk. Evvelki mektubumda yazdığım gibi arkadaşlar aile yuvalarına gittiler. Ben mütevazî bir otelciğin köşesinde küçük bir odasına sığındım. Hayat bahasına, yıllarca düşman istilasına karşı korumağa çalıştığımız bu yurdda bir karış toprağım, bir kiremitaltı sığınağım yoktu.

Bir ay kadar maddi yorgunluğumu (çünkü henüz tazeliğini muhafaza eden manevi ıztırahlara daha yenileri de ilave suretiyle tecelli ediyordu. Harab olmuş ictimai ve iktisadi düzeni kökünden sarsılmış, kara yazmalı ihtiyar analar, genç dullar ve yüzleri hazan yaprağı gibi solmuş yetim yavrularla dolu matem ocakları arasında yaşıyorduk.) geçirdikten sonra iş yapmak

mecburiyetinde kaldım.

Evvelce mekteb hocam olan Bursa Ziraat Başmüdürü delaletiyle bir büyük çiftliğe ziraat makinisti olarak girdim ve işe başladım.

Büyükçe, çok münbit, mahsuldar bir çiftlik. Sahibi, yaşlıca, menfaatperest biri. İnsan, hayvan ve toprağı, daha açıkçası tabiatın bütün varlığını münhasıran şahsi menfaati namına kullanmak isteyen müdhiş istismarcı bir adam. Müsamaha gibi görünen bazı mahdud hareketleri, hayat ve menfaatinin tehlikeye düşmek endişesinden doğan hallerdi. Tabiat, cemiyet kanun ve mevzuatını vicdan duygusunu servetini ve gururuna feda etmeği isteyen sefil ruhlu bir mahluk...

Babasından kalan bu mal, fena idare edilme yüzünden, büyük zararlarla işletiliyor. İşçilere karşı insafsız, merhametsiz, yemek içmek ve ikametgahları kifayetsiz ve gayrisihhi, çalışma saatları normalden fazla ve ağır şartlar altında, ücret az...

İşte beni yine kara talihim yıllarca yorulma ve yıpranmadan sonra barış devresinde, cemiyet hayatında böyle ağır bir vazife ile karşılaştırdı...

Menfaattan gayri düşünce ve gayesi olmayan bu harisin işini düzene koymak ve bu işlerde çalışan insan ve hayvanların hayati haklarını gözetmek suretiyle idareyi devam ettirmek için çok müşkil şartlar altında çeşitli safhalar geçirerek çalıştım. Ve kısmen de muvaffak oldum... Altı ay sonra buradan ayrıldım. Buna da, çalışan, temiz bir işçiye pek basit bir hadise dolayısıyla tahkir ederek kovması sebep oldu. Bundan vazgeçmesi için rica ve ısrarımı nazarı dikkate almadı. Bu haksızlığa tahammül etmedim. Yirmi gün kadar işsiz gezdim. Orta dereceli bir çiftlikte bir iş buldum. Bir buçuk ay sonra buradan da ayrıldım... İsrافی, sefahatı dolayısıyla işçilere ücretini veremez hale gelmişti.

Devlet teşkilatında zirai bir vazife aldım. Burada çok çeşitli safhalar geçti. Ve nihayet mübadele ile Rumeli halkı Türkiye'ye

gelmeğe başladı. Karşılama üzere İzmir'e geldim. Ayvalık'a geçtim. Çünkü oraya iskan edilecekmışiz. Az bir müddet sonra tekrar Bursa'ya döndüm. Ayvalık'tan İzmir'e ve oradan da Kemalpaşa'ya nakil ve iskan edildiniz. Ben, tekrar Bursa'ya döndüm. Az bir müddet sonra Gördes'e, ziraat makinalarında çalışmağa gittim. Yedi ay sonra Kemalpaşa'ya döndüm ve kendi işlerimize başladım. Üçüncü askerlik vazifesine çağrıldım. Bir buçuk ay İzmir, Kuşadası sahillerinde bulundum, terhis edildim. Yine çiftçilik işlerimize devama başladım. 1941'de devlet teşkilatında zirai bir vazife ile Hatay'a gittim. Hatay, Eskişehir. Trakya'da bu işte sekiz ay çalıştıktan sonra(28) dördüncü defa İkinci Dünya Harbi dolayısıyla asker oldum. Bir sene Trakya bölgesinde, muhtelif yerlerde vazifeden sonra terhis edildim. Yine kendi işlerimize devam ettim ve halen de devam ediyorum..Bu zirai sahada da tabii, iktisadi, ictimai çok ağır ve üzücü hadiselerle karşılaştım.

İşte altmış senelik bir hayat devresinin pek hulasa edilmiş hatıraları.

İyi ve kötü günler mahdud ve muvakkattır. Maddi ızdırab, manevi elem ve üzüntüyü doğuran hadiselerin ağırlığını hafifleten başlıca amil, daima iyi niyetle insanlara ve insanlığa hizmet emel ve gayesiyle devamlı çalışmak duygusunu taşımaktır.

Çocukluk, gençlik ve orta yaş devrelerini böyle geçirdim. İhtiyarlığın hayat devresi de kimbilir nasıl tecelli edecektir.

Çok uzun bir zaman süren facialı elem ve ızdırağların kökleşmiş izleri ömrüm boyunca beni terk etmeyecektir. Ne iklim ve mevsimlerin ferahlı devreleri, ne çeşitli nebatat ve çiçeklerin güzelliği, ne kuşların neşeli feryadları, ne seher rüzgarları, iç ızdırabımı bir türlü dindiremiyor. Cemiyet hayatında bugünkü medeni tekamülün meydana getirdiği ruhi zevk ve neşeyi temin eden çok çeşitli eğlence vasıtaları arasında; karlı dağlarda, ıssız çöllerde, yeşil, çiçekli vadi ve ovalarda, engin denizlerde, henüz bahar hayatında, aramızdan çok feci şekillerde kaybettiğimiz arkadaşlar ve onların bugün hala ahü enin ve iniltilele birer ma-

tem ocağı halinde kalan yuvalarındaki ailelerinin hüzün ve elemelerini hatırladıkça, kara talihimin tecellisi olan manevi ıztıraqlarımı hafifletebilmek için inzivayı ihtiyar ediyorum...

İyi günler temenni eder, gözlerinizden öperim. Selamlar
(SON)

VII. BURSA ZİRAAT MEKTEBİNDE ÖĞRENCİ İKEN GÖNDERDİĞİ MEKTUPLAR

(Birinci mektup)

29 Eylül 1329 (M.12 Ekim 1913)

Bursa

Büyük Pederim Hafız Ahmed Efendi'ye,

İhtiramatı halisanemi arz ile ellerinizden öperim. Afiyetini-ze dua ederim. Lehül hamd sıhhatı tamıneye malikim. Büyük validemin, validemin, hala ve amucamın ellerinden öperim.

Kardaşlarımın da gözlerinden öperim. Akraba ve ehib-bamızın büyüklerin ellerinden öper, küçüklere selam ederim. İsimlerini ayrı ayrı yazamadığımdan kusura bakmasınlar. Bittabi hepsine ayrı ayrı söyleyeceksiniz. Çoktanberi mektub gönderemediğimden sizi sıkıntıda bıraktım. Zan ederim gönderememekliğimin sebebi postaların intizamsızlığından vermeyeceklerini zan ettiğimdendir. Bundan böyle her hafta mektub göndereceğim. Şayed gelmeyecek olur ise postaların intizamsızlığına hamlediniz.

Hepiniz inşallah iyisiniz? Şimdiden sonra artık mektub-larınızı beklerim. Buradaki ahvalimden bahs etmek isterim. Tabii bazı şeyler hatırıma gelerek sıkılıyorsunuz. Asla merak etmeyin. Çünkü rahatımız mükemmeldir. Geçen gün yeni elbise verdiler. Yatağımız, yemeğimiz iyidir. Hasılı merak edilecek hiçbir şeyim yok. Size şunu söyleyim ki her ne zaman sizi ra-

hatsız görür yahut işitirsem o vakit ben de tabii sıkıntı çekerim. Bunun için buradaki ahvalimin iyi olmasından bahs ettiğimden müsterih olunuz. Tabii mesleğimiz iktizasından çiftçiliğe müteallik her ne iş var ise yaparız. Geçen gün de bağların üzümünü topladık. Pekmez yapıldı. Siz de üzümleri topladınız mı? Bizim bağda da üzüm çok olduğundan reçellerin envainı yapacaksınız. Biz de burada her şey yaparız. Bizim de meyve bahçelerimiz var. İşte resmini gördüğünüz hane muallimlerin oturduğu binadır. Bizim oturduğumuz bina ayrıdır. Önündeki saksılarda türlü türlü çiçekler vardır. Hasılı rahatımız pek iyidir. İstanbul'dan babamdan mektub alırım(29). Size de mektub gönderdiğini yazıyor. Selamet ve afiyeti umumiye duasıyla mektubuma hitam ediyorum.

Hafidiniz:

Cemil Zeki

Mektub göndereceğinizde zarfın üzerini şöyle yazınız:

Bursa Ziraat Ameliyat Mektebi I. sınıf talebesinden (627) numrolu Florinalı Cemil.

Babam yakında oraya geleceğini yazıyor.

(İkinci mektup)

1 Teşrini evvel 1329 (M. 14 Teşrini evvel 1913)

Bursa

Baba,

Arzı ihtiram ile ellerinden öper afiyetinize dua ederim. Lehül hamd sıhhatı tamıneye malikim. Bir müddetten beri tahassürle intizar ettiğim mektubunu dün almağa muvaffak oldum. Dün çiftlikten geldiğimde yemek borusu çaldı. Bermutad her akşam yemekten sonra talebeye gelen mektublar verilir. Ben de her akşam böylece namıma mektub beklerdim. Gelmeyince müteessir olurum. Çünkü neden biliyor musunuz? Ahvalimin memnuniyet bahş olduğunu yazdığım mektupları ala-

madığınızdan müteessir olduğunuzu zan ettiğimden. Fakat mektubunuzda müsterih olduğunuzu beyan ettiğinizden bahtıyarım. Çünkü birinci arzum sizi mesud görmek. İşte o zaman ben de memnun olurum. Mektubu aldığım anda ne halde olduğumu söylemek isterim. Avrupa'dan yeni gelen mibzer makinesiyle sabahleyin erken arpa ekmeğe gitmiştik. Gelir gelmez yemek borusu çaldı hayvanları ahıra götürdüm. Yemekhaneye gittim. Bu defa akşam gelen mektuplar öğle yemeği esnasında okundu. Heman sevinerek elime aldım. Bilseniz diyarı gurbette aileden gelen mektupları okumak, o ailenin dahilinde müddeti hayatça geçen zamanın tarihçesini hatırlamak ne kadar tatlı ve hoş dakikalar imiş. Oh çiftçilik, mesud ve müreffeh bir hayat cenabı fatırül kainatın hilkatı bediasının en mümtaz sınıfına mensub mevcudat ile hemhayat olmak ne zevk aver bir meslek. Dareyn'de mucibi selamet ve necat bir tarik. Evet eşkal, elvan, revayih. Muhtelif sevimli mahlukat, gulguleyi beşerden azade münferid, münzevi bir hayat. Baba, yalnız bu sanata olan muhabbetim bana birkaç söz söylemek için hissiyatımı tahrik ediyor, yoksa mevcudatın en bedii kısmını tasvir edecek bir lisana malik değilim. Her ne ise zaman herşeyi gösterecek. Gelelim mektubunuzun muhteviyyatındaki mevadda: rehberi muvaffakiyetim olan nasayihi hakimanenizle her zaman amilim. Mücadeleyi hayatta temini muvaffakiyet için takib olunacak hattı harekete dair mevcut kavaninin birincisi de kendinden büyüklere itaat ederek anların hiç bir vakit evamirinden dışarı çıkmamakla mümkün olabileceğini senelerce geçirdiğim mekteb hayatında anlamağa başladım Bu hissayatımı sizi müteselli ve müsterih edeceğini ümid ederim. Mektubunuzda büyük pederimin eserine iktifaen tariki nakşibendiye intisab ettiğinizi gördüğümde ziyadesiyle memnun oldum. Cenabı feyyazı mutlaktan bu tarikte muvaffak olmanızı dua ederim. Kenan Beyefendinin İstanbul'dan ihraç edildiğinden müteessir oldum (Mübarezetü medeniyye). Florina'ya ailemize mektub gönderemedim sebebi gidib gitmeyeceğinden tereddütte bulunmaklığımdır. Fakat bazı ar-

kadaşlarına Bulğariya'dan mektub geldi. Ben Osmanlı postası-
na oraya bu mektubu vereceğimde göndereceğim. Mamafih siz
ahvalimden aileyi haberdar edersiniz. Mısır'a seyahat niyetinde
bulunuyorsunuz. Beni yalnız ahvalinizden haberdar ediniz.
Mektebten elbise ve palto verildi, bugün de kundura ölçüsü alın-
dı. Yine evvelki gibi burada rahatım. Hasan, Mir'at, Sabri Beye-
fendilerin bermutad ellerinden öper, mahdumları beylere arzı
ihtirarn ederim. Hafız Lütği Efendi amucanızın ellerinden öper.
oğlu Hasan Efendi'ye ve Cafer Efendi Ağamıza da selam ede-
rim. Ah vatan. mektublarımda buna dair hiç bir şey yaz-
madığımdan unutmuş zan etmeyiniz. Bilakis pek büyük bir te-
essür na kabili deva bir yara hasıl etmiştir. Ancak beni müteselli
edecek, teessürümü tahfif edecek, bir ümid vardır. Oda anın için
say eden Rumeli gençlerinin fikirlerinde böyle bir his olması
onu tahakkuk çarelerini düşünmeğİ arzu etmeleridir. Çünkü bu
mektepte de Rumeli talebeleri vardır. Onlar mütemadiyen say
ederler. Birbirimize bazı vakit dertlerimizi söyler teessür
gözyaşları dökeriz. Ancak bize mütemadi bir faaliyet yorulmaz
bir say ile çalışmak o vatani iade edebilir. Bu hususta bazı şeyler
yazmak arzu ediyorsam da kağıdım müsaid değildir. Baki en bi-
rinci arzum senin emirlerinin o fedakarlıklarının boşa gitmeye-
ceğini söylemek ve bununla beraber seni müsterih etmektir. Se-
lamet ve afiyeti umumiye duasıyla mektubuma hitam veriyor-
rum. Nekaisime nazarı aff ile bakmanızı rica ederim.

Oğlunuz
Cemil Zeki

(Üçüncü mektup)

9 Temmuz 1331. Cuma (M. 22 Temmuz 1915)

Bursa

Baba,

İhtiramatı halisane arz ellerinizden öper, afiyetinize dua ederim. İki gün evvel aldığım mektubunuzda Hafız babacığının ziyatı ebedisi haberi elimini bildiriyordu. Heyhat! Akibeti ecel pençeyi zulmunu o piri muhtereme de saldı. Müddeti ömrü hayatı hakikiyyeyi beşeri taharri yolunda güzeleran eden merhumun gaybubeti derin teessür yaşları akıttı. Off! sahneyi hayatta bedbaht talihin gösterdiği fecayi devam edecek mi?

Bu hazin teessür içinde eazımı şuaramızdan Kemal Beyzade Ali Ekrem Bey'in hayata karşı feryadını mübeyyin eşarından birkaç beyit yazacağım:

Ümid cihandan da büyük, zevk ise mahdud,
Her şaati ömrün emel efza elem efzud
Mazi mütevali, ezeli, saye mahdud
Müstakbel ebedle dolu bir tabiri mesdud
Hal ise saadet gibi, rahat gibi makud,
"Feryad! Ezin nevi vücud adem alud"

Feryad bu söz tercümeyi hali felektir.
Her an cihan bir ebedi ah demektir.
Mademki insanlara hep nevha gerektir.
Mademki alem feryad ile hep gidecektir.
Bilmemki yaratmakta nedir şiveyi mabud
"Feryad! Ezin nevi vücud adem alud"

Ey haliki azam nasıl etmez seni bizar
Guş eylediğin nice bin ahu şer bar
Dehşetli bir avaz ile der zatına her bar
Dağlar kayalarla, kayalarla şu sehaibi eşcar
Gökler, kürelerle eyler iken arşını mescud
"Feryad! Ezin nevi vücud adem alud"

Üç beş sene seyretmek için bu mülkü fenayı
İnsan çekiyor inleyerek barı kazayı
Varsa çekecek ruhu da belki bu belayı
Hiç görmeyecekse dili na şad sefayı
Yokluk gibi varlık da niçin olmaya nabud
"Feryad! Ezin nevi vücud adem alud"

Kemal Beyzade Ali Ekrem

"Feryad! Ezin nevi vücud adem alud"

Yavuz Sultan Selim

Cenabı Hak aileyi kederdidemize ömür ve afiyet ve selamet. Merhuma da rahmet ihsan buyursun. Amin.

Bu defa da imtahanlar vesilesiyle mektubumu geciktirdim. 28 Haziran'da imtihanı umumi hitam buldu. İnayeti hakla ala derecede terfiyi sınıfa muvaffak oldum. Bu mektepte daha bir sene tahsilim kaldı. Bu senenin tatilini burada geçireceğim. Ameliyatı muhtelifeyi ziraiyyeye kemali ehemmiyetle devam ve dikkat ediyorum.

Evvelki mektubumda iki lira para istemiştim. Şubat'ta bıraktığınız üç liranın mahalli sarfını bervechi ati bildiriyorum:

guruş Para

120 Sana da arz ettiğim gibi İzcilik levazımatı tedarik ettim.

50 Bu sene mektepte sivil elbise verildi. Gömlek, yakalık
vesair levazımatın tedariki için

- 170 yekun
154 Mesarifatı saire
70 Mahmut Ağa'dan kırk. mektep sandığından
otuz gurus ödünç aldım

Dört buçuk ay zarfında (394) gurusun sarfı ilk nazarda çok görünüyorsa da, ihtiyacatı zaruriyyeye sarf edildiğinden muvafık görülmelidir. Bütçemizi nazarı itibare alarak sarfiyat hususunda ona göre hareket ettiğime tamamiyle emin olunuz.

Bir de müvellidi sefalet bazı esbaptan ictinabı bu hususta şüphe ettiğinizi bildiriyor, fakat bu şüpheniz hakikate muhaliftir. İtimad ediniz ki ifsadı ahlakı tevlid eden esbaptan tamamiyle beriyim.

Ya bir vasıtayı mutemedede yahut havale ile para göndermenizi rica ederim. Zira hiç param kalmadı. Baki selamet ve afiyet efendim.

Cemil Zeki

VIII. SEYDİBEŞİR ÜSERA KARARGAHINDAN GÖNDERDİĞİ MEKTUPLAR

(Birinci mektup)(30)

19 Ağustos 1919

Saygıdeğer baba,

Esir düştüğümünden beri, çok kez size yazmış olmama rağmen ne yazık ki bu güne kadar sizden hiçbir yanıt alamadım. Anlam veremediğim bu suskunluğunuzdan ötürü, gece gündüz sizi merak ediyorum. Acaba sonunda beni yanıtlayacak kimse kalmadı mı(31) yoksa mektuplarımı mı almadınız? Problemin ne olduğunu ben de bilmiyorum. Annemi, kardeşlerimi, akraba-

larımı, dostlarımı kucaklarım. Ümit ederim, mektubum sizi kolaylıkla bulacak. Elinizi öperim.

Cemil Tevfik

(İkinci mektup)

1 Şubat 1336 (1920)

Baba,

Arzı ihtiramla elinizi öperim. Validemin. elini öper hayır duasını beklerim, kardaşlarımın gözlerinden öperim. Bir ayı mütecavizdir mektubunuzu alamadım. Hamdolsun sıhhatteyim. Mümkün ise bir mikdar paranın tesriyi irsali ihtiyacın şiddetine binaen mercudur. Hattı hareketim henüz malum değildir. Sık sık mektubunuzu beklerim. Burada esaret arkadaşlarımdan Üsküb Vilayetinin Preşova kasabasından Tüccar Esad Efendinin mahdumu Halil Efendi, pederinden beş aydır mektub alamıyor. Mümkün ise pederiyle muhabere ederek, ana da para göndermesini bildirmenizi rica ederim. Bana göndereceğin para fazla ve seri bir vasıta ile olması ehemmiyetine binaen mercudur.

Baki selamet ve afiyeti umumiye duası efendim.

Oğlun

Cemil Zeki

Adres:

İskenderiye, Seydi Beşirde I Nolu Osmanlı Üsera Zabitanı Karargahının (S) kısmında (5907) No'da mukayyed Mülazım Florinalı Cemil

Yunanistan'da: Florina Şehrinde Görice (korçe) Cad. Yan-ya Sk.da No. 5. Pederim Mehmed Tevfik Efendiye takdim.

IX. LEFKADA ÜSERA KARARGAHINDAN GÖNDERDİĞİ MEKTUP(*)

10 Ağustos 1336 (1920)

Lefkada

Mütehassir Babacığım,
Arzı ihtiramla elini öperim.

Uzun ve meşakkatli seferlerden sonra nihayet, gayri muayyen müddeti mahkumiyetimi geçireceğim Adriyatik Denizinin körfezlerinden birinde sakın, deniz ortasında Lefkada Kalasında muhitin müsaadesi nispetinde biraz mufassal mektubumu yazıyorum.

İhtimal şimdiye kadarki mektublarımda sizi, basit ve daima felaket irae eden yazılarımla müteessir ediyordum. Cenabı hak şahidi adildir menafiyyi şahsiyeme ait hiç bir emel ve gaye uğrunda bu felaketleri ihtiyar etmedim.

Off!... Yine şimdiye kadar bir çok defalar hissiyatımı biraz irae edecek mektublarımı kendi elimle yırtmıştım. Çünkü!... Bilirim ki bu ana kadar benim için na mahdud teessürler içinde yuvarlandınız. Yine ümid ederim ki mensub olduğum muhterem ailemin bana hayatımda hür ve serbest yaşamak için ve her felakete tahammül edebilecek bir kuvveti haiz, verdiğiniz terbiye ve programı her yerde tatbik ettim. Cenabı adili mutlaktan her zaman selamet ve emelimize muvaffakiyyet temenni ederim, ve ümidi kavi beslerim.

Şahsıma ait olmak üzere değil, mensub olduğum heyeti ictimaiyenin asil ruhunu temsil eden şarkın bir büyük adamının sözünü tekrar ile hatırlatmak isterim:

Değildir şir deri zencire töhmet aczü ikdamı
Felekte baht utansın bi nasib erbabı himmetten

(Namık Kemal)

Şimalin karlı dağları, cenubun kızgın çöllerindeki mahkumiyetlerim nazarı hakta kafi görülmemiş. Bakalım mukadderat daha neler gösterecek? Her şeyden evvel cenabı hakkın adaletinden ümidvar olalım.

Müteselli ol mütehassir babacığım. Zira bu evladın insaniyete muhalif yollarda değil, mukaddes bildiği bir hak uğrunda bu mahkumiyetlerin hepsine hatta daha müdhişine göğüs gerektir.

Şu birkaç günlük cidal sahnesi olan bu hayatın her acısını duymuş, metin bir kalbe malik olduğunuzu bilerek müteselli olurum. Sık sık mektublarınızı beklerim. Parayı iki gün evvel aldım. Beşyüz drahmi. Yüz drahmi kadar borcum vardı, onları tediye ettim. İkiyüz elli drahmi ile potin, bir kat keten elbise, çamaşır vesair ihtayacatımı tedarik ettim. Yani şimdi yüz drahmi kadar var. Bu muhitte maişet pek pahalı. Yevmiye verilen beş frank ancak yiyeceğe kafi geliyor. Tahlisim hususundaki teşebbüsünüzün hayırlı olmasını Allahtan temenni ederim.

Gurub vakti, güneş sakın denizin ta ötesinde kayboluyor. Kala duvarlarının üzerinde, zaten muzlim kalplerimizin üzerine bu gurub pek tesir ediyor. Yanımda emir neferim Türk yavrucağı, hazin hazin, harbe ait yaralı bir çavuşun kalbinden doğan marşı söylüyor. Sevimli Makedonya'yı şimdi ta uzaklardan kalben görüyorum. Uzun seneler mütehassir olduğum aile hayatını tahattur ettikçe ağlamak isterim. Evet ağlarım, fakat gözyaşlarım kalmadığı için bu ağlayışı ancak ben bilirim. Çünkü bende artık dökülecek gözyaşı kalmadı. İşte hepinize ayrı ayrı mektublar yazıyorum.

Velinimetimiz Kenan Bey'e arzı ihtiram eder, elini öperim. Manastır'da mıdır? Nerde olduğunu bilmediğim için hususi mektubla arzı hürmet edemediğimden mazur görmesini istirham ederim. Akrabaların cümlesine selamlar, arzı ihtiramlar mütehassir babacığım.

Şimdi bir arkadaşım, iki gün sonra bayram olduğunu hatı-

rlattı. Ne kadar elim!... Bayramınızı tebrik eder. elinizi öperim. Cenabı haktan bir çok seneler meserretle bu günleri göstermesini temenni ederim.

Adriyatik Denizinin münzevi bir köşesinde bir müddet mahkum,

Oğlun
Cemil Zeki

X. LARİSA ÜSERA KARARGAHINDAN GÖNDERDİĞİ MEKTUPLAR (**)

(Birinci mektup)

20 Kanunı evvel 1337 (1921)

Larisa

"Diyarı hüsrandan bir sabah"

Baba,

Arzı hürmetle elinizi öperim. Validemin elini, kardeşlerimin gözlerinden öperim. Akraba ve ehibbaya selamlar.

Takriben bir ay oluyor mektubunuzu alamadım ve akşam alemi manada elinizi öpmek ve küçük bir muhaverede bulunmak şerefine nail oldum. İhtiyarlıktan ve artık teessüre mukavemetin güçlüğünden bahs ettiniz. Ben de sizin hakkınızda müteaddid geceler iyi rüyalar gördüğümünden ve eltafı subhaniyyeye teşekkürle asrı hazrın postalarında bila tefriki cins, mezheb, yaş, meslek, bedbaht beşeriyetin çektiği bi nihaye elim felaketlerden size hamdullah oldukça hafif bir hissesinin isabetini ağlayarak arz ettim [Filhakika şu on sene zarfında bedbaht talihimin gösterdiği müdhiş fecayi sahnelerini tasavvur ediyorum da cenabı hakka bizi masun kıldığından yüz binlerce şükrederim. Elan muhitimizde şark menfilerini görüyorum. Bu diyarı hasrette yoksulluk içinde tabiatın şedaidine ve hemcinslerinden gördükleri müessif muamelatı na layıkaya maruz bulunuyorlar.

Bazıları maaile nefyedilmiş, aileleri bir tarafta kendileri diğer tarafta perişan bir halde imrarı hayat ediyorlar. İşte acı hakikatler]. Büyük inkılablar geçiren beşeriyetin her ferdi istikbalin intibah aver bir devresi namına az çok bu acı hakikatlerden daglıdır. Zira hayatı medeniyte bazı intizamsızlıklar tevliid ettiğinden muhtacı tashihtir.

Sabah horozları ötüyor. Tabiat bu şebi yelda zulmetine artık bir nihayet veriyor. Bedbahtların gam alud eninlerini siyah kucağında taşıyan bu geceler pek uzun geçiyor. Bir sabah ümide varıyoruz, günün ziyadar fakat bazan ümidleri tenvir edemeyen küçük maniaları, kabili ref hadiseleri arasına atıyoruz. Öğleye doğru gazete gelecek. Onunla da bu acı günlerin birkaç saatını mütalaa ve münakaşa ile geçireceğiz. Dünkü nüshada Make-donya Türk emlakı hakkında birşey vardı. Fakat nakıs idi. Bu hususta lutfen edinebildiğiniz mufasssal malumatı bildirmenizi rica ederim. Yorgun ve muhtacı istirahat bir fıkrın mahsulü olan intizamsızlık ve nevakısı ihtiva eden mektublarımin nazarı aff ile bakılmasını ve hüsnü suretle telakki ve kabulünü rica ederim.

Tekrar ayrı ayrı hüzn aver fakat ruhu beşeri tazib eden bi muhiti bi rahmin eninlerini ihtiva eden, bununla beraber asla yeis değil metinane bir mukavemetin hissiyatına tercüman olan uzun kıymetdar mektublarınızı okuyorum.

Hilkati adem'den bu güne kadar, kanunu tabiatın azami yüz senelik elem koleksiyonu olan bir hayattan sonra imha ettiğ bunca insanların geçirdikleri edvarı muhtelifeyi ihtiva eden tarih, bize birçok hakikatleri gösteriyor. Pek müşkil olan esrarı hilkate vukuf, adaletine itimad ettiğimiz cenabı hak hazretlerinin bu seyyareyi bi insafta felaket diye telakki ettiğimiz acı hakikatleri bize bir nimeti intibah diye verdiğine inanmaklığımız mecburiyeti var.

Hayatı beşer ile tevem olan elem ve kederlere sabr ve metanetten başka çare yok. Binaenaleyh (her leyli muzlim, bir şemsi münir ile nihayetlenir.) Namık Kemal Bey merhum ne hikemi

söylemiştir.

Cenabı adili mutlak hazretlerinden halas, selamet, afiyet temenni ederim efendim.

Cemil Zeki

(İkinci mektup)

1 Kanunı sani 1338 (1922)

Larisa

(Babam Tefvik Efendi'ye verilecek)

"Karlı bir kış sabahı"

Baba,

Arzı hüürmetle elinizi öperim. Validemin elini öper, arkadaşlarımın gözlerinden öperim. Akraba ve ehıbbaya arzı ihtıramlar, selamlar.

İkinci mufassal mektubunuzu aldım. Uzun müddet intizar-da idim. Telgrafıma cevap alamadım. Maamafih mektubunuz matluba kafi geldi. Bu mektubunuzu pek mutedil ve soğuk kanlılıkla yazıldığını görmekle müteselli oldum. Yavaş yavaş mahbusluk hayatına alıştığınızı his ediyorum. Öyleya mademki tabiat bize bir asra yakın bir hayat bahşıyle bu faciayı dehri seyr ettirmesi mukadderdir, o halde en acı ve felaketli sahneler tecellisine kabiliyeti olan bu seyyareyi insafın bütün hadisatını görmeli. Meşhur bir darbı meseli hikmette (Allah insanın tahammül ettiğı kadar vermesin) temenni ediliyor. Filhakika bütün mevcudatta yüksek bir mevkide yaradılan insanlar en müdhiş fecayiye tahammül edebileceğini nefsimde müşahade ettim. Mecruh düştüğüm ilk esaretimde, Hz. Musa'nın kavmi için Allah'tan rızık taleb ettiğı o ıssız, bi nihaye çöllerinde yeni dünyadan madud Avustralya'nın çıplak vahşı, eski hayali kahramanları andıran ve adeta esliha hamulesiyle uzun boylu gayetle kaviyyül bünye, yabanimsi mahluklar elinde hayattan, her şeyden katı ümid etmişdim. Bu tarif ettiğim garibül tavır adamlar

(gerçi parama ve saatıma karşılık) ölmeğe mahkum olan benim susuzluğumu teskin etmişlerdi. Daha bunlara mümasil adedi pek çok olan sergüzeşterim bana esrarengiz kavanini tabiiyyeyi izhar etmiştir. Siz vaktiyle, İstanbul'da meşhur olan bir vaka esnasında şöyle bir müşahedenizi söylemişsiniz (Tarihşinasandan bir zatın hapishanede bazı esafilî nas tarafından sebsü şetme uğradığını, buna mukabil o sakalını göstererek: Bu sakal, bu milletin süpürge vazifesini görmüştür.) dediğini hikaye etmişsiniz. Fransızların daima hürmetle kalblerinde yaşattığı büyük bir adamı şunu söylemiştir: (Milletler nankördür.) Vaktiyle bu zatı engizisyon mezalimi altında işkence ettikleri halde, bugün namını daima kalblerinde taşıyorlar.

Bazı kasirül fıkır kimselerin pek haksız olarak düşündükleri gibi habishaneler yalnız canilerin değil, mahkum edildikleri halde hakikati idrak ederek ilelebed milletleri tarafından hürmetle yad edilen zevatın da gam aludu hicran mevaları olmuştur.

Adilî mutlak hazretleri her yerde ve her zaman vakti merhûnunda adaletini izhar buyurduğuna imanımız vardır.

Sel tufanından müdhiş, büyük harb esnasında hikaye buyurduğunuz, çekilen fecayî bi nihaye ecdadî izamımızın -bütün maddî manevî kabahatimize karşı- muaveneti ruhaniyesi bizi daima takib etmiştir. Mektubunuzda fecayî koleksiyonu olan fakat asla maddiyat ve maneviyatı tezelzüle uğramayan peder ve maderî berhayat yetiminize gösterdiğiniz hüsni teveccüh ve itimada çok teşekkür ederim. Ben baharî hayatımda talihimin mahsulü acı hakikatleri arz etmekten başka birşey yapmıyorum. Kederdide ruhunuza hiç olmazsa bir teselli verebilmiş olan eninlerim sahneyi hayatımın hüznengiz ilhamatıdır. Nasayihî hakimanenizin mühim bir kısmı olan maddî ve manevî tahribatı daima meşhud olan kitabı mukaddesin haram buyurduğu işret gibi efalî kabiha metruk ve merduddur. Gazabî ilahiyye ve insanların nefretini celb eden bu gibi harekatı na layikadan ictinab etmişim. Cenabı hak bedbaht saliklerini de halas buyursun.

Allaha karşı vazifei ubudiyetimi -maatteessür- noksanıyla ifa ediyorum. Bize merhum ve mağfur büyükbabamdan tevarüs eden tarikatı mukaddeseye dahil olmak birinci emelimdir. Rehberi necat ve saadet olan mesleki mukaddesin her zaman ulviyyetini gördük ve inşaallah göreceğiz. İnşaallah İstanbul'a gidince şeyhefendi hazretlerini ziyaretle intisab etmek arzusundayım.

Ah babacığım elan mehcuru bulunduğum mukaddes aile ocağımızın mazisini tahatturle pek az kalan gözyaşlarımdan bir iki damla döküyorum.

O mübarek ve indi ilahide pek muazzez olan merhum ve mağfur büyükbabamızın sabah ibadetlerinde pek basit, hakikaten saltanatı dünyeviden muarra bir mukaddes mabedi andıran sevimli odasında ibadetlerine kardaşlarımla beraber iştirak ettiğim anları düşünüyorum. Mübarek ihtiyar hafidlerini cübbesi arasına alarak cehri ibadetlerine iştirakımızı görmekle ne bahtiyar günler geçiriyordu. Biz de manen ne kadar mütelezziz oluyorduk... Of! Size de ruhnevaz teessürler ilka ediyorum. Beni mazur görünüz. Cenabı hak ankarıbizzaman mukadder olan bir mahalde, yine ona mümasil mesud bir hayat bahş etmesini temenni ederim. Rüfekayı igtirabım bilhassa Ahmed ve Hüseyin Efendiler, arzı hürmetle halas temenni ediyorlar.

Pek ziyade memnuniyetimi mucib olan, muhacirlerle hüsnî imtizac meselesi, melhuz teessürlerimi terk ettirdi. Esasen o bedbahtlar, muhtacı muavenet o zavallılar acı mahrumiyet ve yas tesiriyle itaatsız bulunmaları zaruridir. Fakat ihtiyaclarını deruhde etmek gibi maddeten ve manen hasenatı mucib ve esasen ailemizin evsafı mümeyyizesinden madud olan, bilatefrik cins ve mezheb biçarelere muavenet hissi şübhesiz onları minnetdar kılmıştır. Kahra karşı değil, insanlar, daima lutfa minnetdardırlar. Muhacirlere, benim Türkiye'ye gideceğimde istedikleri işlerini mümkün mertebe görebileceğimi de söyleyiniz lutfen.

Validemin, bizim vaziyetimize karşı metanetine hayret et-

miyorum. Çünkü onun metaneti ruhiyesi adet hükmüne gir miştir. Felaketzede rüfekanızdan muhterem Hocam Eşref Efendi'nin elini öper. diğer hemşehrîlerimize arzı hürmetler ve selamlar eder, an karib halasını temenni ederim.

İnşaallah yakında üsera mübadelesi başlayacakmış. Ben Bursa veya Trakya havalisinde, bir şehre yakın mümkün mertbe bir arazi intihab etmek fikrindeyim. Arzu ettiğimiz mahalde intihab için biraz para sarf etmek ihtimali olabilir. Sizin de her hususta vaziyetinizi nazarı dikkate alarak irsali mümkünse şimdiden bana tayin edebileceğiniz bir mikdar para gönderirseniz herhalde iyi olur. Her ne olursa olsun pek çok yuvarlandığım askerlik hayatından ziyade, çiftçiliği ihtiyar etmeği münasib görüyorum.

Cenabı haktan selamet ve halas temenni ederim efendim.

Oğlunuz

Cemil Zeki

On santim kadar kar yağdı. Kış biraz kendini gösteriyor. Maamafih hamdolsun ben bermutad soğuk su banyolarıyla herşeye mukavemet ediyorum.

(Üçüncü mektup)

5 Kanunı sani 1338 (1922)

Larisa

Ahmed Vefik Kardaşım (32),

Validemin elini öper, siz kardaşlarımın gözllerinden öperim. Akraba ve ehlibaya arzı ihtiramlar, selamlar. On gün evvel babamdan Kozana'dan bir mektub almıştım. İyi olduğunu ve yakında halas olabileceğini yazıyordu. Siz katiyyen müteessir ve meyyus olmayınız. Allah büyüktür, adaletini her yerde izhar eder. Bir hafta evvel size ve Bedri Efendi'ye mektub yazmıştım, tabii aldınız. Babamdan alacağım haberleri size yazacağım. O

da size yazıyor. Gazetelerden ve buraya gelen emirlerden anlaşılıyor ki biz esirler on veya on beş güne kadar gideceğiz. Mübadeleyi ahali de var. Siz de yakında inşaallah gelirsiniz. Bana sık sık mektub gönderin. İstanbul'a doğrudan doğruya merhum Hasan Beyzade Ziya Bey'e gönderin, o bana nereye gitsem gönderir. Konferansta affı umumi meselesi de var. Babam da bundan istifade edecek. Fakat inşaallah buna hacet kalmaz da birkaç gün içinde kurtulur. Buraya geleceğini ve sonra Florina'ya döneceğini yazıyordu.

Ben gerek mektubumda ve gerekse telgrafla sizden para istemiştim. Beş gün oluyor. Florina'ya evin adresine, sana hitaben bir telgraf yazdım. Dört yüz frank istemiştim. Buraya Bursa'dan sürgün bir arkadaşım geldi. Bu zabıt değil, maaş vesaire de yok. Ona biraz yardım etmek isterdim. Fakat pahalılık dolayısıyla aldığım maaş ancak kendime kıfayet ediyor. Sonra giderken de bana para lazım. Henüz cevap alamadım. Sizin de halinizi biliyorum. Fakat bu kadar da yokluk içinde değilsiniz inşaallah. Sizinle görüşmeden, hasretle ayrılacağıma çok müteessirim. Ah felek! Mukadderatın bu cilvelerine de tahammül lazım imiş. Ne ise inşaallah siz de selamete yakında benim gideceğim yerlere gelirsiniz. Artık bu hayattan kurtuluruz. Bana mümkün mertebe fazla para göndermekte ihmal etme ve on güne kadar olsun. Maazallah büsbütün sıkıntıda iseniz yine bildir. Ben de vaziyetinizi anlayayım.

Allahtan halas, selamet, afiyet temenni ederim kardaşım.

Cemil Zeki

(Kardaşım Ahmed Vefik'e verilecek)

(Dördüncü mektup)

20 Kanunı sani 1338 (1922)

Larisa

Anama ve kardaşlarıma,

Anamın elini öper, siz kardaşlarımin gözlerinden öperim.

Akraba ve ehıbbaya selamlar. Bu hafta içinde İzmir'e hareket ediyoruz. Sizi ve vatanımı göremeden gidiyorum.

Ya haliki azam: Bunca felaketlerin kurbanı olan bedbahtları, artık bi payan merhametinden uzak bırakma! Faciayı dehrin bi aman zalim feleğin döktürdüğü bunca kanlı yaşlara artık bir nihayet verdir. İssız ellerdeki masumların ahu enini, mukadder olan senin bunca belayayı azimene bir nihayet versin!...

İşte kendime hakim olamayarak bir esir sıfatıyla sizi burada bırakarak uzak ellere maatteessüf yalnız gidiyorum. Pek yakın bir atide inayeti hakla müreffehen siz de gelirsiniz. O mübarek topraklarda belki bundan sonra teselli bahş bir hayata nail olunuz.

Ahmed Vefik'in mektubunu aldım, yirmi günlük idi. Beni fevkalade müteessir eden zavallı kardaşımın ruhuna aksi tesir yapan bazı şiirler yazılı idi. Aferin Vefik! Büyüklerimizin hikmetimiz hayat düsturlarını ifade eden gerek acı, gerek tatlı sözlerini daima hafızanda tut. Onlar seni müteessir etmesin. Zira evvelce dediğim gibi cennete gitmek için Sırat Köprüsünden geçmek lazımdır. Hiç merak etmeyiniz, daima cenabı hakkın adaletine itimad edelim. İki gün evvel babamdan bir mektub aldım. İyi olduğunu ve yakında inşaallah kurtulacağını yazıyordu. Şimdi ona da mektub yazıyorum. Bu mektublarım buradan gönderdiklerimin belki sonuncusu olacaktır. Bundan sonra İzmir'den göndereceğim. Size benim adresimi bildireceğim. Maamafih İstanbul'da Ziya Bey vasıtasıyla bana her zaman yazınız. Ben Ona heman adresimi bildireceğim. Birkaç ay sonra siz de hareket edeceksiniz. Ben sizi evvela getirtmek için orada çalışacağım ve nereye geleceğinizi de yazacağım. Orada yer hazırlayacağım. Siz gelirken mümkün mertebe çok eşya alınız. Merhum ecdadımızın asarını da unutmayınız. Bana para göndermenizi babam size yazmış, henüz gelmedi. Eğer bu mektub çabuk varırsa heman telgrafla bir miktar gönder, sana ayrı telgraf ta çekmiştim. Cenabı hak'tan cümlemize halas, selamet, afiyet, yakında mülakat temennisiyle katiyyen merak etmeme-

nizi rica ederim sevgili anacığımı ve kardaşlarım.

Cemil Zeki

Gelirken Florina'mızın da bir çok fotoğraflarını almayı unutma!

XI. VOLOS ÜSERA KARARGAHINDAN GÖNDERDİĞİ MEKTUP

12 Mart 1339 (1923)

Golos'tan(33)

Baba,

Arzı hürmetle elinizi öperim. Validemin elini, kardaşlarımın gözlerinden öperim. Akraba ve ehibbaya selamlar.

Gazetelerde gördüğünüz nagehzuhur bir hadise bizi on günden fazladır burada bulunduruyor. İnşallah yakında gideceğimizden ümidvarız.

Ne yapalım mukadderat, herhalde hayırlı bir netice zuhur eder. Sizden bugün telgrafla bin Frank istedim. Garip olduğu kadar ihtimal bu son zamanda izac hatta hiddetinizi celb ettim. Şahsım itibarıyla ala külli hal idaremde son derece iktisada riayet etmek şartıyla fazla paraya lüzum görmezdim. Çünkü Allah hoşnud olsun Vefko(34) imdadıma yetişti. Yalnız tafsilatından sarfı nazar etmek mecburiyeti hisettiğim bazı esbab dolayısıyla pek ziyade muhtacı muavenet arkadaşlarımdan bazılarına yardım etmek mecburiyetindeyim. Eğer matlubum mikdarda muavenet edemeyecek derecede talihi bedbaht -ki ümid etmiyorum- bir müzayakayı icab ettiriyorsa göndermeyiniz.

Maamafih arz ettiğim vechile vaziyetimiz itibarıyla yardım etmek mecburiyeti karşısında bulunduğumuz bu bedbaht rüfekayı igtirabımın diyanı aharda tarzı hayatları -feleğin size de

gösterdiği hadisatı meyanında- tahayyülatınıza bile yabancı gelmeyeceği tabiidir. Binaenaleyh muvafık görülecek sureti tesviyenin beyanı istirhamatıyla cenabı haktan selamet ve afiyet temenni ederim efendim.

Hüseyin ve Ahmed Efendiler ve rüfekayı igtirabım arzı hürmet ederler. Buradan müfarekatımızı mektub veya telgrafla bildireceğim.

Adresim: Golos Üsera Karargahında esir Mülazımı Sani Florina'lı Cemil Zeki.

Larisa'dan müfarekatımda telgraf çekmiştim. Larisa Bankasından parayı alamadığımı da yazmıştım. Tabii geri aldınız.

Oğlunuz

Cemil Zeki

XII. ÜSERA MÜBADELESİNDEN SONRA BURSA'DAN GÖNDERDİĞİ MEKTUPLAR

(Birinci mektup)

9 Teşrini evvel 1339 (1923)

Bursa

Muhterem pederim,

Arzı hürmetle elinizi öperim. Validemin elini, kardeşlerimin gözlerinden öperim. Akraba ve ehibbaya selamlar.

Dört Ağustos tarihli mektubunuzu aldım. Sizin ve hepimiz için düşünülecek bir mesele olan iskan hususunu takib ediyorum.

Şimdilik sizi Bursa'ya alacağım. Kira ile ev tuttum. İnayeti hak ile baligan mabelag aile idaresini temin edecek vaziyetteyim. Doğrudan doğruya Bursa'ya geliniz. Validem katiyyen merak etmesin. Bize verilecek mükafatlardan arazi ve hane meselesi henüz hal edilmedi. Dört ay maaş alacağım.

Şimdi pek kıymetdar ve samimi bir makinist arkadaşımın makina işleriyle uğraşıyoruz. Berâket versin iyi hasılat alıyoruz.

İskan meselesinde hangi ınıntıkaya yerleşeceğimiz hususunda henüz katiyyen malumat yok. Yalnız, Sivas meselesi ehemmiyetle söyleniyor. Maamafih buraya gelince herşeyi düşünür, hayırlı cihetleri takib ederiz. Sivas ciheti hakkında da merak etmeyiniz. Biraz uzak olmakla beraber güzel yerlerdir.

Ahmet Hoca amcamız da henüz bir yer intihab etmedi, sizi bekliyor. Onlar nerde, ben orda diyor. Şimdilik seyyar ticaretle iştigal ediyor.

Gelirken mümkün olan herşeyi getiriniz. Kitaplarımdan mühim aksamını.

Buradaki hemşehriler, cümlesi size ve oradaki akrabalarına ve hemşehrilerine selam ediyorlar.

Cenabı haktan yakında birleşmek ve selameti umumiyeye temenni ederim efendim.

Oğlunuz
Cemil Zeki

(İkinci mektup)

9 Teşrini sani 1339 (1923)

Bursa

Muhterem pederim,

Arzı hürmetle elinizi öperim. Validemin elini, kardeşlerimin gözlerinden öperim. Akriba ve ehibbaya arzı ihtiramlar, selamlar.

Atina'dan yazdığınız mufassal mektubunuzu aldım. Bu defaki mektubunuz pek fasılalı oldu. Vaziyetinizin kesbi salah ettiğine ve edeceğine fevkalade ihtimal veriyordum. Demek evden de çıktınız ha!

Mukaddes bir emel uğrunda ihtiyar ettiğim vazife do-

layısıyla vaziyetinize tesir eden ve felaketinizin teşdidini mucib olan bedbaht evladınız derin bir teessür ve acı bir vicdan azabıyla sizi her zaman düşünür. Selamet ve saadetiniz için -senelerce vatan uğrunda olduğu gibi- mevti bile istihkardan çekinmez.

Sizi buraya getirtmek hususundaki müracaatta vaki olan tehkur pek az bir zamanda müctemian ve herşeyinizle gelebilmeğliğiniz ümidi idi.

Oraya gelen muhterem heyetler sahibi vicdan vazifeyi insaniyesini müdrük zevattır. Her hususta bilhassa vaziyete göre de istisnai muamele yaparlar. -

İçlerinde şahsen tanıdıklarım yoktur. Hilali Ahmer vasıtasıyla bir mektubla beraber ihtiyat zabiti olduğuma dair resmi muşaddak bir vesika gönderiyorum. Bu size teshilat gösterecektir.

Benim buradaki vaziyetime gelince: Askeri cihetten dört yüz lira kadar bir matlubum vardır ki itası henüz havalesi gelmedi. Saniyen mesleğimin makinaya aid kısımla iştilal ederek mahiyye vasati elli lira da temin edebiliyorum. Mütebaki bir sene mekteb tahsilini ikmal edememekle beraber nihayetün nihaye bu kadarla iktifa etmek mecburiyetinde kaldık. İnşallah Ahmed Vefik'i ve diğer küçükleri zamanla mütenasib mütehassıs birer ziraatçı yetiştiririz. Bu muhitte beş nüfuslu bir ailenin vasati mahiyye idaresi elli lira ile temin edilebilir. Maişet ve idare cihetini düşünerek katiyyen hareketinizi tehir edib muazzeb olmayınız. Takarrür ve tasdik edildiği halde henüz bize mükafatlarımız verilmedi. Maamafih Bursa'da kira ile ev tutabiliriz. Bedri Efendi'nin sanatı da burada iyi geçer. Büyükçe bir ev tutar, beraber yaşarsınız. Tekrar arz ve rica ederim. Siz buradaki idare meselesini düşünerek değil, oradaki vaziyetinize göre hareket ediniz. Hilali Ahmer ile gönderdiğim vesikayı on onbeş gün sonra Selanik'ten isteyiniz. Maamafih adresinizi de verdim. Ya doğrudan doğruya size gönderir yahut Selanik'e davet eder.

Geleceğinizde mümkün olabilen herşeyi getiriniz. Burada hayvanat ve araba fiyatları behvechi atidir:

Vasati Banknot

Beygir	80
Öküz	70
Manda	80
Araba	150-200

İskan mıntıkası intihabına gelince Trakya'ya tarafdard değilim. Diğer bazı hemşehrilerin reyine göre -ki o muhite vakıftırlar- Bursa mıntıkasında Gemlik kazasını tercih ediyorlar. İzmit havalisinde ise on dörtbin nüfusu istiah edecek bir mıntika yoktur. Maamafih mezkur havalinin heman her yeri iskana müsaittir.

Geleceğinizde bervechi ati hareketi intihab ediniz: Selanik'ten doğrudan doğruya İstanbul. İstanbul'da rıhtıma yakın herhangi bir otelde bir akşam ikamet, geldiğiniz günün akşamı veya ertesi gün alessabah Karaköy rıhtımında Bursa'ya gelecek vapurun hareket saatını öğrenmek ve derhal vapura binmek. Mudanya'ya çıktıktan sonra trenle Bursa'ya gelerek İzmir oteline inin. badehu beni Koza hanında No (10) Mehmet Emin Efendi'ye sorun. Telgraf verildiği takdirde İstanbul'a gidebilirim. Ancak olabilir ki yine Bursa'ya yakın olmakla beraber etraf köylerde ziraat makinalarıyla iştigal edeceğimden telgrafı bir veya iki gün sonra alabilirim. Bu suretle İstanbul'da fazla kalınca masraf tezayüd eder. Bu iki şıktan hangisi muvafık ise o suretle intihab edilsin.

İstanbul'da Ahmed Hocanın adresi: Koca Mustafapaşa'da kahveci Süleyman Efendi vasıtasıyla Florina'lı Ahmed Hoca.

Selanik'te Hilali Ahmer vasıtasıyla gönderdiğim vesika size yollarda suhulet temin edeceğine ümidim var. Gelirken kitaplarımın hepsini ve belki artık ebediyyen uzak yaşayacağımız vatanımızın fotoğraflarını da getirmeği unutmayınız. Orada hemşehrilerin cümlesine selamlar ve arzı ihtiramlar. Allahtan

selamet ve afiyeti umumiye duası efendim.

Cemil Zeki

Orada maruz kaldığınız maddi zararlara ve saireye dair he-yetten musaddak bir vesika da herhalde alıp beraberinizde geti-riniz.

(Üçüncü mektup)

22 Kanunı evvel 1339 (1923)

Bursa

Baba,

Arzı hümetle elinizi öperim. Validemin, kardaşlarımın el ve gözlerinden öperim. Akraba ve ehibbaya selamlar.

İki gün evvel mektubunuzu aldım. Hilali Ahmer'in üç gün zarfında hazırlanmanıza dair olan tebliği muhtevi idi. Üç gündür Bursa'ya gelen muhacirlere pek çok sordum. İçlerinden bir hemşehri çıktı. Mustafa isminde genç bir delikanlı. Vaziyeti-niz hakkında oldukça mufassal malumat verdi. Yalnız Hilali Ahmer'in sevk meselesinde bazı müşkilat gösterdiğini ilave etti. (güya gönderdiğim vesika na tamam imiş). Maamafih bu husu-su katiyyen tahayyül etmiyorum. Çünkü o müessesesi hayriyye mektubumda arz ettiğim gibi nasıl mukaddes bir gaye yolunda aldığım iki defa iki yaramı sardı ise mensub olduğum ailemin de öylece elem ve kederlerine nihayet vereceğini ümid ederim.

Bugün de İstanbul'dan Hoca Ahmed Efendi amcamızdan bir mektub aldım. Takriben bir hafta mukaddem kendisine kırk lira Türk kağıdı göndermiştim (posta ile). Bu parayı İstanbul'da Drahmi yaptırıp size göndersin (Hilali Ahmer vasıtasıyla). Ma-amafih İstanbul'a çıkan Bektaş'ın Cemal'e vermiş. Onun kardaşı Florina'daki Kemal de size verecekmiş. Her ne ise bu da böyle olmuş. Bir de mektubta Cemal'in rivayetine nazaran siz yirmi sekiz kişilik bir vesika almışsınız. Buna memnun oldum. Benim herhangi bir başkası için vaki olacak müracaatım kabul olama-yacağı gibi aksül amel bir tesir de edebilir. Gönül arzu eder ki

herkesi tahlis etmek için mümkün olan her taşa başvırmak. Fakat adimül imkan. Siz buraya hareketinizi katiyyen tehir etmeyin.

Hükümet fevkalade bir surette istikbal için vesait ihzar ettiği gibi en son, iskelede, hanlarda, otellerde, hanelerde herşeyi ve iaşeyi temin etmek şartıyla üç gün misafir ettikten sonra vaziyetine göre köy ve kasabalardaki metruk hanelere yerleştiriyor ve tarihi vürudundan umumiyet itibarıyla her nüfusun iki ay iaşesine yardım edebilecek muaveneti nakdiyede bulunur. Bilahire çiftçilere tohum, alatı ziraiyye, Ziraat Bankasından para, hayvan itasını (bittabi uzun vadeli taksitlerle tediye etmek şartıyla) katiyyen temin etmiştir. Esasen gazetelerin beyanatına göre (ihtimal ki sizin oradaki müessir teşebbüslerinizin neticesidir) Garbi Makedonya (Florina, Kesriye, Naseliç, Kayalar ve sair mülhakatı) havalisi yakın bir zamanda sevk edilecektir. Geleceğinizde ne mümkün ise getiriniz. Bilhassa sarı mangır modaya pek muvafıktır. Akriba ve hemşehrilerimin yalnız sizin için vaki olan müracaatını dolayısıyla (vaziyetin başka suretle müracaata adimül imkan olması dolayısıyla) gücenmemelerini rica ederim. Bilhassa muhterem hocalarını Yeşil Hasan Efendi, Eşref Efendi, Aziz Efendilerin beni mazur görmekle aflarını çok rica ederim. Pek kıymetdar hukuku maneviye ve hürmetlerim kendilerine yalnız Allah'tan selamet ve afiyet temennisinden başka bir menbayı müracaat temin edemedi. Bu hususu daha ziyade tavzih ederim. Bizden harb esnasında (şehit olmak ihtimaline karşı mebni, mensub olduğumuz aile efradına, hükümet muavenet edebilmek için) vazıf adresler istiyorlardı. İşte o esnada bir hanede sakin pederim, validem, kardaşlarım ve amcamın isimlerini yazdırdım. İşte sabıkan verdiğim esami ve mensub olduğum aileden başka vaki müracaatlarım kabul olunmuyor. Binaenaleyh pek yakında cümleye halas ve selamet temenni ederim.

Doğrudan doğruya Bursa'ya geliniz. Allah'tan selamet ve afiyet temenni ederim efendim.

Cemil Zeki

(Dördüncü mektup)

20 Teşrini sani 1339 (1923)

Bursa

Baba,

Arzı hürmetle elinizi öperim. Validemin elini, kardaşlarımın gözlerinden öperim. Akraba ve ehıbbaya arzı hürmetler.

Bir hafta evvel musaddak terhis vesikamı size, yollarda bir sühulet olur maksadıyla Hilali Ahmer vasıtasıyla oraya gönderdim. Selanik'teki Hilali Ahmer, ya doğrudan doğruya size gönderir veya sizi Selanik'e davet eder. Bugün de başka bir vasıtaya daha müracaat ediyorum. Pek faal ve zeki hemşehrim ve ahbabım Florinalı, Hukuk Mektebinden mezun ihtiyat zabiti, halen Ankara'da bir vazifede bulunan Necmeddin Zahir Bey'le uzun uzadıya görüştüm. Hariciye Vekaletine istida verdim. Ümid ederim yakın zamanda oradaki metrukâtınıza dair musaddak vesika itasıyla sizi, üç aileyi amcam, Bedri Efendi ve sizi serian buraya gönderecekler. Bursa'ya geliniz.

Büyük ve adil Allahın lutfuna istinaden maişet ve iskan meselesini katiyyen düşünmeyiniz. Biz ki haliki azamın gazab ve merhametine bütün vadü vaidine inanır ve asla şikayetsiz itaat edenlerdeniz. Binaenaleyh esrarı gayri meri hakikatlere inkılab eden bu alemi faninin bütün tecelliyatına (haza min fadli rabbi) diyerek bizce serapa fecayi ile dolu bir hayat fena buluncaya kadar vazifei ubudiyetimizde bila yeis devam edeceğiz.

Düşünüyorum. Oradaki bedbaht ve dilsiz vatandaşlarıma büyük muavenetlerde bulunmanız itibarıyla sizin nihayete kadar oradan ayrılmanızı gönül istemez, fakat vaziyetin nezaket kesbetmesi ihtimaline mebni ve az çok o muhitte nazarı dikkate çarpan kısma mensub olmanız dolayısıyla ilelebed mütehessir terk ettiğim ecdad ve dindaşlarımın ıssız kalacak ve yalnız uzaklardan bir fatiha ile veda ettiğim habgahı ebedi olan mezar-

larımıza, mukaddes mabedlere, her zerresi en felaketli zamanlarımnda teselli behs tahayyülatla beni neşelendiren o sevimli topraklara veda etmenizi bir mecburiyeti katiyye olarak görüyorum. Artık herşeyi bütün hatıraları o mukaddes maabid ve toprakları bırakarak geliniz.

Bu temiz ve kabe misali vatan bedbahtlara acılarını unutturacak kadar aguşunu açmıştır. Yükte ağır bahada hafif şeyleri terk ediniz. Geleceğinizde şunu da katiyyen unutmayınız. Kazamızın bir veya iki kazaya müctemian yerleştirilebilmesi ve matlub muhitte iskan ettirilmek için burada çalışmak lazımdır. Bunun için de evvela Florina Cemaatı İslamiyesi tarafından musaddak bir vekaletname lazım. Bu vekaletnamede tevkil edeceğiniz zevat meyanında balada muharrer Florina'lı Necmeddin Zahir Beyi yazınız. Kendisi pek muktedir ve sahibi nüfuz bir zattır. Binaenaleyh herhalde bu ismi kayd ediniz ve mümkün ise bu vekaletnameyi serian Selanik'teki Hilali Ahmer vasıtasıyla doğrudan doğruya Bursa'ya bana gönderiniz. Heman işe başlayalım. Zira bizim Florina, mübadelenin en nihayetine bırakıldığı için uzak bir yere iskan ettirilecektir. Şimdiden teşebbüsâtı lazımede bulunabilmek ve belki de umumiyetle kaza halkının naklini temin edebilmek için serian bu vekaletnameyi gönderiniz. Bütün hemşehrilerden selam.

Cenabı haktan selamet ve afiyet temenni ederim mütehasşir babacığım.

Cemil Zeki

(Beşinci mektup)

21 Kanunı sani 1340 (1924)

Bursa

Muhterem pederim,

Arzı hürmetle elinizi öperim. Validemin elini, kardeşlerimin gözlerinden öperim. Akraba ve ehibbaya arzı hürmetler, selamlar.

Dün mektubunuzu aldım. Vesika meselesine müteessir oldum. Maamafih tabiriniz vechile kırtasiyecilik devresi henüz geçmemiştir. İnşallah Atina'da muvaffak olmuşsunuzdur. Yine lazım gelen makamata müracaat edeceğim. Daha bazı akrabalarımızın nakil meselesini emir buyuruyorsunuz. Ben şimdi terhis edildiğimden, sivil bir vaziyetteyim. Büyük bir makamatta da iltimasım yok. Bu işlerde rol oynayan (Papel)(35) cenablarına da malik değilim. Pek yakında cümlesinin halası temennisinden başka bir şey elimden gelmiyor. Gönül çok başka şeyler arzu ederdi, fakat mümkün olmuyor. Malumu aliniz ben mektebimi ikmal edememiştim. Harbe sürüklerken vaki olan mevaidler de boş çıktı. Bu sene ikmal için davet ettiler. Sizin vahim olan vaziyetiniz ve an bean intizarım buna da mani oldu.

Gelelim askeri cihetten olan matlubatıma: iki ay evvel yüz yirmi lira bir mükafat verildi (ki kırk lirasını size yollamıştım. Maamafih ihtiyacınız olmadığından iade lutfunda bulundunuz. Bu beni yalnız müteessir etti. Hürmet ve muhabbetime icrayı tesir etmemiştir). Diğer bir matlubatım var idi ki o da yeni bir emir üzerine bir çok kısmının katiyle elime az para düşecek. Bir de makina işi vardı. İtimad ettiğim ve samimi olan arkadaşım, bereket yalnız kendisini iflasa sürükledi. Ben vaziyeti anlayınca derhal ayrıldım. İki aydan fazladır, işsiz bulunuyorum. Bu da böyle.

Evvelce tuttuğumu yazdığım evden vazgeçtim. Hali hazırda bir odada icarla ikamet ediyorum. Gelelim mübadele meselesine:

Evvela: Arzu ettiğiniz bir şehirde ikamet edebilmek için arazileri kamilen satıp gelmek lazım. Çünkü tefrik edilen mıntıkadan başka yerde iskan ettirmezler. Saniyen: Araziye mukabil yalnız arazi verirler. Mağaza ve saire vermezler. Salisen: Bu havaliye gelen muhacirlere tatbik edildiğine nazaran mikdar itibarıyla verirler, kıymet nazarı dikkate alınmaz. Rabian: Benim fıkrim mümkün ise vasatı bir fiyatla herşeyi satıp gelmektir. Burada herşey ucuz. Birkaç misli fazla şey ve arzu et-

tiğın mahalde alabiliriz. Şahsi mübadele meselesine gelince, bunu pek müşkil görüyorum. Çünkü burada buna ait birçok matlubat davaları cereyan ediyor. Bana Kepçe Kemal'in mükemmel haneler elde ettiğinden bahs ediyorsunuz. O elde ettikleri hane, mıntıkalarına muhacir gelir gelmez, kapı dışarı ediyorlar. Çünkü her numunesini görüyoruz. Nice miralaylar, kaymakamlar vesair büyük memurlar bu hale maruz kalıyor. Sonra o zavallı bedbaht kolundan ve ayağından malul kalmıştır. O gibi maluline tabii daha müsamahakar hatta büyük mükafatlar veriyorlar. Çünkü artık nimeti hayattan mahrum gibi biçarelerdir. Hulasa: Arzu ettiğiniz mahalde, arzu ettiğiniz şerait dahilinde iskan etmek fikrinde iseniz para ile geliniz. Oradaki düşkün fiyatlara bakmayınız. Burada öyle arazi ve çiftlikler vardır ki binlerce dönümünü beş altı bin liraya almak mümkün oluyor. Halbuki bize nerede olsa yine verecekleri yüz elli iki yüz dönümdür. Vaziyetinizin vahamatini müşir telgraf numunesini birçok hemşehrilere ve muhasebeci Tevfik Bey'e gösterdim. Hep müteessir olduk. Birçok hemşehriler ve Tevfik Bey selamla selamet temennisinde bulunuyorlar. İskan ve mıntıkamız elan muğlak bir mesele halinde. Muhterem akraba ve hemşehrilerine böyle bir zamanda muavenet edebilmek iktidarından mahrum olduğum için pek müteessir olmakla beraber aflarını rica ederim. Geleceğinizde mümkün ise bizim merhum Receb dayımın kızını, Ahmet Ağa'nın familyası (Gülistan Hala'yı da alınız. Validesi çok rica ediyor. Bana teveccühleri çoktur. Hatta geleceğinizi haber alır almaz hep beraber ev aramağa çıktık. Bana "katiyyen merak etmemekliğimi ve evinde misafir edeceğini söylüyor"

Hamdi Efendi, Besim Efendi selam ediyorlar. Manastır'da maruf kahveci berber Şaban usta buradadır, çok selamı var.

Vaziyeti, tabiriniz vechile zannederim kısa ve muğlak cümlelerle arz edebildim. Allah'tan selamet ve afiyet temenni ederim.

Burada dikiş makinalarının fiyatı (60-80) kağıttır, taksitle

alınabilir.

Cemil Zeki

(Altıncı mektup)

23 Kanunı sani 1340 (1924)

Bursa

Baba,

Arzı hürmetle elinizi öperim. Validemin elini, kardeşlerimin gözlerinden öperim. Akraba ve ehibbaya arzı ihtiramlar, selamlar.

Dün akşam aldığım bir havadis üzerine heman bu mektubu yazıyorum. Üç gün evvel de bir mektub yazmıştım.

Buraya gelen bir emir üzerine şimdiye kadar gelen Kayalar ve Florina havalisi mücerred ve aileli ahali Trakya'ya nakl edilecek, kati emir geldi. Anlaşıyor ki Florina havalisi Trakya'ya nakl edilecek. Bunun için evvelki mektublarımda mükerreren arz ettiğim gibi bila ifateyi zaman, mümkün ise külliyyen sarı'ya (36) tebdil etmeli. Aksi takdirde müteaddid defalar olduğu gibi belki yine son pişmanlık faide vermez. Binaenaleyh artık son karar sizindir ve pek yakında umumen ahalinin nakli söyleniyor.

Baki Allah'tan selamèt ve afiyet temenni ederim efendim.

Burada cümle hemşehriler selam ederler. Bilhassa Receb dayımın familyası ve kardaşları, geleceğinizde hemşerileri Ahmet Ağa'nın familyası Gülistan halayı getirmenizi çok rica ediyorlar. Aluş Ağa'nın Hafız Hayreddin Efendi, eniştesi muallim Giritli Hüseyin Bey'den hiçbir haber alamıyor. Sebebini de bazı hususi makaside haml ediyor. Lutfen onlar hakkıda bir şey yazınız.

Cemil Zeki

(Yedinci mektup)

24 Kanunı sani 1340 (1924)

Baba,

Bursa

Arzı hürmetle elinizi öperim. Validemin elini, kardeşlerimin gözlerinden öperim. Akriba ve ehıbbaya arzı ihtıramlar. selamlar.

Dört gün zarfında bu üçüncü mektubumdur. Bunu da yazmağa saik, on günden beri tasavvur ettiğim mühim bir meseleyi takarrür etmekliğimdir. Malumu aliniz evvelki mektublarımda arz ettiğim gibi birçok meşakk ve mezahim ve felaketleri müteakıb uzun seneler birçok maddi mesarifat ihtiyarıyla tahsilimin akim kalması beni son derece müteessir etmişti. Hem öyle ki on beş sene sonra bir sene için ikmal edememek beni pek fena üzüyor. Binaenaleyh bu seneye mahsus olmak üzere bize bahş edilen bu ikmal hakkını beş aydır sizin geleceğiniz düşüncesiyle her çi bad abad terk etmiştim. Maamafih mektublarınızda bilmem nedendir, hareketinizin tehhürü benim bu faidesiz intizarlarıma nihayet verneğe sebep oldu. Binaenaleyh yarın Ankara'ya gidiyorum. Oradaki ziraat mektebinde ikmale uğraşacağım. Gerçi epeyce vakit geçirdiğimden belki mucibi muaheze olurum. Fakat çar na çar derdimi anlatmağa çalışacağım. İnşallah muvaffak olurum. Sizin de herhalde aile ile beraber geleceğinize kanaat getirdim. Rica ederim, gerçi nısfını idrak ettiğim müddeti hayatımın bu kadar geçmiş senelerini hebaya götürmemek için ihtiyar ettiğim bu hareket dolayısıyla beni mazur görünüz. Herhalde yakında geleceğinizi ümid ediyorum. Mükerreren arz ettiğim gibi mümkün olduğu kadar (hatta kamilen) para ile gelmeğe çalışınız. Trakya mıntıkasına nakl edileceğimize bazı delail ile kuvvetli emareler var. Maamafih Ankara'dan daha sahih havadis veririm. Bu fikrimi tensib edeceğinize hatta tekiden ihtar edeceğinize ümidvarım. Ankara'dan mektubum gelinceye kadar yine sabık adrese yazınız. Allahtan selamet ve afiyet ve halas temenni ederim efendim.

Cemil Zeki

(Sekizinci Mektup)

5 Mart 1340 (1924)

Bursa

Baba,

Arzı .hürmetle elinizi öperim. Validemin elini kardeşlerimin gözlerinden öperim.

Akraba ve ehibbaya arzı ihtiramlar, selamlar.

İki gün evvel Ankara'dan Bursa'ya geldim. Ankara'da bir ay kaldım. Mübadelede hangi mıntıkaya nakl edileceğiniz takarrür etmek üzere imiş. Netice itibariyle mümkün olan her muaveneti ibraz etmek lutfunu dirig etmeyeceklermiş. Hulasa evvelki mektublarımda arzettiğim gibi mümkün mertebe beyanname muhteviyyatından ziyade, kese muhteviyyatıyla teşrifetmek bittab pek iyi olacaktır. Vakayiin cereyanı, hattı hareket ittihazi hususunda beni de çok şaşırttı. Mayıs bidayetine kadar umumiyet itibarıyla Garbi Trakya'ya Makedonya halkı nakl edilmiş bulunacak. Bu mektubum pek kısa oldu. Cenabı haktan yakıqda mesud mülakat temenni ederim.

Cümle hemşehrilerden selamlar. Muhasebeci Tevfik Bey bilhassa selam ediyorlar. Selanik'ten gönderdiğiniz mektubu Ankara'da aldım. Ber sabık Bursa'daki adresime mektub gönderiniz. Allahtan selamet ve afiyet temenni ederim efendim.

Cemil Zeki

(Dokuzuncu mektup)

24 Mart 1340 (1924)

Baba,

Bursa

Arzı hürmetle elinizi öperim. Kabahatımı tamir edememekle beraber ayrı kağıtta mektub yazmakla bana darılanların afv edeceklerini, ümid ederim. Mektublarımdan kısılgından şikayete hakkınız var. Fakat uzun olursa cerihanızı deşecek acı hakikatları yazmağa hissiyatım mani olduğu için bu sureti hareketi ihtiyar etmiştim. Beni oldukça haklı olarak takdir buyurursunuz. Mütevali felaketler, acılar, filhakika serseriliğe müşabih lakaydilik tevlid etmiştir. Bunu hürmetteki noksanıma atfetmenizi rica ederim.

Ankara'da bir ay kadar ikamet ve bazı teşebbüslerden sonra Bursa'ya avdet kabulden imtina ettim. Mekteb meselesinde matlubuma muvafık şerait dermiyan etmediklerinden kabulden imtina ettim. Şimdi burada muvakkaten zirai bir vazife deruhde ettim. Sizin muğlak vaziyetiniz benim de bazı programlarımı hakikaten altüst etti. Elimde müterakim param yok. Fakat dört aydan beri nihayet intac etti ki, müterakim matlubat evrakım, son tasdik edilmek üzere Ankara'ya gitti. Azami bir aya kadar iki yüz lira elime geçeceğini ümid ediyorum. Ben size mahud beyannameden daha zamanıyla para meselesini arz etmiştim. Fakat bermutad itimadsızlığınızla bu iş de bertaraf edildi demek. Ne ise mahud beyanname muhteviyyatını iyice bir muşanmaya sararak teşrif edin. Müruri zamanla çürümesin?

Sual buyurulan Hacı Saffet Bey, halen Bursa'da Millî Bank direktörüdür. Yeni İmar ve Mübadele Vekili Celal Bey, Saffet Bey'in biraderinin damadıdır. Biraderi de Bursa'da sakin imiş. Binaenaleyh halim selim bir zat imiş. Kendisini ziyaret etmedim. Çünkü tanışmadığımızdan ve elimde bir tavsiye olmadığından müracaatı muvafık bulamadım. Mazlum Bey de Dersaadet Şehremini muavinidir. Mevkii iyidir. Artık muhayyeltan her şeyi bertaraf edip mahud harman düşüncesiyle hareketinizi tehir etmeyiniz. Zira fevt edilecek zaman geçmiştir. Bursa'ya teşrif edin. Fakat öyle sekiz on aile cemaati değil, zira

bu şerait dahilinde kimseden bir şey istemeğe yüzümüz olmaz. Maamafih siz bilirsiniz. Muhacirine şimdi verilen arazi gayri muntazam. Yani terk ettiği emlak mukabil değildir. Yüzde on yedi buçuk nispetinde. Muhtacı tamir evler, beher haneye kırkar okka arpa ve kırkar okka buğday tohumluk olmak üzere. Birer bağ bıçkısı birer pulluk (öküzsüz). Babacığım ben sana vaktiyle yazmıştım. Fakat bermutad itimadsızlığından vazgeçmediniz. Hatta şunu rica ederim, eğer bu mektubum da evrakı perişan arasına atılırsa bana bir daha katiyyen birşey sormayınız. Size sefaret veya sair ağızlar vasıtasıyla (müracaatlarınız nazarı itibare alınacaktır. Metin olunuz) gibi umumi tabirler işinize gelirse hesabınıza ilave ediniz. Bendeniz ehibba ve yarandan, akıllı birçok zevat ile her vakit müşavere etmiştim ve hulasa yazmıştım. Binaenaleyh mademki vakti geçmiş o halde beyan-namelerinizle teşrif ediniz. Atisi Allah kerim.

Bence artık tereddüd, yalnız sizi değil fakat aile halkını beyhude intizarla manevi ıztırahlara mahkum etmekten başka bir netice tevliid etmeyecek. Maamafih yine siz bilirsiniz. Ben biiznillah tüfeği omuza alıp bekçilik yapsam mahiye otuz lirayı çıkarırım. Mukaddes bir borç bildiğim aile maişetine iştiraki namusum üzerine temin ederim. Muhasebeci Tevfik Bey'in kağıdını da gönderdim. O zat da tehiri hareketten birşey memul olamayacağını söylüyor.

Bedri Efendi katiyyen merak etmesin. Burada ona sıhhatiy-le mütenasib bir vazife bulabiliriz. Temiz havaya, çok yemeğe ve az düşünmeğe gayret etsin.

Hafız Lutfi Efendi buradadır. Mektubunuzu ona da okudum. Tehiri harekete herkes hayran.

Cenabı haktan selamet, afiyet ve halas temenni ederim efendim.

Cemil Zeki

Anama,

Elinizi öper, afiyetinize dua ederim. Mektubum pek kısa olacak. İnşallah geleceğinizde uzun uzun maruzatta bulunur-

rum.

Macide'ye,

Bana darıldığınız kadar hakkınız var. Fakat bugün yarın geleceksiniz diye aylarca beklediğim için hepinize ayrı ayrı yazamadım. Mini mini Macid ile Ahmed'in gözlerinden öperim.

Nafia'ya,

Haydi ben babamın dediği gibi ihmalkarlıktan mektub yazamadım. Fakat siz de galiba unuttuğunuzdan yazamadınız. İnşaallah yakında gelirsiniz.

Vefik'e.

Hele sen Vefko, sen de benim gibi olmuşsun. Mektubunu aldım. Zavallı sana çok acırım. Çünkü talihin istikbaline mani olacak kadar aksilikler gösterdi. Her ne ise müteessir olma. İnşaallah yakında gelirsiniz de herşey hal olur.

Muhterem Efendi Amucama,

Elinizi öper, afiyetinize dua ederim. Ayrı mektub yazamadığımdan gücenseniz de hakkınız var. Her gün sizi bekliyoruz.

Hanım teyzeme.

Elinizi öper afiyetinize dua ederim. Allah'tan selamet ve pek yakında kurtulmanızı temenni ederim.

Bedri Efendi'ye,

Hepinizden ayrı ayrı rica ettiğim gibi kusura bakmayın, inşaallah yakında pek yakında gelmenize intizardayız.

12 Nisan 1340.(1924)

Bursa

Felaketdide muhterem babacığım,

Muhitimde bazı bahtiyarların tezahüratıyla, hululunu idrak ettiğim mübarek Ramazanı tebrik ile ellerinizden öperim. Cenabül rahmanür rahimden mağdur, bedbaht kullarına adaletinin tecellisini dua ederim. Hakikate inkılabı temennisiyle muhayyel daha birçok seneler mesud bir halde bu mahı gufranı idrak etmemizi haliki azamdan niyaz ve istirham ederim.

Selanik'ten gelen mektubunuzu bugün Bursa'da alabildim. Bir hafta evvel mevud bir makinistlik işi için İstanbul'a gitmiştim. Bu aralık hakikate tevali eden talihsizliklerim meyanında bu da mümkün olamadan tekrar Bursa'ya döndüm. Dört akşam Hoca Ahmed Efendi misafir etti. Allah hoşnud olsun. Revabıtı sabıkayı unutmamakla beraber büyük teveccühlerde gösterdi. Daima sizi ve diğer bazı arkadaşını hasretle yad eder ve her nereye giderlerse ben onlarsız duramam, heman hareket ederim diyordu. Şimdilik İstanbul'da işi yolundadır. Haşim Ağa ve Halit Kahya ile de konuştum. Henüz hattı hareketleri mukarrer değildi. Mazlum Bey'i ziyaret etmedim.

Baba, bana birçok mektublarında arazinin mağazaya tahvilinden, memuriyetten bahs etmişsiniz. Kati karar ve programımı arz edeyim: Bir çok acı inkılablar ve cari acı hakikatler beni o suretle harekete icbar etti ki her ne olursa olsun, ayağıma çarık geçirib kırlarda çiftçilik etmekten başka hiçbir vazife deruhde etmeyeceğim. Bilhassa sen ve siz de, feci sahnelerde geçirdiğiniz uzun kara günlerle maddeten, manen istirahate ihtiyacınız olduğunu nazarı teemmüle alarak sizin de bu kadar fedakarlıklara varan acılardan sonra hükümet kapısında memuriyet dilenciliğinde bulunmanızı katiyyen arzu etmiyorum. -Maazallah icabı hal müstesnadır- Sizin de uzun ve hakiki tecrübeleriniz herhalde böyle bir hali ihtiyare müsaid değildir.

Para (sermaye) olduğu takdirde şu fikirde bulunuyorum: Ben ve amcam, şehre yakın bir köyde, sütçülük, tavukçuluk, tütün ekmek ve sebzecilikle iştigal ederdik. Siz de şehirde ailemizin başında, süt mamulatımız olan peynir ve yağları bir

dükkanda şahane arzu ettiğiniz zamanlarda hiçbir kontrole tabi olmadan hür olarak satmak. bu suretle sakın ve tatlı iştigallere artık bundan sonra emranı vakt etmek, aynı zamanda amucamı da vaziyetiyle mütenasib bu gibi bir işle iştigal ettirmek. Ahmed Vefik'i de bir ziraat veyahut makinist mektebine vermek. Bedri Efendi'ye de sıhhatine halel gelmemek şartıyla yine terzilikle basit iştigallerde bulundurmak. Efendi amucayı da elinden gelebilecek ve Bursa'da sürümü olan zahirecilikle iştigalini temin etmek. İşte düşünebildiğim ve kati karar verdiğim programım bu idi. Hür ve mesud yaşamak. Cenabı haktan nasibini temenni ederim. Olmadığı takdirde herçi badabad ben yine bir çiftlik sahibinin yanına makinist (hizmetkar) gireceğim. Katiyyen memur olmayacağım. Ah babacığım, mukadderatın tecelliyatını müşahade ettiğinizde herşeyi takdir buyuracağınız şüphesizdir. Meyus olmamakla beraber büyük tessürlerini (musib tabiriniz vechile serseriyane) hissiyatıma hakim kılamadığı, tabiri diğerle en küçük bir haksızlığa karşı şiddetli mücadele edecek vaziyete getirdiği için kapalı bir dairede memuriyet belki hayatımı tedrici imhadan başka bir işe yaramaz. Size bahs ettiğim orman bekçiliği, onu bile göze alıyorum. Zira baharı hayatımı en kanlı ve feci harblerle geçirdiğim çöl ve karlı dağlarda mukaddes bir vazifeyi ifadan sonra yalnız ben değil fakat mensub olduğum sınıf artık hitama eren bu vazifeden sonra bütün mevaiddinin çiğnendiğini görmekle teessür ateşleriyle yanmamak elden gelmez. Her şeyden evvel ve ahir bütün mütefekkirinin kabul ettiği nazariyyeyi tekrar ediyorum: Hayatta, her şeyde müessir ve amili mutlak para. Bazı gelen muhacirlerden oldukça paralı olanlar, o kadar büyük istikbal, sühulet ve muavenete mazhar oluyor ki şayanı hayrettir. Mesela: iskan mıntıkası, isterse Diyarbekir çölünde olsun, evrad ettiği (Bursa, İzmir ve nereye olursa olsun.) mahalle gider, oranın memurinine şöyle vazı istignakar alıyor. Ben hükumetten hiçbir şey istemiyorum. Yalnız evleri harab olan filan köyde bana arazi veriniz. Hane inşası, ve-sair her hususu bana aid bir yahut azami iki mükellef saymakla

bahşışte bulunursa şeker gibi ömrü oluyor. Ah felek, maamafih beyanname ile de gelirsene aynı vaziyet. Yalnız parasızlara mahsus olan o kabaca muamele iskan mıntikanız filan yerdir. Bir yere kımıldamayacaksın. Ama harab imiş, ne olursa olsun. Kırk okka arpa için üç dört hatta on gün kadar hükümet kapısında doluştuktan sonra bu verilecek en adi, bağ budamağa mahsus bir bıçak için bile kefaleti müteselsileli senetler yapmak, bilmem daha neler de neler. Hem gülünecek ve hem ağlanacak ifateler. Bunların hep hakikat olduğu acı hislerle reyel ayn müşahede edeceksiniz. İki ay evvel saban verdiler, hala daha öküz vermediler. Bu verilenler hepsi taksitle üç senede ödemek şartıyla veriliyor, aksi tardirde müddeti muayyenesinde ita edemeyen derhal bakır ile hazırı satılır. Ben çok açık yazıyorum. Teessürüm çoğaldı. Artık sizin kalbinizi daha çok kanatmak istemiyorum. Zinhar gazetelerin yahut maksadı gayesi belirsiz, oradaki heyeti muhteremin yaldızlı vaadlerine kapılmayınız. Son pişmanlık faide vermez. Muhacir çok, iş arayan çok, para yok, işsiz çok. Hulasa babacığım, meyus olmayalım. Haliki azamın adaletinden her vakit emin olalım. Mukadderatın çizdiği programdan gitmek zarureti olursa her çi bad abad, bila külfet harice arzı ihtiyac etmeden temini maişet ederiz. Tabiiyyet tebdili meselesi mühim olmakla beraber, katiyyen ne kadar imkan varsa yapmaktan çekinmeyiniz. Para altın anahtardır. Her kapanacak kapıyı açar. Benim havalem geldi. Birkaç güne kadar parayı alacağım. Bursa'da aileye intizar ediyorum. Hane kiralamağa da çalışacağım. Ne mümkün ise her şeyi yapınız, para ile geliniz.

Ahmed Vefik'in de mektubunu okudum. Vefko hayatta biraz macera geçirmiş. Gerçi bu suretle tecrübedide olmasını gönül arzu etmezdi fakat her ne ise gençliğine bağışlayınız. Onun zeka ve az çok tecrübesi hayatta kıymetli neticeler verebilecektir.

Validemin, hanım teyzemin, efendi amucamın ellerinden operim. Kardaşlarımın gözlerinden operim. Akraba ve ehlibba-

ya selamlar, arzı ihtiramlar. Ebediyyen kalbimizden çıkmayacak, sevgili vatanımız Makedonya'ya benim için de veda ediniz. O mukaddes topraklardan topladığım kanımı onun için döke-medığime müteessifim. Heyhat! Ecdadı izamımızın hasaili merdanesinden mevrus merdane mukavemet, metanet, sabır, tevekkül. Elini öperim muhterem babacığım.

Hasretzede muntazır oğlunuz

Cemil Zeki

Vefik'in gazetelerini okudum. Ah kardaşıcığım, baharı hayatında zavallı ruhunu yakan, ezen böyle feci acı hakikatlerle mi iştigal edecektin'?

İstikbale neşeli ve ümidvar mesud hayat yollarında koşacak iken işte felek seni de germü serdine (çenberine) takmış, deveranı alemde bu sahnelerini gezdiriyor. Meyus olma. Şiddetli uzun kışın, tatlı bahar ve yazı olur.

Ben maalesef vaziyetinizi eşkal etmemek maksadıyla yine gazete gönderemeyeceğim. Pek yakında inşaallah gelirsiniz de her vakitki nağmeleri tekrar tekrar okursunuz olur mu kardaşım?

Hamdi Efendi'ye mektubu verdim. İyidirler. Cümle hemşehrilerden selam ve ihtiramlar. Mektubumun adeta bir evrakı perişan halinde takdimimden dolayı affınızı çok rica eder, tahassür tesiriyle ikinci defa kalemi elime alamadığımdan mazur göreceğinizi ümid ederim babacığım.

Cemil Zeki

XIII. SİYASAL YAŞAMINA IŞIK TUTAN BAZI YAZIŞMALARI(***)

(Birinci belge)

Hususi:

Kemalpaşa, Çiftçi Cemil
28 Eylül 1934

Muhterem Avni Doğan Bey (37),

Milli ve vatani büyük menfaatlara münhasır çok kıymetdar vakitlerinizi küçük kazamızdaki muvazenesizlikleri bildirmekle kaybettirmekten müteessirim. Yakından müşahade ve kanaatinizle sabit olan ferde değil cemiyete zarar dokunan yolsuzlukları ancak fırkamızın ve bilhassa sizin ıslah edebileceğinizi ümid ve iman ederek ictimai vazifelerimden birini yapmış olmak emeliyle vaziyeti teşrih ve arz ediyorum.

Fırka kongresi günü ve gecesi dört saat devam eden peygamberce irşad ve telkinlerinizi dinleyenlerin mikdarı vasati olarak her akşam bu kahvenin müdavimleri kadardı.

Çünkü: Sabık idare heyetleri ne manen ve ne de maddeten halka faydalı olabilecek bir iş yapmışlardır. Bunlar bir nevi vergi tahsil şubesi mahiyetinde olmakla kalmamış, kanuni ve idari mahzurlarla teşekküllerde bulunmalarına mani bazı kimseleri bermutad namzed göstermek ve kazandırmak suretiyle ehliyet ve liyakatları hilafında vazife vermekle umumi itimadı kaybetmişlerdir.

Bu ictimada derin bir tedkik ve vukufla söylenmesi lazım gelenleri çok samimi ve merdane kulaklara değil kalblere hitab ederek söylediniz. Marazı ictimaiyi, amillerini ve tedavisini bildirdiniz.

En nihayet ictimadan günlerce evvel üç kara kuvvetin tesiri altında kalan ekseri köylü mümessiller bu intihabın da memleket ve umumi menfaat aleyhinde tecelli etmesine sebep ol-

muşlardır

Tüccar Kadioğlu, Doktor Asım ve bunlara cebri manevi ile müzahir ve muavin malmüdürü günlerce mümessillerle temas ederek hazırlık yapmışlardır. Bunlardan ve tahmin değil, gözle görülmüş hakikatler aynı zamanda yakından tanıdığım ekseri köylü mümessillerin hususi ifadeleriyle sabittir. Size bu vaziyeti o akşam şifahen ve hususi söylemelerini teklif ve ısrar ettiğim halde kabul etmediler.

Bu Doktor hakkında evvelki mektublarımda yazmayı hatırlayamadığım bir vaziyeti bildireyim. 1333 (1917) senesi Askeri Tıbbiyesinden çıkmış. 1335 (1919) senesinde mütarekede İzmir Depo Alayında vazifede iken alayın lağvıyla Bandırma'da bir kıtaya tayin edilmiş. Oradan İstanbul'a geçerek istifasını vermiş. O zaman Yunan istilasını altında bulunan İzmir'e gelerek hususi doktorluk yapıyormuş.

Asil Türk milleti, dahili ihtilallere, haris istila ordularına karşı mahrumiyetler içinde vatanını müdafaaya çalıştığı ve ateşler içinde yandığı bir günde, senelerce maddi manevi nanü nimetiyle besleyerek yetiştirdiği bu doktor, o devrin hayasız ümitsizleri gibi mukaddes vazifeden kaçmış ve bugün bütün nankörlüğüne rağmen kendisine maddi refah, mevki ve nüfuz kuvveti veren Türk camiasını dahilen kemiren tufeylilere hasis menfaati uğruna alet ve muharrik olmaktan başka bir şey düşünmemiş ve düşünemeyecek kadar sukutu ahlak sahibidir. (Çok şayanı teessürdür ki hüsnî niyyeti ve safiyeti fazileti mühlike derecesine varan kaymakamımız on beş yirmi günden beri kendisine bu doktor ve mal müdürü hakkında havale edilen evrakı tahkikiyeyi adeti gibi mahud çantasına atmış ve birde ikide "tedkik ve tahkike başlayacağız" sözü ile tavik siyasetini devam ettiriyor.)

Avni Doğan Bey, ihtiras kokusu verecek kadar tekrarlamak mecburiyetinde kaldığım bu üç isimdeki şahsiyetlerin tahrifatı saha ve hududlarını yine izah edeyim:

Bugün maddi ihtiyacını refah verecek derecede temin edebilen, tabii serveti, varlığı, manevi itimad ve emniyeti hiç sarsılmaz bir iman ile bugünkü cumhuriyet kanunları ve onların başında büyük halaskar ve ulularının yarattığı yeni yeni tekamül ve inkılablarla tam muammem Türk vatanının bu kısmında yevmi nafakasını tedarikten aciz bir hale getirilen sarı benizli, solgun, mesai saatleri gayri muayyen, gayri mahdud çalışıb koşan insanlar çoktur. Otlar büyüyün üç beş tavuğunun yumurtasını, pilicini, bakımsızlıktan nesli çürümeğe yüz tutmuş ineğinin sütünü yavrularına tattırmadan sattığı halde aile efradının yiyecek ve giyeceğini temin edemeyen bedbahtlar çoktur. Bu vaziyete sebep ne topraklarının kısırlığı, ne de bugünkü cemiyetin kanunlarıdır. Ancak bu muhitte idari ve ictimai vazifelerini yalnız ihmal değil, ictimai bünyemizi kemiren tufeylilere istismar aleti yapanlardır. Kış gününde ayağındaki yarım nalınla, adeta çıplak ve yarı kitabsız mektebe giden ve kendilerine istikbalin ağır ve büyük vazifeleri tahmil edilecek olan bu yavru-ların, aile reisleri, iktisadi buhranla çarpışırken devlet borçlarını ödeyememekten mütevellid bir teessürle, tahsildar, icra ve hapishanelerde izzeti nefsi, haysiyeti hırpalanırken bu acıdan zerre kadar müteessir olmayan taş kalbli iktisadi istila şebekesi ve onun yardımcıları, poker masalarında, barlarda ve birbirine rekabet edercesine yüksek kıymette Avrupa emtiası kullanmakla işçilerin semeresini heder ediyorlar. Mahsulünü tarlasında, bağında, bahçesinde binbir arıza ve hastalıklar arasında, yabani hayvanlardan da korumak için birçok geceler uykusunu terk ederek teneke parçasını çalan -çünkü tufenginin bir atımını yedi buçuk guruş diye hesap etmek mecburiyetinde olan- çiftçinin başındaki bu müsteshirler onun semeresini rahat ve asude barlarda, danslarda, meyhanelerde ve oyun eğlencelerinde hesabsız israftan çekinmezler. Hepsi birer acı hakikat olan bu hadiseleri kökünden söküp atacak, büyük feragatı nefis ve fedakarlıkla gündüz ve gece çalışan milli, vatani, duygu ve ihtiyac ve ıztırahlardan ilham alan bugünkü imanlı, inkılabcı klavuzlardır.

Bu yolsuzlukları halkın ıslah ve tashihine bırakmak uzun zamana mütevakıftır.

Kemalpaşa'da bugünkü fırka vaziyeti: Doktor Asım'ın listesine gizlenmiş -çünkü birisi hakkında yedekten asilliğe geçirilmesi için vaki bir sualinize karşı mümessiller biz bu efendiyi tanımıyoruz çıksın da görelim demişlerdi.- olan idare heyeti şunlardır:

1- Erzincan'lı Ahmed: Hala Belediye Reisi. Teklifinizle feragat eden bu efendi, yerine katib Hüsnü'nün kabulünü istedi ve kabul olundu. Bu katib Hüsnü, mahud Kadioğlu ticarethanesinin katibidir ve efendisinin emellerinin çok müstaid aletidir. Erzincan'lı Ahmed Efendi'yi takdirname ile taltife sebep olan feragat yine tesbit edilen zümrenin lehinedir. Hüsnü Efendi: Belediye azası, fırka idare heyeti azası, veliler cemiyeti azası ve Kadioğlu'nun katibidir.

2- İsmail Zeki Efendi: Ziraat bankası Kemalpaşa şubesi idare meclisi reisi, Belediye encümen azası, fırka idare heyeti azası.

3- Safer: Ticaret odası reisi, Kemalpaşa mümessili, belediye encümen azası, fırka idare heyeti azası.

4- Saatçı Hasan Ali: Belediye azası, fırka idare heyeti azası (Seferberlikte bir Türk askerini katlinden dolayı iki sene İzmir Habishanesinde mevkuf bulunmuştur).

5- Limoncu oğlu Ahmet Bey: Fırka idare heyeti azası.

6- Eczası Asım Bey: Fırka idare heyeti azası.

7- Yasin Efendi: Belediye azası, Tayyare Cemiyeti Kemalpaşa şubesi katibi.

Yedekler:

Hidayet: Avukat, Hilali Ahmer Cemiyeti azası.

Fuat Bey: Mütekaid jandarma kumandanı. Tüccar.

Tüccar Mustafa Giritli: Ziraat odası azası.

Uncu Mustafa: Belediye azası, maliye dairesi satış komis-

yonu azası, Kemalpaşa Merkez Zirai Kredi Kooperatifi azası.

Lebib Bey: Avukat.

Kaymakam Nuri Bey: Askeri mütekaid.

Ulucaklı Sabri: Ulucak köyünde sakindir.

Sadi Bey: Hukuk mezunu İktisad ve Tasarruf Cemiyeti Reisi.

İşte beyefendi: Kanuni ve idari mahzurlarla beraber bu mühim vazifeye ehliyetleri gayri kafi ve hatta fırka prensib ve programlarına muhalif emel güden asil azalıklardaki bazı efendiler fırka yasasının 126. maddesi mucibince birkaç vazifeyi üzerlerinde cem etmemeleri lazımdır.

Bu vaziyette yüksek teşebbüs ve kati icraatınızla kabili taddir. Yazılarımın hüsnü telakki buyurulmasını diler, hürmetlerimi sunarım (38).

28.12.1934 Kemalpaşa
Çiftçi Cemil

Kemalpaşa C.H.F.

Bu arkadaş'a kağıdını geri verin. Türk harfleriyle yazsın kardeşim. (39)

1.1.1935
A. Doğan

5 Ocak 1935

Yeni Türkçe'ye çevrilerek yollandığında yapılan ilavat Avni Doğan Bey,

Türk harfleriyle yazılması için iade buyurduğunuz mektubum, bana bir diğer büyük hatamı tashihe sebep olduğuna teşekkür ederim. (Kabul buyurulursa) Bundan böyle yazılarımı Kemalpaşa fırka idare heyeti kanalıyla göndermek ihtarı. İade ettiğiniz mektubumun bir harfini bile tebdil etmeden aynen tak-

dim ediyorum. Bura fırka idaresi bu mektubu bildikleri için kendileri vasıtasıyla göndermekliğini istemediler.

Aziz Doğan Bey, 29.9.1933 tarihli Yurd Gazetesinde Gazi, Türk köylüsüne karşı yüksek duygularını şöyle anlatmıştı. Aynen: (Yedi asırdan beri cihanın dört köşesine sevk edilerek kanlarını akıttığımız, kemiklerini yabancı topraklarda bıraktığımız ve yedi asırdan beri emeklerini ellerinden alıp ısraf ettiğimiz ve buna mukabil daima tahkir, terzil ile mukabele ettiğimiz ve bunca fedakarlıklarına ve ihsanlarına karşı nankörlük, küstahlık, cebbarlık ile uşak menzilesine indirmek istediğimiz bu asıl sahibin huzurunda bugün ihtiramla vaziyetimizi alalım.) Kanunlar nazarında hiçbir sınıf ve mevki imtiyazı farkı tanımayan, bütün Türk milletinin himaye ve rehberlik vazifesini alan fırkamızın büyük şefinin bu samimi ve kalbten doğan duygusunu her zaman hürmetle anarız. Hali hazırda dahili imar, harbde müdafaa kuvvetinin en çok ve ağır vazifelerini alan büyük çiftçi ve köylü sınıfı, asırlardan beri ihmal ve istismar edilmiş maddi ve manevi varlıklardan hasıl olan sıkıntıyı gidermek çok sürate muhtacdır.

6.1.1935 tarihli Cumhuriyet gazetesinde genel katibimiz bay Recep Peker, inkılab derslerinde beşerin bugünkü ızdırabının başlıca mesulü liberalizmi gösterdi. Bazı kısımlarını aynen: (Hürriyet ihtilalinin insanlığa vaad ettiği hakların iktisadi liberalizm hesabına nasıl istismar edildiğini, liberalizmin haklarda ve çalışmalardaki kısmının tatbikiindeki zamana uygunsuzluk, beşeriyetin bugünkü ızdırabına malolmuştur. Eğer liberalizm işini, müstehliki ve hammaddelerin istihsalcisini ezme-yici bir mikyasta tutmuş olsaydı beşeriyetin bugünkü kavgalarının ve sınıf mücadelelerinin hiç olmazsa yüzde ellisi vücut bulmazdı.

Bay Doğan, (asırların tedrici ve zorlukla yok edebileceği kötülükleri az senelerle gidermek ihtiyacı düşünce ve azmiyle bugünkü inkılablar yalnız yapan değil kökleştirmeğe çalışan şef ve büyüklerin programlarında mücadele sahasında her yurd-

daşa düşen ferdi ve ictimai vazifelerin ehemmiyet ve genişliğini üzerine mal etmek borcunun ağırlığı aşıkardır.) yalnız bugünkü fırka ve belediye intihabı hadiselerinden doğma değil, altı yedi seneden beri Vali General Kazım Paşa, İzmir Ziraat Bankasına ve İzmir Cumhuriyet Halk Fırkası vilayet idare heyetine yazdığım müteaddid mektublarla bu görüş ve düşüncelerimi bildirmiştim.

Dava:

1- Bugünkü fırka ve belediye heyetinin ekserisi memleketin ihtiyacını tatmin, fırkanın programlarını tatbik edecek kifayette değildir.

2- Kanuni manialar, şikayet edilen makamlar tarafından nazarı dikkate alınmayarak tedkik edilmemektedir. Kaymakamımız vilayete, vekaletlere delail göstererek yapılan şikayetleri tahkik için kendisine o makamlar tarafından iade edildiği halde çantasında muhafaza ediyor.

3- Milli, vatani, ictimai vazifelerde çok seneler çalışmış, fırka programlarını ve fırkacılığı benimsemiş, bilgili ve görgülü arkadaşlar memleket vazifelerinden hariç bırakılmıştır.

4- Her iş birkaç şahsa memuriyet, meslek ve mali nüfuzlarını kullanarak emellerine hadim, himaye ettikleri bir zümreye ve onlardan da halk arasına yayılan ikiliğin, ihtilafın izalesi memleket menfaati namına elzem ve zaruridir. Saygılarımı sunarım.

Çiftçi Cemil

(İkinci belge)

Kemalpaşa: 24/9/1946

Demokrat Parti Başkanlığına

İzmir

1- İlçemizin Armutlu köyünden Muallim Şükrü Selçukoğlu, milletvekili seçiminde Armutlu ve kendisini tanıyan, se-

ven etraf köylerde müessir propoganda yapması sebebi ile bermutad ahlaksız, yalancı, ısımarlama şahitlerin imzasını taşıyan bir zabıt varakası ile meclise hakaret etti diye tevkif edilmişti. İki ay kadar Kemalpaşa Hapishanesinde mevkuf kaldıktan sonra İzmir Ağır Ceza Mahkemesine sevk edildi, halen mevkuftur. 30 Eylül'de ağır cezada mahkemesi görülecektir. Bu temiz ruhlu mücadeleyi açık ve cesaretle yapan partimize iman ile bağlı arkadaşın maruz kaldığı bu akıbet muhitimizde derin bir teessür uyandırmıştır.

2- Yine milletvekili seçiminde Parsa köyünde partimize kayıtlı ve iman ile bağlı genç ve cesur bir arkadaşımız İbrahim Ceylan yine aynı hile ile iftiraya kurban olarak Kemalpaşa Hapishanesinde mevkuf iken İzmir Ağır Ceza Mahkemesine sevk edilerek halen İzmir Hapishanesindedir. (Bu genç dört ay evvel askerlikten terhis edilmiş iki evlat babası bir marangozdur. Seçim günlerindeki alaka ve cesareti çok takdire şayandır.)

İctimai, ahlaki, iktisadi bünyemizin devlet, hükümet kuvvetlerinin nüfuz ve himayesi altında çok alçakça tahribte devam eden bir istismarcı, tufeyli zümrenin içkili, kadınlı sefahat maaşlarındaki telkinlerine kapılan ilçe savcı, jandarma komutanı ve sorgu hakiminin, nesli hazırın istiklaline, kanı pahasına sahip olduğu temiz Türk yurdunda kanuni ve insani vazifelerini yapacakları yerde muhteris bir zümrenin ser ve fesat aleti olmaları bu gibi elim hadiselerin meydana almasına sebep olmaktadır.

Partili arkadaşlarımızın soğukkanlı ve mertçe hareketleri daha ağır hadiselere mani olmaktadır. Gayemize ulaşma yolunda bütün müşkülleri aşarak kütle ile yürümekte ve muvaffakiyetimize iman etmekteyiz. Bu iki bedbaht arkadaşımızın İzmir'deki mahkeme işleri ile alakasını çok rica eder, saygılarımızı sunarız.

D.P. Başkanı
Cemil Yoldaş

(Üçüncü belge)

Kemalpaşa

18 Ağustos 1950

Belediye Riyasetine

İlçe belediye meclisi üyeliğinin üzerimize tevdi ettiği büyük ve şumullu vazifeyi halkın istek, hakk ve menfaatlerine uygun bir halde yapabilmek için parti program ve ictimai nizam, daha başlangıçta aykırı düşünce ve hareketler dolayısıyla imkan göremediğimden üyeliğimden istifamı bildiririm.

Çiftçi Cemil Yoldaş

(Dördüncü belge)

D.P. Başkanlığına

Kemalpaşa

Aşağıdaki sebebler dolayısıyla partiden istifa mecburiyetinde kaldığımı teessürle bildiririm.

1- Parti programlarındaki meşru şartlar içinde muhalefet yerine ictimai, maddi ve manevi ıztırabı arttıran dahili ve harici siyasi hadiseler karşısında vahdeti milliyeyi sarsan muhasamanın ikamesi.

2- Merd ve fedakar milletimizin uzun yıllardan devr edegelmekte ictimai, iktisadi ıztırahlardan kurtarıcı, hakiki demokrasiye kavuşma yolundaki gayret ve fedakarlığına mukabil, mamuriyyet ve refaha ulaşmasını engelleyen sakim düşünce ve hareketlerin devamı.

3- Parti programındaki vazifeler yerine, ihtirasa dayanan hissiyatın sevki ile insanlık hakk ve hürriyet ve haysiyetlerine saygısızlık.

4- Uzun bir devreden beri zararlı zihniyetle hareketin acı ve ağır neticelerini gören bir yurtdaş olarak bu şartlar içinde çalışmağa devam imkansızlığı karşısında partiden istifa ediyorum.

Herşeyin üstünde milli ve vatani menfaatları gözeterek pek yakın bir geçmişte ağır hataları yüzünden feci akıbete uğrayan halk partisinin vaziyetini gözden uzak tutmamanızı tavsiyeyi ictimai bir vazife borcu bilirim.

16 Eylül 1950

Çiftçi

Cemil Yoldaş

(Beşinci belge)

(Hususi)

Kemalpaşa D.P. durumu hakkında:

Sayın Başkan,

Ne hazin tecellidir ki, kahraman milletimiz, iç ve dış ictimai ve siyasi savaşlarda en ağır vazifeyi üzerine alan büyük halk kitlesinin kazandığı zaferi müteakıb, inkılabcı zümrenin önderliğini yapanlar içinde yer yer sinsice idare başına geçince maskesini atarak vazife icab ve şümulünü gayri müdrik zararlarını ihatadan aciz, ictimai adalet, nizam, mevzuat, parti prensibleri yerine, ihtirasa dayanan hislerle hareket edenlerin suikastına uğrar. İşte ilçemiz parti ve yeni seçilen belediye heyeti, bu gafiller arasındadır.

Eli nasırlı bir çiftçiyim. Ziraat mektebinde tahsili müteakıb Birinci Dünya Harbi ve Milli Mücadele Savaşında müteaddid cebhelerde vazifede bulunmuş bir ihtiyat zabitiyim. Elli dört yaşındayım. Terhisi müteakıb çok sevdiğim çiftçilikle ömrümün sonuna kadar uğraşmak değişmez emel ve gayemdir. Muhitimde köylü ve çiftçi kardaşlar arasında yaşayarak yurda mesleki hizmet borcumu da ödemekle meşgul olurum.

On yedi sene evvel ilçe halk partisinin zararlı hareketlerini il parti kuruluna hatta genel sekreterliğe kadar müteaddid yazılarla bildirmiştim: Yanlışlıkları tashih için ihmalkar müdahaleleri semeresiz kalıyordu.

Rakibsiz parti olduğu için halk ağır ıztırahlara tahammül ediyordu. Bugün bu tahammül şartları birçok sebeplerden azalmıştır. Ecdat'tan mevrus değil, nesli hazır kanı bahasına sahibi olduğu bu cennet kadar güzel yurdda sakinlerini iyi yaşatacak tabii şartlar fevkaladedir. Ancak ictimai nizamı tatbik ile mükellef olanların hüsnî niyyet ve üzerlerine aldıkları işe ehliyet dereceleri muvazeneyi temin edebilir. Yeter ki muhteris, istismarcı, tufeyli, ehliyetsiz suikasdçilerin sinsice tasallutundan korunsun. Zafer kuvvetle temin edilebilir. İdame ve iyi semere vermesi adilane, müşfikane idare ile kaim olur. İç ve dış siyasi hadiselerin nezaketi karşısında meşru muhalefet yerine intikam ve husumet azgınlığı, milli vahdeti sarsar, vahim hadiseler doğurur. Milli Mücadele savaşlarında fevkalade vaziyetler icabı (Allah tekerüründen saklasın) bugünkü kalemlî, sözlü muhalefet yerine silahlı kardaş kavgası yapmak mecburiyetinde kalanlar arasından biriyim. Geçmiş acı hatıraları tahayyül ettikçe çok ızdırab duyarım.

On sene askerlik ve harb hayatımda dağlarda, ovalarda, ıssız çöllerde çok geniş mahrumiyetler ve ağır şartlar içinde düşmanlarla uzun seneler kahramanca çarpışan milletimizin yurdsevgisi ve müdafaasının başlıca amil ve saiki, asil kan ve ruhi hasleti olduğuna bütün dünya şahid olmuştur. O üstün malzeme, bilgi, kuvvet karşısında tarihte misli ender muvaffakiyetler gösteren bu yurd çocukları eğer o devirlerin iç idarelerinde maddi ve manevî varlığını kahpece istismar eden halk düşmanı suikasdçilerin gadirine kalmasa idi, hala ocaklarında o günün matem facialarının izleri bulunmazdı.

Büyük Hind inkılabcısı Nehru'nun birkaç gün evvel Amerikan gazetelerinde münteşir bir beyanını görmüştüm.

(Bir milletin dahili sükun ve istikrarı, harici cereyanlardan korunması para ve silah yardımıyla değil, mutlak tam istiklal, hürriyet ve refaha kavuşmasıyla mümkündür.) Süratle yukarıda yazdığım gibi milli kalkınmayı başaracak hem bol şartlar ve hem de milli kabiliyyet mevcuddur. Yeter ki sevk ve idare bu

yürüyüşü programlı ve muntazam bir şekilde idame etsin.

Sayın Başkan,

Arkadaşlarım arasında ihtirasla hareket eden müfrid ve akıbeti gayri müdrik bir camia arasında, mesleki ve ictimai vazifemi amme menfaatine daha uygun ve şümüllü yapabilmekliğime imkan olmadığından (birer suretini gönderdiğim) ilçe parti ve belediye üyeliğinden teessürle istifaya mecbur kaldığımı bildiririm. Muvaffakiyetler temenni ederim. Saygılar.

18 Eylül 1950 Kemalpaşa

Çiftçi Cemil Yoldaş

Ek-1

Ubeydullah Efendi'nin Yenigün, 7 Teşrini sani 1335 (1919)'de çıkan, Seydibeşir Üsera Karargahını anlatan makalesi

(Seydibeşir) İskenderiye'ye karadan takriben 20 kilometre mesafede bir köydür. O köyün önünde, kumluk bir sahada üsera için müteaddid karargahlar vardı. Bu karargahlardan birinde, dört yüz kadar muhtelif rütbelerde Osmanlı zabitanı içinde, ben de bulunuyordum.

Bu karargah, zabitan karargahlarındandı. Oradaki neferat hizmetçi neferlerindendi. Ümera için çadırlar ayırıydı. Ve herbirine mahsus bir çadır verilmişti. Muhiddin Paşa'nın çadırı iki direkli dört köşeli büyük bir general çadırıydı. Onun şarkında ve bir caddenin müntehasında benim çadırım vardı. Ben nasılsa askeri kaymakamlarından itibar olunmuştum. Garbında paşanın ve benim, erkanı harb kaymakamı Gümülcineli Hüseyin Bey'in hizmetçilerimize mahsus ayrıca bir çadır vardı. Cenub tarafındaki sahayı garben ümeranın çadırları, şarken de zabitanın çadırları işgal ediyor ve bu iki takım çadırlar arasında bir cadde hasıl oluyordu. Ben de bu caddenin müntehayı şimalinde caddeye nihayet veriyordum. Çadırımın kapısı caddeye nazır, yani cenuba müteveccih idi. Zabitan çadırları büyük ve on ikişer kişilik çadırlardı. Herkese iyi, temiz, demir zabıt karyolaları ile temiz yataklar üçer aded de battaniye verilmişti. Karargah olan saha iki kat tel örgüsüyle muhat idi ve takriben yirmi dönümlük bir saha idi. Bu karargahın nihayeti cenubunda, mustakil zemin üzerine inşa olunmuş üç tane baraka vardı. Bu baraka şarktan birincisi, dahilen bir duvarla orta yerinden ikiye bölünmüş, şimal kısmı mescid ittihaz edilmişti. Bunun kurbunda abdest almak için bol sulu musluklar'ayrıca gusulhaneler vardı. Barakanın kısmı diğeri de, mekulat ve meşrubat ve melbusat satılır bir dükkandı. Bu barakaya şarkından takriben on metre mesafede birincisinden tulen daha uzun bir ikinci ve on metre daha şarkta

ve ikinci baraka cesametinde bir üçüncü baraka daha vardı. Orta yerdeki baraka kahvehane suretinde kullanılıyor ve ismine kulüb deniliyordu. Şarktan birincisi de taamhane idi. Taamhane ile kulübün arasındaki saha matbah ve kiler ittihaz olunmağa sa-
lih olacak surette zemini asfalt, üstü de müsakkaf idi.

Kulüb ittihaz olunan barakanın cenub başına, kulüb idaresi-
nin himmetiyle sahne ve bir perde yapıldı. Kulübe herkes aylık
abone bedeli namıyla bir meblağ veriyor ve kahve, çay satmak-
tan başka satıcılığa müteallik dükkanların kiralardan bir mik-
tar hasılat alıyordu. Binaenaleyh sahne ve perde yaptıracak ke-
reste ve malzemeyi almak ve doğramacı işletmek için harcı
lazım olan paralar buralardan çıkıyordu. Belki bazı teberruat da
oluyordu. Bir taraftan da içimizden oyuncu bir grup teşekkül
ediyordu. Perdenin, sahnenin, mimarları, mühendisleri, res-
samları, doğramacısından, maada herşey bizim içimizdendi.
Perdenin hazırlanması beş on gün sürdü. Hazırlandıktan sonra
da haftada üç gece oyun oynanmağa başlandı. Kemal'in (Gül-
hali) bile oldukça muvaffakiyetli bir suretle oynandı. İçimizde
kadın olmadığı halde kadın rolünü oynayacak zenne taklidcileri
vardı. Sahne orada halkı eğlendirebilecek, halkın istifadesini
mucib söz söyleyebilecek herkes için açıktı. Arasına konferans-
lar veriliyor manzumeler okunuyordu. Velhasıl aları kalbiye
bir dereceye kadar tahtit edilebiliyordu.

(Seydibeşir) denilen yer karargahtan görülebilir bir köydü.
Hava fena değil, su pekala idi. Karargaha geldiğimiz zaman
Muhiddin Paşa meşiy ve harekete gayri kadi bir halde romatiz-
madan muztarib ve bir eli boynundan asılı idi. Ben sıtımdan ra-
hatsız idim. Bu rahatsızlıklar Seydibeşir'de hep müntefih oldu.
Muhiddin Paşa'da tamamiyle kesbi afiyet etti. Karargahtaki
üseradan yüzbaşı rütbesine kadar herkesin yevmiye dört buçuk
şilin, yüzbaşidan aşağı üç şilin, tahsisatı vardı. Adam başına iki
şilin iâşe'ye gidiyordu. Karargah bir İngiliz mülazımının ziri
muhafazasında idi. Bundan başka kendi içimizden de bir ku-
mandanımız vardı ki bu da erkanı harb kaymakamı Gümülcineli

Hüseyin Bey idi. Bir de iaşe heyeti vardı. İaşeye tahsis olunan iki şilin mukabilinde, iaşe heyetinin himmetiyle verilen para mukabilinde günde bir sabah kahvaltısı bir öğle taamı, bir de akşam yemeği yeniyordu. Yemekler keminiyetçe kafi, keyfiyetce kusursuzdu. Haftada iki defa tatlı veriliyordu.

Karargahta boş vakit geçirmeyenler çoktu. Lisan dersleri, musiki dersleri ile istifadeli, eğlenceli vakit geçirenler vardı(40). İçimizde izciler, futbolcular da vardı..Hergün ikindi üstü karargah şimalinde mahsus büyük bir sahada futbol oynanıyordu. Haftada iki gün diğer mücavir karargahlardaki oyuncularla müsabaka açılıyordu. Mücavir karargahlarla aramızı tel örgüler fasl ediyor ve bu tel örgüleri arasında teşekkül eden sokağa hergün gazeteci geliyor. Arapça, Farsça, İngilizce, Mısır ve İskenderiye gazetelerini getiriyor ve bize satıyordu.

Herkes bu gazeteci vasıtasıyla istediği kitabı da getirebiliyordu. Gazetelerin mühim havadisleriyle ajans telgrafları her gün muntazaman Türkçe'ye tercüme olunarak kulübün duvarındaki mahsus levhalara talik olunuyor ve herkes bu suretle ahvali aleme muttali oluyordu...(41)

96

Ek-3

Yunan komünistleri tarafından Anadolu'da Yunan askerlerine dağıtılan bir propaganda broşürü, 7 Mart 1920'de, Söke'den gönderilen bu broşür ATAŞE Arş. Dolap: (52)-7, Dosya: (48)-12 Klasör: 404, Arşiv: 6/3420'den alınmıştır.

Asker! Bu toprakların hakiki sahipleri Türklerdir. Beyhude yere kanlarınızı döküyorsunuz. Venizelos sizi aldatıyor. Bütün Asya'lılar ayaktadır. Yakında başınızda kıyametler kopacaktır. Bu sözlerimize kulak veriniz. İnanmazsanız sulh konferansının son kararlarından ibret alınız. Hiç olmazsa çabuk isyan edip memleketinize gidiniz. Size acıdığımız için haber veriyoruz. Çünkü malumunuz vakit daralıyor, durmayınız.

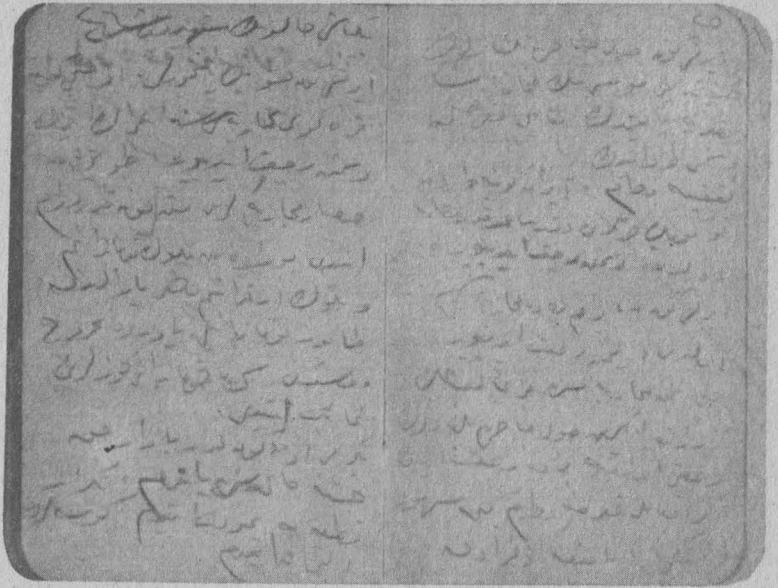
•

Cemil Zeki'nin Bursa Ziraat Mektebinde öğrenci iken gönderdiği, üzerinde okulun resmi bulunan matbu kağıda yazılı mektublarından biri

Ek-5

Teğmen Cemil Zeki'nin Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele anılarını not ettiği defterin 25 ve 26. sayfaları

NOTLAR

(1) Bugün Florina, Yunanistan Cumhuriyetinin Makedonya bölgesi sınırları içinde yeralan on dört vilayetten sadece biridir. 1981 tarihli nüfus sayımı sonuçlarına göre vilayet nüfusu 52.430 olup, bunlardan 12562 kişi vilayetin merkezi Florina şehrinde yaşamaktaydı. Bkz. **Neoteris Triplous Hartis This Ellados**, Athind (1990).

(2) Florina Belediyesinin, 425 numaralı kanunun muhatabı olmadığına ilişkin kendisine vermiş olduğu 18 Haziran 1918 tarihli bir belgede, doğum tarihi 1869 olarak görünen Tevfik Ahmet Efendi, Florina Kazasına bağlı Nolan köyünde dünyaya geldi. Florina Rüşdiyyesini bitirdi. II. Meşrutiyet'ten önce bir süre Manastır Hamidiye Sanayi Mektebinde katiplik ve sandık eminliği yapan Tevfik Ahmet Efendi'yi, Florina'nın Yunanistan sınırları içinde kalmasından sonra, 2 Kasım 1917'de Florina Maarif Müdürü olarak görüyoruz. Beş yüz dönümden fazla toprak sahibi olan Tevfik Ahmet Efendi, aynı dönemde, Florina Belediye Meclisinde yönetim kurulu ve Florina Cemaati İslamiye üyeliklerinde de bulunmaktaydı. 27 Kasım 1970'de İzmir'de hayata gözlerini yumduğunda, ikisi erkek üçü kız beş çocuk babasıydı.

(3) Selanik Kamu Güvenliği Başkanlığından 7 Eylül 1913'de, kendisine çıkarttığı pasaportta kayıtlı bilgilere göre: Tevfik Ahmet Efendi, aynı gün yanında 17 yaşındaki oğlu Cemil Zeki olduğu halde, İstanbul'a gitmek üzere deniz yoluyla Selanik'ten ayrılmış, Volos, Pire ve İzmir'e uğradıktan sonra 12 Eylül'de Galata rıhtımına çıkmışlardı.

(4) Okul Müdürü, Cemil Zeki ve birkaç arkadaşına Yunanistan vatandaşı oldukları için, askere alınmalarının mümkün olmadığını söyleyince, vatanlarının kendilerine ihtiyacı olduğu bir zamanda yerlerinde oturup kalamayacaklarını belirtmişlerdi. Askere gitmek konusundaki ısrarları üzerine müdür selameti, onları komutana göndermekte bulmuştu. Cemil Zeki ve arkadaşlarının komutanın huzurunda da aynı kararlılığı ser-

gileyip "biz erkek değil miyiz?" sorusunu yöneltmeleri üzerine, komutan gönüllü olarak gitmek istediklerini belirten kağıtlar imzaladıkları takdirde kendilerini askere alabileceğini söylemiş, Cemil Zeki ve arkadaşları sözkonusu kağıtları hemen imzalamışlardı.

(5) **Yenigün**, 7 Kasım 1919'da, II. Meşrutiyet dönemi Aydın Mebuslarından olan ve Cemil Zeki ile aynı dönemde Seydibeşir'de kaldığı anlaşılan Ubeydullah Efendi'nin, Seydibeşir Üsera Karargahı ile ilgili anıları için bkz. Ek-1. Bu anıların bazı pasajları şu çalışmada kullanılmıştır; Ahmet Mehmetefendioğlu, "Hindistan'dan Malta'ya", **Tarih ve Toplum**, 102, s. 46.

(6) Asım İsmet, Anadolu ve Yeni Asır gazetelerinde yazılar yazdı. Yeni Asır'da "Narteks" mahlasıyla yazan kişi de Asım İsmet'ti.

(7) Cemil Zeki, **İkdam** ve **Vakit**'in 4 Mayıs 1920 tarihli nüshalarında; 3 Mayıs günü "Riyopardo" varupunun Seydibeşir Üsera Karargahından subay ve nefer olarak getirdiğini yazdıkları 1001 kişiden biri olmalıdır.

(8) Tefik Ahmet Efendi "Florina Belediye Meclisi Üyesi" imzasıyla Lefkada Adasındaki Esirler Genel Müfettişliğine (8. Girit topçu alayı bünyesinde idi.) verdiği dilekçede, müfettişliğin 6745 sayılı emri uyarınca oğlunun serbest bırakılmasını istiyordu. Bu dilekçe de tarih bulunmamakla birlikte, Başkanlık, 15 Eylül 1920 tarihinde kendisine ulaşan bu dilekçeye, Cemil Zeki'nin serbest bırakılmasını belirten bir üst yazı ekleyerek ertesi gün Savaş Bakanlığına göndermişti. Çektirmiş olduğu bir fotoğrafın arkasına düşülen notlardan, 20 Eylül 1920 tarihinde hala Lefkada Adasında olduğu anlaşılan Cemil Zeki, kısa bir süre sonra serbest bırakılmış olmalıdır. Yunan makamları, Cemil Zeki'yi serbest bırakmazdan önce maaş aldığını belirten bir kağıdı kendisine imzalatmayı ihmal etmemişlerdi.

(9) Larisa'da bulunan oğluyla mektuplaşması nedeniyle,

1922 Ağustos'unda Yunanlılar, Tevfik Ahmet Efendi'yi Florina'da tutuklamışlardı. 1 Aralık 1922'de Kozani Divanı Harbine sevk edilen Tevfik Ahmet Efendi, altı aylık bir hapis hayatından sonra, 6 Şubat 1923 tarihli celsede serbest bırakılmıştı.

(10) Bu değişimle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Engin Berber, "Türk-Yunan Savaşından sonra sivil tutukluların ve savaş tutsaklarının değişimi", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 4, ss. 109-135.

(11) Cemil Zeki'nin Selanik'ten Sakarya yük vapuruna binen ailesi, baba ve annesi yanında büyükten küçüğe doğru kardeşleri: Macide, Nafia, Vefik, Zeliha ve yakın akrabalarıyla birlikte on üç kişiden oluşuyordu. Altı gün süren bir deniz yolculuğundan sonra Urla'ya varan vapur, yolcularının karantina'dan geçmesi için burada yirmi dört saat beklemiş, daha sonra onları alarak Ayvalık'a götürmüştü.

(12) Cemil Zeki'nin Bursa'da bulunan askerlik kaydı, 7 Aralık 1925 tarihinde Kemalpaşa Askerlik Şubesine nakledilmişti.

(13) Serap Tabak, "Serbest Cumhuriyet Fırkasının İzmir Vilayetindeki teşkilatı ve faaliyetleri", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 8, s. 198'de, Tevfik Ahmet Efendi "Bağcı Tevfik Bey" olarak Fırka'nın Kemalpaşa kazası idare heyeti asil üyeleri, Cemil Zeki ise "Bağcı Ziraat Mektebi mezunlarından Cemil Bey" olarak yedek üyeler arasında gösterilmektedir. Tevfik Ahmet Efendi'nin evrakı içinde bulunan bir belge baba oğulun C.H.F. konusundaki düşüncelerini yansıtmaları açısından önemlidir. Kemalpaşa C.H.F. mutemedi Doktor Asım tarafından, 30/5/1930'da Tevfik Ahmet Efendi'ye iletilen, İzmir C.H.F. mutemedliğinin, Tevfik Ahmet Efendi'nin iskan işlerinde fırka parmağı olması nedeniyle hakkının yendiği yolundaki şikayetlerinin haksız olduğundan sözettği yazının arkasına Tevfik Ahmet şu notu düşmüştü: "Bu tahrirat halk fırkasının ismen halk fırkası cismen mütegalibe fırkası olduğu en hararetli zamanında yazılmıştır. Bu ve bunun emsali haksızlıklar ve zulümler idi ki

baş gösteren serbest fırkaya İzmir'in hatta münevver halkının yüzde doksanı iltihak etmiş. Ve az kaldı memleketi kana boyayacakdılar."

(14) Cemil Zeki, yaşamı boyunca, kendisini, siyasi anlamda tanımlayacak bir sözcük telaffuz etmemişti ama Kemalpaşalıların onun komünist olduğu yolundaki fısıldaşmalarına; aldığı soyadı yanında, Yunanlıların Kemalpaşa'yı işgal altında tuttuğu günlerde, Yelgediği Mevkiinde okul yapmak üzere attıkları, ancak bırakıp kaçmak zorunda kaldıkları bir temelin üzerine, amele evi yapılması önerisi yol açmıştı. Genellikle Orta Anadolu'dan, Kemalpaşa'daki bağ ve tarlalara çalışmak üzere gelen mevsimlik işçilere (yöre halkı bunlara "kırlılar" derdi.), bekar olmaları nedeniyle ilçe halkı tarafından ev verilmemesi, Cemil Zeki'yi böyle bir girişimde bulunmağa itmişti.

(15) Başvekil İsmet İnönü yurdun çeşitli yerlerinden kongreye katılan temsilcilerle tanışmak ister. Her temsilci ad ve soyadını söyleyip onunla tokalaşmaktadır. Cemil Zeki de aynı şeyi yapar. Ancak İsmet İnönü'nün sorusu üzerine soyadını ikinci bir kez daha söylemek zorunda kalır.

(16) Cemil Zeki'nin önemli devlet görevleri üstlenen başka arkadaşları da vardı. Birinci Saraçoğlu Hükümeti'nde (9 Temmuz 1942-8 Mart 1943) Ziraat Vekilliği yapacak olan Afyonkarahisar Milletvekili Şevket Raşit Hatipoğlu, Bursa Ziraat Mehtebinden sınıf arkadaşı idi.

(17) İkinci evliliğini yapan Tefvik Ahmet Efendi, 1935 yılında İzmir'e göçetmişti. Cemil Zeki, İkinci Dünya Savaşı sırasında kızkardeşlerinin (Nafia ve Zeliha Bilge) yalnız kalmamaları için, Kemalpaşa'daki evlerini kiraya verip, Turgutlu'da evli ablalarının (Macide) yanına gitmelerini uygun görmüştü. İzmir'e geldikleri 1947 yılına kadar Nafia ve Zeliha Bilge, Turgutlu'da ablalarının yakınında kiraladıkları bir evde otururlarken (4,5 yıl) terhisten sonra Kemalpaşa'ya dönmüş olan Cemil Zeki, zirai işlerini takip etmek üzere Parsa (Bağyurdu)'da kira-

ladığı evde kalıyordu.

(18) Cemil Zeki'nin evine hergün Yeni Asır (İzmir), haftada iki gün Çiftçi (İzmir), on beş günde bir Asrı Çiftçi (Bursa) gazeteleri girerdi.

(19) Kemalpaşa Askerlik Şube Başkanı Binbaşı Nuri Bey, Cemil Zeki'yi şubeye davet ederek istiklal madalyasını merasimle kendisine takmak istediğini söylediğinde, Cemil Zeki "bu benim vazifemdi, onu yaptım, merasime lüzum yoktur" diyerek madalyasını Nuri Bey'den oracıkta almıştı.

(20) Cemil Zeki, Bursa, Ziraat Mektebine yazıldıktan yaklaşık dört ay sonra 6 Ocak 1914'de Florina'ya geldi. Sabri Bey'in de belirttiği üzere hiçbir ciddi sağlık sorunu olmayan Cemil Zeki, ilk kez ailesinden ayrıldığı için gerçekte "hasret hastalığına" tutulmuştu. Durumu kavramakta gecikmeyen ailesi onun 25 Şubat'a kadar Florina'da kalmasına ses çıkarmamıştı.

(21) Bu, subayların içine harita ve emirleri koydukları küçük bir çantaydı.

(22) Zeliha Bilge Hanım'ın, anılarını yazması konusundaki ısrarlarına Cemil Zeki sağlığında, "başkalarını üzmem" diye yanıt verdiğinden, ölümüne değin ailesinden hiçkimse sözkonusu defterden haberdar olamamıştı.

(23) Cemil Zeki'nin en büyük kız kardeşi Macide Hanım'ın oğullarından Macit, tutuklandığında Türkiye Komünist Partisi İzmir vilayet komitesi sekreteri, Ahmet ise aynı komitenin üyeliği ile hücre sekreterliği yapmakta idi. Çıkarıldıkları, Ankara Gamizon Komutanlığı 2 numaralı askeri mahkemesinde yapılan duruşmada, Macit on, Ahmet ise yedi yıl hapse mahkum edildiler. Her ikisi de sağ olan kardeşlerden bugün teyzeleri Nafia ve Zeliha Bilge ile aynı evde oturmakta olan Ahmet Bilge dayısının siyasi düşüncelerinden etkilendiğini belirtmektedir.

(24) Cemil Zeki sözkonusu mektupları, yeğenlerinin tahliyesinden sonra Zeliha Bilge Hanım'a vermiş, yeni harflere çevirerek onlara iletmesini rica etmişti. Ağabeyi'nin ölümünden

sonra Zeliha Bilge'nin ilk işlerinden biri, bu ricayı yerine getirmek olmuştur.

(25) Ziraat Mektebinden

(26) İstanbul'da geçirdiği günlerden hiç söz etmeyen Cemil Zeki, Yunanlıların Makedonya'da yaşayan Türklere karşı kıyım hareketine girdiği şeklinde bir bilgi alması nedeniyle, bu günlerde çok sıkıntılıydı. 28 Şubat 1918 tarihinde teğmen üniformasıyla İstanbul'da çekirip Florina'ya gönderdiği fotoğrafını (Fotoğraf-2) arkasına yazdığı satırlarda ölmüş olabileceğini düşündüğü babasına şöyle sesleniyordu: "Macerayı hayatı pek kanlı geçen, ezeli hüznle meşhun Makedonya topraklarında, hayata pek feci veda eden ruhuna mı hitab ediyorum!... Off! Feccatle dolu hadisat!... Kainatın muammaları mehur ellerindeki vatana, halaskar bir gaye ile kanlı, fakat -yine tekrar ediyorum- halaskar bir ikinci meslek intihab eden evladın, iki seneden beri Dobrice, Eflak muvaffakiyetli muharebelerini müteakib, Sina çöllerine esnayı azimetinde, meçhul bir istikbalde eğer berhayat değilsen zulmete, fenaya karışacak olan bu fotoğrafını bir hatıra olabilecek ümidiyle bırakır. İhtimalki Makedonya topraklarında topladığım bu kanı, Dobrice'de Toprakhisar deresinde pek çok bırakmadım ise de, Sina'nın ücra çöllerinde zulmeti ebediyyeye karışırım."

(27) İstanbul'da yayımlanmakta olan **Vakit** Gazetesi, 23 Nisan 1920 tarihli nüshasında, Kuvayı İnzibatiye adıyla bir ordunun kurulmasıyla ilgili iradei seniyye'nin metnini yayımlıyordu. Aynı irade ertesi gün Takvimi Vakayi'de de yayımlanmış, esaretten dönen askerleri sözkonusu ordunun kadrolarını doldurmak için iyi bir kaynak olarak gören İstanbul Hükümeti onları kazanmak amacıyla otellere yerleştirme, masraflarını Harbiye Nezareti bütçesinden karşılama gibi bazı girişimlerde bulunmuştu. Bunlardan haberdar olan Bursa'daki 56. Tümen Komutanlığı, karşı tedbirler almakta gecikmez. Tümen yaveri Yüzbaşı Selahattin anılarında şöyle yazıyor: "İstanbul'a esaretten gelen askerleri Halife Ordusu adına birliklere almağa

çalıştıklarını haber aldık. Bunun üzerine bir bildiri bastırarak İstanbul'a gönderdik ve askerlere dağıttık: Esirlikten dönen kardeşler!" başlığını taşıyan bu bildirinin tamamı için bkz. İlhan Selçuk, **Yüzbaşı Selahattin'in Romanı**, 2. kitap, İstanbul (1987), ss. 207-208.

(28) Cemil Zeki'nin Hatay-Kırıkhan Zirai Kombinalarından, kısa bir süre içinde Eskişehir'e geçmesinin nedeni, adını saptayamadığımız bölge ağasıyla olan anlaşmazlığıdır. Ağa, zirai kombinaya ait traktörlerin öncelikle, kendisine ait büyük araziyi sürüp işlemesini isterse de, Cemil Zeki kombinanın kuruluş amacına uygun olarak sürüm işlemini küçük arazilerden başlatır. Kurduğu ziyafet sofralarını "midem ağrıyor" bahanesiyle geri çeviren Cemil Zeki'nin, dolaylı olarak yaptığı rüşvet tekliflerine de iltifat etmediğini gören ağa, onu valiye şikayet eder. Cemil Zeki makamına çağırıldığı vali'ye, rica üzerine kabul ettiği bu işi, doğru bildiği şekilde yapamayacaksa hemen istifa edeceğini belirtirse de, vali'nin ne onu, ne de ağa'yı kaybetmeyecek bir çözüm bulduğu ortadadır.

(29) Tuttuğu notlardan anlaşıldığı üzere Tevfik Ahmet Efendi Cemil Zeki'yi Bursa Ziraat Mektebine yerleştirdikten hemen sonra, Florina'ya dönmemişti.

(30) Yunanca kaleme alınmış olan bu mektup, Cemil Zeki tarafından Yunanca bilen birisine yazdırılmış olmalıdır (bkz. Ek-2).

(31) Bu cümle, Cemil Zeki'nin Romanya Cebhesinden İstanbul'a döndüğünde, Yunanlılar tarafından öldürülmüş olabileceğinden endişe ettiği ailesiyle bu zamana kadar hiç mektuplaşmadığını göstermektedir.

(*) Bu mektupla, Larisa Üsera Karargahından gönderdiği mektupların ilk ikisi ve Volos Üsera Karargahından gönderdiği mektup şu makalede yayımlanmıştır. Ahmet Mehmetefendioğlu, "Bir Subayın Esaret Mektupları", **Tarih ve Toplum**, 116, ss. 9-13.

(**) 1918 yılında kurulan, Yunanistan Sosyalist Çalışma Partisi (SEKE), Yunan Ordusunun Anadolu'ya çıkışını sermaye ve batı emperyalizmine hizmet ettiği gerekçesiyle, hiç onaylamamıştı. Savaşı durdurabilmek için 1921 yılında büyük bir grev dalgası başlatan parti'ye, iktidarda bulunan anti-Venizelist hükümet, terör, tutuklama, hapsedme ve grevcileri silah altına almakla karşılık vermişti. Cemil Zeki Selanik'ten Larisa Üsera Karargahına sevk edildiğinde, ilk olarak orada tutuklu bulunan SEKE üyelerinin kaldığı bir koğuşa konulmuştu. Yunan Komünistlerinin "Kemalci hoşgeldin" diyerek samimi bir şekilde karşıladıkları Cemil Zeki'nin, komünizme duyduğu sempati burada başlamış olmalıdır. Herşeye rağmen, SEKE'nin savaş karşıtı çalışmalarını durdurmakta Yunanistan Hükümetleri başarılı olamamışlardır. Bir örnek için bkz. Ek-3.

(32) Tefvik Ahmed Efendi'nin 1925 tarihli ajandasına düştüğü notta, Vefik'in 12 Aralık 1921 tarihinde Larisa'ya gidecek abisine 1750 kuruş verdiği belirtilmektedir.

(33) Cemil Zeki'nin mektublarında Golos dediği yerin ismi gerçekte Volos'tur.

(34) Kardeşi Vefik'i kasdetmektedir.

(35) Para anlamında.

(36) Altın lira anlamında.

(**) Cemil Zeki'nin siyasi yazışmaları şüphesiz aşağıdaki belgeler ile sınırlı değildir. Biz sadece ulaşabildiğimiz beş adedini yayınlıyoruz.

(37) Bu mektubun yazıldığı tarihte Avni Doğan, C.H.F. İzmir müfettişi idi.

(38) Bu dilek kabul görmemişti. Cemil Zeki'yi İzmir'e çağırtan Avni Doğan, bürosunda Cemil Zeki'yle konuşması sırasında çekmecesinden çıkardığı bir tabancayı masasının üzerine koyarak, onu tehdit etmekten çekinmemişti. Nitekim, bir süre sonra Cemil Zeki, Kemalpaşa'da bağından evine dönerken Doktor Asım'ın adamı Tilki İsmail'in başında bulunduğunu

sandığı birkaç kişi tarafından silahlı saldırıya uğramış, sürekli yanında taşıdığı iki tabancasıyla mukabele ettiği bu çatışmadan yara almadan kurtulmuştu.

(39) Avni Doğan bu cümleyi latin alfabesiyle kaleme almıştır.

(40) Cemil Zeki'nin evrakı içinde rastladığımız bir belge, Seydibeşir Üsera Karargahındaki bilgilenme çalışmalarının eğlencenin ötesinde bir etkinliğe ulaştığını göstermektedir. Bursa Vilayetinin Bilecik Sancağının Bayır karyesinden Çavuş Mehmetoğlu Osman adına düzenlenen "Esarete İbtidai Şehadetnamesi" başlıklı bir belgeden anlaşıldığına göre, karargah bünyesinde "Milli Varlık Bilgilenme Yurdu" adıyla kurulan ve esir subayların öğretmenlik yaptığı birim, birçok askere okuma-yazma öğreterek ilkokul diploması vermişti.

(41) Görüldüğü üzere Ubeydullah Efendi, Seydibeşir Üsera Karargahını, Cemil Zeki'nin anılarında yazdığından çok daha iyi koşulların bulunduğu bir mekan olarak tasvir etmektedir. Bunun nedeni, kendisinin de belirttiği üzere kaymakam (yarbay) muamelesi görmesi ve Cemil Zeki gibi farklı kamplara nakledilmemiş olmasıdır.

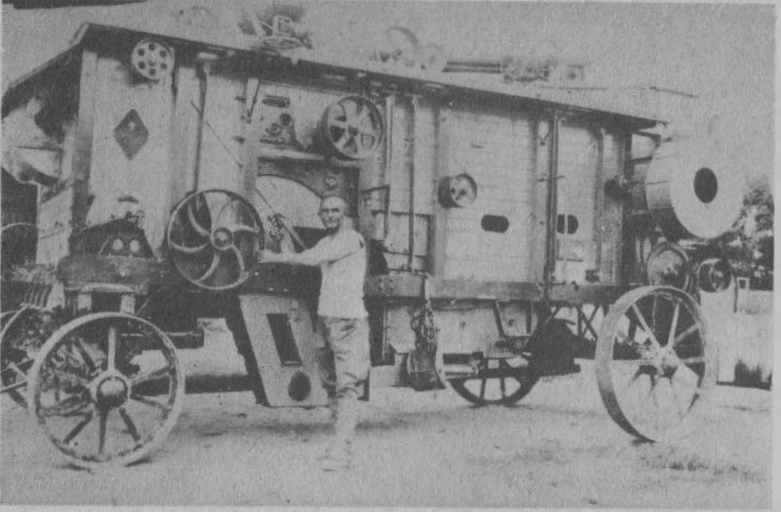
Cemil Zeki'nin kendisini Bursa Ziraat Mektebi'ne kaydettirmeğe götüren babasıyla çektiği fotoğraf (1913).

Teğmen Cemil Zeki (28 Şubat 1918).

Lerisa Üsera Karargahında esir bulunan Türk subayları yakınlarıyla birlikte (1921). Ayakta sağ başta Cemil Zeki, sandalyede oturanlardan soldan dördüncü, Tefik Ahmet Efendi.

Cemil Zeki, Kırıkhan - Hatay Zirai Kombinaları'nda ekip şefi iken (1941).

Cemil Zeki, Trakya - Çorlu Üçüncü Demiryolu Muhafız Taburu, ikinci bölük komutan vekili iken (Nisan 1942).

DİZİN

A

Adriyatik 13, 38, 50, 51
Afyonkarahisar 103
Ağiltepe 24
Ahmet 17, 18, 28, 30, 33, 36,
39, 76
Ahmet Ağa 70, 71
Ahmet Bey (Limoncuoğlu) 84
Ahmet Efendi 56, 61
Ahmet Hoca 62, 64, 65
Ahmet Vefik 58, 59, 63, 79
Akbaş 21
Akdeniz 14, 26, 39
Alibey Köyü 23
Ali Efendi 25
Ali Ekrem Bey
(Kemalbeyzade) 46, 47
Ali Rıza 31, 32
Aluş Ağa 71
Anadolu 12, 13, 30, 35, 36, 37,
39, 97, 101, 107
Ankara 14, 72, 73, 74, 104
Armutlu Köyü 87
Asım Ahmet (Kültür) 12
Asri Çitfti Gazetesi 104
Asya 97
Atatürk (Gazi) 38, 86
Atina 13, 27, 28, 38, 62
Avni Doğan 81, 82, 85, 86, 87
Avrupa 44, 83
Avustralya 12, 25, 54
Avusturya 24
Aydın 101
Ayranköy 22
Ayvalık 39, 41, 102
Aziz Efendi 66

B

Balkan Harbi 11, 28, 29, 30,
31, 37
Balıkesir 27
Balılcı Köyü 21
Bandırma 21, 27, 82
Bayır 108
Bağdatlı Hadi Efendi 21, 23
Bedri Efendi 57, 63, 67, 75, 78
Bektaş 65
Berber Engin 14, 102
Beşiktaş 16
Beşir Efendi 30
Bilccik 108
Bilge Ahmet 10, 14, 104
Bilge Nafia 10, 17, 76, 102,
103, 104
Bilge Zeliha 10, 17, 18, 28,
103, 104
Bnb. Halit Bey 22
Bnb. Nuri Bey 104
Birinci Dünya Savaşı 9, 11, 18,
20, 28, 31, 36, 37, 90, 99
Birinci Ziraat Kongresi 14
Bolayır 21
Boratav Pertev Naili 17
Bostancı 12, 20
Bulgaristan 21
Bulgariya 45
Bursa 9, 11, 12, 13, 27, 36, 38,
40, 41, 42, 46, 57, 58, 61,
62, 63, 64, 65, 66, 67, 68,
71, 72, 73, 74, 77, 78, 102,
108
Bursa Ziraat Mektebi 13, 18,
28, 30, 42, 43, 98, 103, 106
Bükreş 23

- C
 Cafer Efendi 45
 Cafer Tayyar Paşa 38
 Celal Bey (İmar ve Mübadele Vekili) 74
 Cemal 65
 Cemil Tevfik 48
 Cemil Zeki (Yoldaş) 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 43, 45, 48, 49, 51, 54, 57, 58, 60, 61, 62, 65, 68, 71, 72, 73, 75, 80, 81, 85, 87, 88, 89, 90, 92, 96, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108
 Cumhuriyet Gazetesi 86
 C.H.F. 9, 14, 85, 87, 102, 107
 Curan 21
- Ç
 Çanakale 21, 27
 Çanakkale Cephesi 12, 18, 20, 32
 Çatalorman Dağı 27
 Çavuş Mehmetoğlu Osman 108
 Çayırharmanı 22
 Çayırsırtı 22
 Çelebi Köyü 23
 Çernovada 23
 Çernovada Köprüsü 23
 Çiftçi Gazetesi 104
 Çorlu 14
- D
 Demokrat Parti 9, 15, 87, 88
 Dersaadet 21, 24, 74
 Direlbelah Seyyar Hastahanesi 25
 Diyarbekir 78
 Dobrice 21, 105
 Dobrice Cephesi 21
 Dobrice Muharebeleri 21, 33
- Doktor Asım 82, 84, 102, 107
 Dorebandi 23
 Eczacı Asım Bey 84
 Edirne 21
 Edirne Hapishanesi 13
 Eflak 24, 105
 Eflak Muharebeleri 24
 Eftalya Köyü 27
 El taiyibe 12, 24, 25
 Erenköy 12, 20
 Erzincanlı Ahmet 84
 Eskişehir 14, 41, 106
 Eşref Efendi 57, 66
- F
 Filistin Cephesi 12, 18, 20, 24, 33
 Florina 11, 13, 16, 18, 20, 29, 38, 43, 44, 49, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 71, 100, 101, 104, 105, 106
 Florina Mektebi İbtidaiyesi 11
 Florina Nakşibendi Dergahı 16
 Florina Rüşdiyesi 100
 Frerler Mektebi 11
 Fuat Bey 84
- G
 Gazze 21
 Galata 100
 Garibi Makedonya 66
 Garbi Trakya 73
 Gelibolu 21
 Gemlik 64
 Giresun 12, 27
 Girit 101
 Giritli Hüseyin Bey 7
 Golos 60
 Gördes 14, 41
 Görice 49
 Gülistan Hala 70, 71
 Gülnihal 94

Gümilcineli Hüseyin Bey 93,95
Güzide Hanım 11

H
Hacı Saffet Bey 74
Hafız Ahmet Efendi 42
Hafız Hayrettin Efendi 71
Hafız Lütfi Efendi 45, 75
Halife Ordusu 105
Halil Efendi 49
Halit Efendi 27
Halit Kahya 77
Halkalı Ziraat mektebi 11
Hamdi Efendi 70, 80
Harsova 24
Harsova Köprüsü 24
Hasan Efendi 45
Haşim Ağa 77
Hatay 14, 41
Hatay-Kırıkhan Zirai
 kombinalar 106
Hatipoğlu Şevket Reis 103
Havran 21
Hz. Musa 54
Hidayet 84
Hilafet Ordusu 12
Hilali Ahmer 63, 64, 65, 67, 68,
 84
Hindistan 12, 101
Hizmet 102
Hoca Ahmet Efendi 77
Hüseyin Efendi 56, 61

İ
İbrail 24
İbrahim Ceylan 88
İkinci Dünya Savaşı 14, 39, 41,
 103
İkdam 101
İkisat ve Tasarruf Cemiyeti 85
İnönü İsmet 103

İskenderiye 12, 26, 49, 93, 95
İsmail Zeki Efendi 84
İsmailiye 26
İstanbul 11, 12, 16, 24, 27, 35,
 37, 43, 44, 55, 56, 58, 59,
 64, 65, 77, 82, 100, 105,
 106
İstanbul Hükümeti 37
İstiklal Savaşı 29
İtalya 14
İzmir 12, 13, 14, 15, 37, 41, 59,
 78, 84, 87, 88, 100, 103,
 104, 107
İzmir Cephesi 38
İzmir Depo Alayı 82
İzmir hapishanesi 88
izmir Otel 64
İzmit 64

K
Kadıköy Ticarethanesi 84
Kale 21
Kalkandelenli, Hacı Mustafa
 Ruhi 16
Kalkandelenli Abidin 25
Kalkliya 24
Kolonsava 24
Kandora 25
Kanlısirt Muharebesi 23
Karaağaç 21
Karabağ 21, 23
Karaköy 64
Karaköy Muharebesi 22
Kartal 12
Katip Ali Mahallesi 11
Katip Hüsnü 84
Kayalar 66, 71
Kaymakam Nuri Bey 85
Kazım Paşa 87
Kefer Kasım Köyü 24
Kemal 65, 94

Kemalpaşa 13, 14, 15, 19, 39,
41, 81, 84, 85, 87, 89, 90,
92, 102, 103, 107

Kemalpaşa Hapishanesi 88

Kenan Bey 44, 51

Kepçe Kemal 70

Kesriye 66

Kesriyeli Kemal 26

Keşan 21

Kılıçalı 16

Kıpçak Cemal 14

Kırıkhan 14

Kızılhisar Boğazı 27

Kirmastı 27

Kocamustafapaşa 61

Komadın 23

Konoğlu Köyü 23

Kozani Divanı Harbi 102

Kuşadası 13, 14, 39, 41

Kuvayı İnzibatiye 105

Kudüs 21

L

Larisa 52, 54, 57, 58, 61, 101,
107

Larisa Üsera Karargahı 13, 52,
106, 107

Lebib Bey (Avukat) 85

Lefkada Adası 13, 18, 28, 38,
50, 101

Lozan Konferansı 13

M

Macide 17, 76, 102, 103

Macide Hanım 104

Macit 17, 18, 28, 30, 36, 39, 76,
104

Macit Efendi 25

Maçın Cephesi 24

Mahir 22

Mahmut Ağa 48

Makedonya 9, 29, 31, 51, 53,

73, 80, 100, 105

Malta 101

Maltepe 12, 20

Maltepe İhtiyat Zabitan

Talimgahı 20

Manastır 11, 29, 30, 31, 51, 70

Manastır Hamidiye Sanayi

Mektebi 100

Manastır Rüştüyesi 11

Manastırlı İhsan 26

Mazlum Bey 74, 77

Mecidiye 23

Mehmet Emin Efendi 64

Mehmetefendioğlu Ahmet 101

Mehmet Tevfik Efendi 49, 54

Mesudiye Boğazı 25

Mir'at 45

Mısır 12, 26, 27, 45, 95

Milli Bank 74

Milli İktisat ve Tasarruf

Cemiyeti 14

Milli Varlık Bildirne Yurdu
108

Mudanya 27, 64

Muhiddin Paşa 93, 94

Musa Bey Köyü 22

Mustafa Giritli 84

Mücdelyaba 24

Müleybis Köyü 24

N

Nablus 21

Namık Kemal 50, 53

Narteks 101

Naseliç 66

Necmeddin Zahir Bey 67, 68

Nehru 91

Neştemil Ormanı 23

Nevrok 31

Nevrokoplu Ziya Efendi 26

Nolan Köyü 100

- O
 Osmancık köyü 22
 Osmanlı Postası 45
- P
 Paper 69
 Parsa(Bağyurdu) 103
 Parsa Köyü 88
 Patfir 24
 Pazarcık 21, 22, 23
 Peker Recep 86
 Pire 27, 100
 Pravadi 21
 Preşova 49
- R
 Recep Dayı 71
 Reşke Köyü 25
 Res'ulayn 25
 Romanya Cephesi 12, 18, 20,
 32, 106
 Rumeli 29, 30, 38, 40, 45
- S
 Saatçı Hasan Ali 84
 Sabiye Köyü 25
 Sabri Bey 16, 45, 104
 Sacit Efendi 23
 Sadi Bey 85
 Safer 84
 Sarıkamış 9
 Saros Körfezi 21
 Savaştepe 12
 SEKE 107
 Selanik 13, 30, 63, 64, 67, 68,
 73, 77, 100, 102, 107
 Selçuk İlhan 106
 Serbest Cumhuriyet Fırkası 9,
 14
 Seydibeşir 12, 18, 26, 93, 94,
 101
 Seydibeşir Üsera Karargahı 18,
 48, 49, 50, 93, 96, 101, 108
 Süleyman Efendi 64
 Sina 105
 Sina Cephesi 28, 33
 Sina Çölü 28
 Sinan Onbaşı 25
 Sivas 62
 Soma 27
 Soma Cephesi 12, 18, 20, 27
 Söke 13, 14, 97
 Susurluk 27
- Ş
 Şaban Usta 70
 Şam 21
 Şam Arap Fırkası 21
 Şamlı Talip Efendi 21
 Şişko Mevlud Ağa 27
 Şükrü Selçukoğlu 87
- T
 Takvimi Vekeyi 105
 Talsitur Vadisi 24
 Tanta 26
 Tarih İncelemeleri Dergisi 102
 Tarih ve Toplum 101, 106
 Tevfik Ahmet Efendi 11, 16,
 100, 101, 102, 103, 106,
 107
 Tevfik Bey 17, 70, 73, 75
 Tevfik Efendi 20
 Tekke Sırtı 21
 Telkerim 24, 25
 Turnova 21
 Tilki İsmail 107
 Toprakhisar 105
 Toprakhisar Muharebesi 12, 22,
 23
 Trakya 14, 38, 39, 41, 51, 64,
 71, 72

Tuna 23
Turgutlu 103
Tüccar Esat Efendi 49
Tüccar Kadioğlu 82
Türkiye 9, 13, 18, 29, 30, 38,
40, 56
T.K.P. 104
U
Ubeydullah Efendi 93, 101, 108
Ulucaklı Sabri 85
Uncu Mustafa 84
Urfa 32
Urla 13, 14, 102
Uzunköprü 21
Ü
Üçüncü Demiryolu Muhafız
Tb. 14
Ümmöllebriz Tepesi 24
Üsküp 49
Vakit Gazetesi 101, 105
Vadiyi Arun 24
Vefik 76, 78, 80, 102, 107
Volos (Golos) 13, 100, 107
Volos Üsera Karargahı 60, 61,
106

Y
Yafa 21, 24
Yahya Efendi Nakşibendi
Dergahı 16
Yakacık 12, 20
Yakacık İhtiyat Zabıt Okulu 12
Yanyalı Ekrem Kadri 26
Yasin Efendi 84
Yavuz Sultan Selim 47
Yemen 37
Yeni Asır Gazetesi 101, 104
Yenigün 93, 101
Yeşil Hasan Efendi 66
Yunanistan 11, 13, 38, 49, 100,
107
Yurd Gazetesi 86
Yzb. Selahattin 105, 106
Z
Zekazik 26
Zeliba 102
Ziraat Bankası 87
Ziya Bey (Hasan Beyzade) 58,
59
Zülkifil Aleyhisselam 24

"Cemil Zeki (Yoldaş), "vatan" uğruna savaştan sa-
vaşa, cepheden cepheye koşan on binlerce Türk gencin-
den sadece biriydi. Birinci Dünya Savaşında, Sarıkamış
dışında Osmanlı Devletinin çarpıştığı tüm cephelerde
bulunan Cemil Zeki'yi, ne iki kez yaralanması, ne de
bir buçuk yıl sürmüş olan esareti yıldırılmış, 1920 yılında
özgürlüğüne kavuşur kavuşmaz, milli kuvvetlere katıl-
makta hiç tereddüt etmemişti. Bursa Yunan kuvvetleri-
nin eline geçtikten kısa bir süre sonra, esir düştü. Otuz
ayı bulan ikinci esaret döneminden sonra Türkiye'ye
dönen Cemil Zeki'yi, en az savaş kadar zorlu bir sivil
yaşam bekliyordu. Bu günlerde, üzerinde doğup büyü-
düğü Makedonya'dan ayrılmanın verdiği acıya, "müba-
dil" olarak gelmesini beklediği ailesine duyduğu özlem-
le ekmeğini kazanma kaygısı eklendi. Tanık olduğu
haksızlıklar karşısında suskun kalmayıp, onu siyasi ikti-
darı elinde bulunduran C.H.F. gözünde sabıkalı bir kişi
yaptı. Serbest Cumhuriyet Fırkasında başlayan "muhalif
olma" konumu, 1930'lu yıllarda C.H.F.'na yaptığı uya-
rılarının dikkate alınmaması üzerine, Demokrat Parti'de
devam etti. Ancak, başta "hizmet" olmak üzere, aradığı
ilkeleri Demokrat Partide de bulamayan Cemil Zeki,
aktif siyasetten ayrılarak, kendisini mesleği olan çiftçilik'e
verdi.

Cemil Zeki'nin değişik nedenlerle kaleme aldığı
anıları ile mektupları, bu mücadele dolu yaşamı gözler
önüne seriyor."

ISBN 975-391-011-8

